

Ярошенко О. М., Луценко О. Є.

ПРОФЕСІЙНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРАВНИКА

Професійна відповідальність правника: навчальний посібник
для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої
освіти галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право» /
Ярошенко О. М., Луценко О. Є. Харків: Нац. юрид. ун-т імені
Ярослава Мудрого, 2022. 174 с.

Зміст

1. СФЕРА ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРАВНИКА В УКРАЇНІ.....	6
1. Юридична освіта як кваліфікаційна вимога до правника.....	6
2. Місце правничих професій серед інших професій в Україні	8
3. Юрисконсульт: професійні права та обов'язки	15
4. Окреслення сфери професійної відповідальності правника в Україні.....	19
2. ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПРАВНИКА	24
1. Компетентність в юридичній практичній діяльності	24
2. Повага правником та непорушення прав, свобод та законних інтересів інших суб'єктів	28
3. Конфліктність та інформативність юридичної практичної діяльності	30
4. Конфіденційність юридичної практичної діяльності (або професійна таємниця).....	32
5. Професіоналізм роботи правника з організаційно-правовими та розпорядчими документами.....	40
3. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ПРАВНИКА.....	41
1. Загальні положення про професійний розвиток працівника.....	41
2. Професійний розвиток адвоката.....	44
3. Професійний розвиток нотаріуса	49
4. Професійний розвиток прокурора.....	52
5. Професійний розвиток судді.....	55
4. МІЖНАРОДНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПРАВНИЧОЇ ПРОФЕСІЇ.....	59
1. Поняття, значення та класифікація міжнародних та європейських стандартів правничої професії	59
2. Ключові постулати міжнародних та європейських стандартів правничої професії	64

5. ПРОФЕСІЙНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АДВОКАТА.....	67
1. Взаємодія адвоката з клієнтами	67
2. Неприпустимість конфлікту інтересів в адвокатській діяльності. Джерела конфлікту інтересів в адвокатській діяльності	74
3. Гонорар адвоката.....	75
4. Адвокатська таємниця (конфіденційність).....	77
5. Взаємодія адвоката з учасниками судового процесу та органами державної влади	80
6. Дотримання адвокатом етичних обов'язків під час публічної, наукової та публіцистичної діяльності.....	82
7. Етика адвоката при спілкуванні в соціальних мережах і використанні мережі Інтернет	82
8. Вимоги до рекламування адвокатської діяльності	85
9. Роль професійної асоціації адвокатів для захисту незалежності і професійної свободи адвоката	86
<i>Дисциплінарна відповідальність адвоката.....</i>	87
1. Дисциплінарний проступок адвоката	87
2. Порухення вимог несумісності адвоката з іншими видами діяльності як дисциплінарний проступок адвоката	89
3. Обставини, що виключають притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності	91
4. Особливий порядок дисциплінарного провадження як одна з гарантій адвокатської діяльності. Стадії дисциплінарного провадження щодо адвоката	92
5. Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури	97
6. Види дисциплінарних стягнень щодо адвоката. Дисциплінарні стягнення за порушення Правил адвокатської етики	100
6. ПРОФЕСІЙНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НОТАРІУСА	102
1. Вимоги, що висуваються до нотаріусів	102

2. Європейський кодекс нотаріальної етики. Правила професійної етики нотаріусів в Україні	105
3. Взаємодія нотаріуса з клієнтами	110
4. Взаємодія нотаріуса з органами державної влади та з іншими нотаріусами	111
5. Нотаріальна таємниця та межі нотаріальної таємниці	114
6. Відповідальність нотаріуса (державного та приватного)	116
6.1 Матеріальна відповідальність нотаріуса приватного	116
6.2 Матеріальна відповідальність нотаріуса державного	119
6.3 Дисциплінарна відповідальність нотаріуса (державного та приватного)	119
7. ПРОФЕСІЙНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРОКУРОРА	125
1. Участь прокурора у здійсненні правосуддя та інші функції прокурора: морально-етичний аспект	125
2. Основні вимоги до позаслужбової поведінки прокурора	127
3. Відповідальність прокурора за порушення професійної етики	128
4. Орган, що здійснює дисциплінарне провадження щодо прокурора	130
5. Стадії дисциплінарного провадження щодо прокурора	132
8. ПРОФЕСІЙНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУДДІ	138
1. Добросовісність судді як морально-правовий принцип і його забезпечення на практиці	138
2. Незалежність та безсторонність судді. Право на справедливий суд	140
2.1 Світова практика до розуміння незалежності та безсторонності судді...	140
2.2 Право на справедливий суд	143
2.3 Незалежність суддів у вітчизняних реаліях	146
3. Підстави дисциплінарної відповідальності суддів	149
4. Порядок притягнення судді до дисциплінарної відповідальності	162
5. Дисциплінарне стягнення стосовно судді	168

1. СФЕРА ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРАВНИКА В УКРАЇНІ

1. Юридична освіта як кваліфікаційна вимога до правника

Наразі в Україні є лише Проект Закону «Про юридичну освіту та юридичну (правничу) професію» (Номер, дата реєстрації: 7147-1 від 17.10.2017 р.) відповідно до якого *правник (юрист)* – особа, яка здобула юридичну освіту відповідного рівня в юридичній школі за спеціальністю «Право» або «Міжнародне право».

Планується, що всі правничі професії будуть поділена на регульовані та нерегульовані (за замовчуванням на практиці зараз так і є, але наразі це не унормовано).

Регульована юридична професія – юридична професія, допуск до якої, підтвердження професійних компетентностей (кваліфікацій) регулюється законодавством України.

До регульованих правничих професій зі спеціальним порядком допуску належать:

1) суддя;	7) третейський суддя;
2) адвокат;	8) арбітражний керуючий;
3) прокурор;	9) державний виконавець,
4) нотаріус;	приватний виконавець;
5) викладач права;	10) слідчий;
6) дослідник права;	11) детектив;
	12) помічник судді.

До вказаних професій допускаються особи, які здобули юридичну освіту другого (магістерського) рівня вищої освіти, відповідають спеціальним кваліфікаційним вимогам, а у випадках, визначених відповідними законами, також склали спеціалізований кваліфікаційний іспит.

Порядок складання спеціалізованих кваліфікаційних іспитів визначається відповідними нормативно-правовими актами.

Умови та порядок допуску до регульованої юридичної професії визначаються відповідним законом або професійним стандартом, затвердженим у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України

До регульованих юридичних професій допускаються особи, які здобули юридичну освіту першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, якщо інше не передбачено цим Законом.

Держава не визначає перелік нерегульованих юридичних професій.

До нерегульованих юридичних професій допускаються особи, які здобули юридичну освіту початкового (короткого циклу) або першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Наразі виникає безліч запитань щодо розподілу професій на регульовані та нерегульовані, тим паче, що назви професій не узгоджуються із Класифікатором професій, адже КП установлює близько 50 правничих професій.

В Україні також розроблений та обговорений на робочих зустрічах народних депутатів України спільно з експертами у галузі права та вищої освіти Проект Концепції розвитку юридичної освіти, зокрема 14 квітня 2021 р. на засіданні Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій було схвалено проєкт Концепції розвитку юридичної освіти.

Стандарт вищої освіти за спеціальність 081 «Право» (для першого (бакалаврського) рівня освіти) затверджений у 2018 р.
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/081-pravo-bakalavr-1.pdf>

Стандарт вищої освіти за спеціальність 081 «Право» (для другого (магістерського) рівня освіти) затверджений у 2020 р.
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/standarty/2020/08/081-pravo-magistr.pdf>

2. Місце правничих професій серед інших професій в Україні

Для кожної посади у штатному розписі слід скласти посадову чи робочу інструкцію. Основа інструкції — кваліфікаційна характеристика професії. Вона містить опис прав, обов'язків, необхідних знань, вимог щодо освіти та досвіду роботи. Характеристики зібрані у Довіднику, що складається з Випусків. Кожен Випуск присвячений певній сфері діяльності.

Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників (далі — Довідник) є систематизований за видами економічної діяльності збірник описів професій, які наведено у Класифікаторі професій (ДК 003:2010).

Довідник визначає перелік основних робіт, які властиві тій або іншій посаді, та забезпечує єдність у визначенні кваліфікаційних вимог щодо певних посад.

Довідник є нормативним документом, обов'язковим з питань управління персоналом на підприємствах, в установах і організаціях усіх форм власності та видів економічної діяльності.

Довідник складається з Випусків і Розділів випусків, які згруповано за основними видами економічної діяльності, виробництва та робіт.

Розділи Випусків співвідносні з Розділами класифікації професій за Класифікатором професій, а саме: «Керівники», «Професіонали», «Фахівці», «Технічні службовці». Зміст Випуску або Розділу випуску складається із «Вступу» та «Кваліфікаційних характеристик», вміщених в алфавітній послідовності з порядковими номерами.

Кваліфікаційна характеристика професії працівника має такі Розділи: «Завдання та обов'язки», «Повинен знати», «Кваліфікаційні вимоги». За необхідності може бути додатковий Розділ «Спеціалізація».

У Розділі «Завдання та обов'язки» наведено типові професійні завдання, обов'язки та повноваження для певної посади, посилання на галузь необхідних знань.

У Розділі «Повинен знати» наводяться основні вимоги до спеціальних знань, необхідних для виконання відповідних типових завдань та обов'язків, а також знань законодавчих актів, положень, інструкцій та інших нормативних документів, методів і засобів, які працівник повинен вміти застосовувати під час виконання своїх професійних обов'язків.

У Розділі «Кваліфікаційні вимоги» визначено відповідно до певної посади вимоги до освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня, вимоги до післядипломної освіти і мінімальні вимоги до стажу роботи.

Для професійної групи «Керівники» вимоги визначено залежно від рівня та функцій управління і керівництва, які відрізняються за своєю складністю та відповідальністю: керівники первинних структурних підрозділів, керівники структурних підрозділів вищого рівня, керівники підприємств, установ, організацій.

Для професійної групи «Професіонали» визначено вимоги повної вищої освіти з освітньо-кваліфікаційним рівнем — магістр, спеціаліст та чотирирівневе кваліфікаційне категоріювання. Для професіоналів, зайнятих на складних і відповідальних роботах (інженер-конструктор, інженер-електронік тощо), запроваджено п'ятирівневе кваліфікаційне категоріювання.

Для професійної групи «Фахівці» визначено вимоги базової або неповної вищої освіти з освітньо-кваліфікаційним рівнем — бакалавр, молодший спеціаліст та трирівневе кваліфікаційне категоріювання. В окремих випадках визначаються вимоги повної вищої освіти з освітньо-кваліфікаційним рівнем — спеціаліст.

Для професійної групи «Технічні службовці» визначено вимоги професійно-технічної освіти чи повної загальної середньої освіти та професійної підготовки на виробництві, у сфері послуг.

Розділ «Спеціалізація» подає дані про похідні назви посад, характеристики робіт, галузеву віднесеність тощо, які вказують на особливості застосування посади.

Довідник слугує основою для:

а) розроблення посадових інструкцій працівникам, які закріплюють їх обов'язки, права та відповідальність;

б) складання положень про структурні підрозділи, які визначають їх роль та місце в системі управління підприємством (установою, організацією);

в) формування та регулювання ринку праці;

г) ведення документації про укладення трудового договору (прийняття на роботу), професійне просування, переведення на іншу роботу, відсторонення від роботи, припинення і розірвання трудового договору;

д) присвоєння і підвищення категорій за посадою відповідно до оволодіння особою повним обсягом знань та робіт за результатами кваліфікаційної атестації;

е) організації навчально-виховного процесу в закладах освіти, які готують працівників за професіями відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів.

Довідник застосовується як базовий елемент організації оплати праці разом зі схемами посадових окладів, коефіцієнтами тощо, які утворюють тарифну систему оплати праці. Тарифікаційні процедури встановлюються і регулюються законодавством України, генеральною, галузевими, регіональними угодами, колективними та трудовими договорами.

Правничі професії в КП:

Розділ – Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)

Підрозділ – Керівники підприємств, установ та організацій

Клас – Керівники функціональних підрозділів

Підклас – Керівники фінансових, бухгалтерських, економічних, юридичних та адміністративних підрозділів та інші керівники

1231 (код професії) Головний юрисконсульт

Розділ – Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)

Підрозділ – Керівники підприємств, установ та організацій

Клас – Керівники виробничих та інших основних підрозділів

Підклас – Керівники інших основних підрозділів

Група – Керівні працівники апарату органів судової влади :

1229.2 Голова судової колегії

1229.2 Голова суду

1229.2 Заступник голови Вищого адміністративного суду України

1229.2 Керівник апарату суду

1229.2 Керівник секретаріату

1229.2 Начальник відділу (прокуратури)

1229.2 Начальник управління Апеляційного суду України

1229.2 Начальник управління Вищого адміністративного суду України

1229.2 Начальник управління Вищого господарського суду України

1229.2 Перший заступник голови Вищого адміністративного суду України
1229.2 Прокурор (області, міста, району)

1229.2 Суддя Апеляційного суду України

1229.2 Суддя Вищого адміністративного суду України

1229.2 Суддя Вищого господарського суду України

1229.2 Суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ

Розділ – Професіонали

Підрозділ – Інші професіонали

Клас – Професіонали в галузі правознавства, прокурорського нагляду, правосуддя та правоохоронної діяльності

Підклас – Професіонали в галузі правознавства та прокурорського нагляду

Група – Адвокати та прокурори :

2421.2 Адвокат
2421.2 Консультант науковий (правознавство)
2421.2 Прокурор-криміналіст
2421.2 Прокурор
2421.2 Старший помічник Генерального прокурора України з особливих доручень
2421.2 Юрист-міжнародник
2421.2 Юрист

Розділ – Професіонали
Підрозділ – Інші професіонали
Клас – Професіонали в галузі правознавства, прокурорського нагляду, правосуддя та правоохоронної діяльності
Підклас – Судді :
2422 Помічник судці (Верховного Суду)
2422 Суддя

Розділ – Професіонали
Підрозділ – Інші професіонали
Клас – Професіонали в галузі правознавства, прокурорського нагляду, правосуддя та правоохоронної діяльності
Підклас – Професіонали в галузі правознавства та прокурорського нагляду
Група – Наукові співробітники (правознавство) :
2421.1 Молодший науковий співробітник (правознавство)
2421.1 Науковий співробітник (правознавство)
2421.1 Науковий співробітник-консультант (правознавство)

Розділ – Професіонали
Підрозділ – Інші професіонали
Клас – Професіонали в сфері державної служби, аудиту,

бухгалтерського обліку, праці та зайнятості, маркетингу, ефективності підприємництва, раціоналізації виробництва та інтелектуальної власності

Підклас – Професіонали у сфері державної служби, маркетингу, ефективності господарської діяльності, раціоналізації виробництва, інтелектуальної власності та інноваційної діяльності

Група – Професіонали державної служби та місцевого самоврядування:
2419.3 Детектив

2419.376 Спеціаліст-юрисконсульт

Розділ – Професіонали

Підрозділ – Інші професіонали

Клас – Професіонали в галузі правознавства, прокурорського нагляду, правосуддя та правоохоронної діяльності

Підклас – Інші професіонали в галузі правознавства :

242980 Інспектор праці (правовий)

2429 Державний виконавець

2429 Нотаріус державний

2429 Нотаріус

2429 Приватний виконавець

242999 Приватний детектив

2429 Радник

2429 Слідчий

2429 Судовий експерт

24291 Юрисконсульт

Розділ – Фахівці

Підрозділ – Інші фахівці

Клас – Технічні фахівці в галузі управління

Підклас – Помічники керівників

Група – Інші помічники :

3436.9 Консультант державної нотаріальної контори

3436.9 Консультант державного нотаріального архіву

3436.9 Помічник адвоката

3436.9 Помічник нотаріуса державного

3436.9 Помічник нотаріуса

3436.9 Помічник судді

3436.9 Помічник члена комісії

3436.9 Помічник юриста

Назви посад у штатному розписі підприємства, установи, організації (далі — організація) мають відповідати професійним назвам робіт, що їх передбачено КП, для коректного визначення кваліфікаційних вимог за посадою необхідно, насамперед, правильно підібрати базову професійну назву роботи.

Отже, КП містить багато професійних назв робіт для осіб, які здійснюють правничу діяльність.

На практиці виникає проблема в коректному визначенні назви посади, адже КП містить три базові правничі професії – юрист, юрисконсульт та спеціаліст-юрисконсульт. То як же правильно визначити, яку посаду писати в кадрових наказах, штатному розписі та в трудовій книжці працівника?

Юрист

Професійну назву роботи «Юрист» (код КП 2421.2) застосовують переважно у спеціалізованих юридичних фірмах або у приватних юридичних практиках.

Основна мета діяльності юриста — представляти інтереси у судових та інших органах і консультувати з правових питань не одного клієнта (свого роботодавця), а різних. Юрист може спеціалізуватися як на одній галузі права (одному виді юридичних послуг), так і на кількох.

Юрисконсульт

Професійну назву роботи «Юрисконсульт» (код КП 2429) застосовують, як правило, в організаціях, сфера діяльності яких не пов'язана

з наданням юридичних послуг. Основна мета діяльності юрисконсульта — захист інтересів організації, у якій він працює, при розгляді господарських спорів у арбітражі, судах та інших державних органах, а також юридичне забезпечення ефективності роботи організації.

Спеціаліст-юрисконсульт

Професійна назва роботи «Спеціаліст-юрисконсульт» (код КП 2419.3) належить до професійного угруповання «Професіонали державної служби» і застосовується у системі державної служби або в правоохоронній діяльності. Кваліфікаційні характеристики для різних категорій посад спеціалістів-юрисконсультів (головного, провідного, I, II категорій) було наведено у Довіднику типових професійно-кваліфікаційних характеристик посад державних службовців, затвердженому наказом Нацдержслужби України від 13.09.2011 р. № 11 (але цей Довідник втратив чинність ще у 2017 році та й досі немає заміника цьому акту).

3. Юрисконсульт: професійні права та обов'язки

Поняття «професійна відповідальність правника» тісно пов'язане з поняттям «професійна діяльність правника». Розглядаючи професійну діяльність як різновид трудової діяльності, що передбачає наявність в особи відповідної професійної підготовки, тобто знань, умінь та навичок, які є джерелом її існування та взаємодії у будь-якому суспільстві, слід зазначити, що рівень такої діяльності значною мірою залежить від здатності особи «нести відповідальність» за її результати.

Для кожної правничої посади у штатному розписі слід скласти посадову інструкцію. Основа інструкції — кваліфікаційна характеристика професії. Вона містить опис прав, обов'язків, необхідних знань, вимог щодо освіти та досвіду роботи. Характеристики зібрані у Довіднику, що складається з Випусків. Кожен Випуск присвячений певній сфері діяльності.

У Випуску 1 «Професії працівників, що є загальними для всіх видів економічної діяльності» Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників, який затв. наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 29 грудня 2004 р. № 336 у розділі «Професіонали» визначено **опис професії «ЮРИСКОНСУЛЬТ»**, зокрема:

Завдання та обов'язки.

Розроблює або бере участь у розробленні документів правового характеру. Здійснює методичне керівництво правовою роботою на підприємстві, надає правову допомогу структурним підрозділам і громадським організаціям, бере участь у підготовці обґрунтованих відповідей у разі відхилення претензій. Готує за участю інших підрозділів підприємства матеріали про розкрадання, розтрата, нестачі, випуск недоброякісної, нестандартної і некомплектної продукції, порушенні екологічного законодавства та про інші правопорушення для подання їх до арбітражних, слідчих і судових органів, здійснює облік і зберігання судових і арбітражних справ, які перебувають у виконанні або закінчені судочинством. Бере участь у розробленні і виконанні заходів для зміцнення господарського розрахунку, договірної, фінансової і трудової дисципліни, забезпечення зберігання власності підприємства. Проводить вивчення, аналіз і узагальнення результатів розгляду претензій судових і арбітражних справ, а також вивчає практику укладення і виконання договорів з метою розроблення відповідних пропозицій для усунення виявлених недоліків і поліпшення господарсько-фінансової діяльності підприємства. Відповідно до заданого порядку оформляє матеріали щодо притягнення працівників до дисциплінарної і матеріальної відповідальності. Бере участь у роботі з укладення господарських договорів, підготовки висновків про їх юридичну обґрунтованість, розробленні умов колективних договорів, а також розгляді питань про дебіторську і кредиторську заборгованість. Контролює своєчасність подання довідок, розрахунків, пояснень та інших матеріалів для підготовки відповідей на претензії. Готує разом з іншими підрозділами

пропозиції про зміну чинних або відміну тих наказів, що втратили чинність, та інших нормативних актів, які були видані на підприємстві. Веде довідково-інформаційну роботу з питань законодавства і нормативних актів, застосовуючи технічні засоби, а також облік чинного законодавства та інших нормативних актів, робить позначки про їх скасування, зміни та доповнення. Бере участь у підготовці висновків щодо правових питань, які виникають у діяльності підприємства, проектів нормативних актів, які надходять на відгук, а також у розробленні пропозицій для удосконалення діяльності підприємства. Провадить роботу з правової пропаганди, ознайомлює посадових осіб підприємства з нормативними актами, які стосуються їх діяльності, а також із змінами в чинному законодавстві. Дає довідки і консультації працівникам підприємства про сучасне чинне законодавство, а також висновки з організаційно-правових та інших юридичних питань, надає допомогу з оформлення документів і актів майново-правового характеру.

Повинен знати:

законодавчі акти, що регламентують виробничо-господарчу і фінансову діяльність підприємства, нормативні та інші керівні матеріали, які стосуються правової діяльності підприємства; чинне законодавство; цивільне, трудове, фінансове, адміністративне право; податкове законодавство; екологічне законодавство; порядок ведення обліку і складання звітів господарсько-фінансової діяльності на підприємстві; порядок систематизації, обліку і ведення правової документації з використанням сучасних інформаційних технологій; порядок укладення та оформлення господарських договорів; основи економіки, організації праці, виробництва й управління; засоби обчислювальної техніки, комунікацій і зв'язку.

Кваліфікаційні вимоги:

Провідний юрисконсульт: повна вища освіта відповідного напрямку підготовки (магістр, спеціаліст). Стаж роботи за професією юрисконсульта І категорії — не менше 2 років.

Юрисконсульт I категорії: повна вища освіта відповідного напрямку підготовки (магістр, спеціаліст); для магістра — без вимог до стажу роботи, спеціаліста — стаж роботи за професією юрисконсультанта II категорії — не менше 2 років.

Юрисконсульт II категорії: повна вища освіта відповідного напрямку підготовки (спеціаліст). Стаж роботи за професією юрисконсультанта — не менше 1 року.

Юрисконсульт: повна вища освіта відповідного напрямку підготовки (спеціаліст) без вимог до стажу роботи.

Окрім Довідників кваліфікаційні характеристики також містять професійні стандарти. **Професійний стандарт** — це затверджені в установленому порядку вимоги до кваліфікації працівників, їх компетентності, що визначаються роботодавцями і слугують основою для формування професійних кваліфікацій.

Професійні стандарти, як і кваліфікаційні характеристики професій, визначають вимоги до кваліфікації та спеціальних знань, а також завдання, обов'язки та спеціалізацію працівників. Проте професійний стандарт є ширшим за структурою та ідеологією. На відміну від кваліфікаційної характеристики, стандарт — не суто перелік трудових функцій. Професійний стандарт:

- розкриває зміст трудових функцій;
- визначає знання та вміння, необхідні для їх належного виконання;
- слугує основою при підтвердженні кваліфікації особи, у т. ч. за результатами неформального навчання.

Окрім цього, професійний стандарт може містити вимоги до стану здоров'я претендента на певну посаду чи робоче місце.

Провідну роль у запровадженні професійних стандартів в Україні відіграє Інститут професійних кваліфікацій (ІПК).

Професійні стандарти публікують у Репозитарії професійних кваліфікацій на сайті <http://profstandart.org.ua/standarts?page=1>

Станом на 01.04.2022 р. затверджено і впроваджено в практику 91 професійний стандарт. Серед них тих, які стосувалися б правничих професій немає.

4.Окреслення сфери професійної відповідальності правника в Україні

Сферу професійної відповідальності правника в Україні окреслюють його завдання та обов'язки.

Загальними завданнями правників є:

1.Представляти інтереси підприємства під час перевірок державними контрольно-наглядовими органами — із метою контролю за:

- дотриманням процесуальних дій перевіряючими;
- обґрунтованістю і правильністю висновків перевіряючих;
- оформленням результатів перевірок і складанням процесуальних документів.

2.Візувати проекти розпорядчих документів та документів правового характеру.

3.Запитувати й одержувати від структурних підрозділів інформацію, необхідну для виконання обов'язків, передбачених цією посадовою інструкцією.

4.Самостійно листуватися з державними й судовими органами з правових питань.

5.Представляти підприємство в органах державної влади, інших установах та організаціях (в установленому порядку, з юридичних питань).

6.У межах компетенцій інформувати безпосереднього керівника про недоліки, виявлені в діяльності підприємства (структурного підрозділу чи окремих працівників), та вносити пропозиції щодо їх усунення.

7. За погодженням із керівництвом підприємства залучати інших експертів і фахівців у галузі права для консультацій, підготовки висновків, рекомендацій і пропозицій.

8. Надавати керівництву пропозиції щодо вдосконалення своєї роботи й роботи підприємства.

9. Вимагати від керівництва створення належних умов для виконання службових обов'язків, передбачених цією посадовою інструкцією.

10. Ознайомлюватися з проектами рішень керівництва, що стосуються його діяльності.

Загальними обов'язками правників в Україні є:

1. Здійснює правову експертизу організаційно-правових та розпорядчих документів підприємства. Усуває порушення вимог законодавства щодо видавання документів.

2. Особисто перевіряє, чи відповідають законодавству правові документи, які подають на підпис директору. Контролює дотримання порядку погодження проектів документів посадовими особами підприємства. Візує проекти розпорядчих документів та документів правового характеру.

3. Готує висновки з правових питань, що постають у господарських взаємовідносинах підприємства. Складає проекти юридичних документів. Аналізує та актуалізує установчі документи. Визначає правові засади діяльності структурних підрозділів.

4. Аналізує й узагальнює результати розгляду претензій, судових і арбітражних справ. Бере участь у договірній роботі, консультує з питань укладання і виконання господарських договорів, контролює ввірені напрями договірної роботи.

5. Розробляє пропозиції щодо поліпшення контролю за дотриманням договірної дисципліни (зокрема, за додержанням встановлених строків постачання і збуту продукції) та усунення виявлених недоліків.

6. Складає і пред'являє претензії при неякісному виконанні умов договорів із контрагентами, бере участь у претензійній роботі, контролює виконання претензій контрагентів.

7. Розглядає матеріали про стан дебіторської заборгованості з метою виявлення боргів, що потребують примусового стягнення. Забезпечує підготовку висновків за пропозиціями про списання безнадійної заборгованості.

8. Бере участь у внутрішньому аудиті та в роботі комісій щодо зміцнення договірної, фінансової і трудової дисципліни, забезпечення збереженості майна підприємства. Контролює дотримання законодавчо визначеного порядку сертифікації продукції, приймання товарів за кількістю та якістю.

9. Керує підготовкою матеріалів про розкрадання, розтрата, нестачу, випуск неякісної, нестандартної і некомплектної продукції, порушення екологічного законодавства та інші правопорушення для передавання слідчим і судовим органам. Вживає заходів щодо відшкодування збитків, завданих підприємству.

10. Веде позовну роботу: вживає заходів щодо дотримання доарбітражного порядку врегулювання договірних суперечок, готує позовні заяви і матеріали та передає їх до арбітражних судів.

11. Представляє інтереси підприємства в судах різних інстанцій, а також у державних та громадських організаціях при розгляді правових питань, веде судові й арбітражні справи.

12. Бере участь у підготовці та укладанні галузевих угод, колективного договору та змін до нього, розробленні та здійсненні заходів щодо зміцнення трудової дисципліни, регулювання соціально-трудових відносин на підприємстві.

13. Готує висновки за пропозиціями про притягнення працівників підприємства до дисциплінарної чи матеріальної відповідальності, перевіряє законність рішень щодо прийняття, звільнення і переведення працівників.

14. Моніторить нормативно-правову базу, що регулює діяльність підприємства. Відстежує, фіксує та систематизує в базі зміни в законодавстві. Інформує керівництво підприємства про законодавчі новації.

15. Консультує працівників підприємства з правових питань (усно та письмово) за встановленим графіком. Надає юридичну допомогу при складанні документів.

Конкретний спектр професійних прав та обов'язків буде залежати від специфіки правничої професії (посади).

Правник може бути притягнутий до відповідальності за:

1. Неналежне виконання або невиконання посадових обов'язків, передбачених посадовою інструкцією.

2. Розголошення персональних даних інших осіб, що стали відомі під час виконання обов'язків, службової інформації, комерційної таємниці, недотримання норм наказів (розпоряджень) та інструкцій щодо роботи з документами, що містять службову інформацію.

3. Не санкціоноване керівництвом представлення інтересів підприємства, негативні наслідки самостійних дій і рішень.

4. Підготовку й надання завідомо недостовірних відомостей.

5. Особисту нестриманість під час ділових зустрічей, порушення норм етикету ділового спілкування.

6. Порушення правил внутрішнього трудового розпорядку, трудової дисципліни, норм охорони праці та протипожежної безпеки та ін. *(специфіка проступків та відповідальності за них залежить від професії (посади)).*

Отже, професійна відповідальність правника – це здатність будь-якого представника правничої професії звітувати перед собою та іншою особою, суспільством, державою за результати своєї професійної діяльності й одержувати на підставі такої звітності від себе та від інших позитивні чи негативні оцінки (санкції) своєї професійної діяльності.

Сферу професійної відповідальності правника в Україні формує коло завдань та обов'язків, які стоять перед правником у процесі виконання

його трудової функції, а також права, які він може реалізовувати для виконання тих завдань та обов'язків, які перед ним ставляться законодавством, роботодавцем, клієнтом та суспільством (з точки зору соціальної та етичної спрямованості правничої професії).

2. ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПРАВНИКА

1. Компетентність в юридичній практичній діяльності

Компетентність – це властивість юридичної практичної діяльності, що є похідною від компетенції, під якою, як правило розуміється визначена чи закріплена законом, іншим нормативним актом сукупність професійних функцій, завдань, повноважень посадової особи або іншого суб'єкту професійної діяльності. Відповідно **компетентність правника** — це володіння правником спеціальними теоретичними та практичними знаннями, вміннями й навичками, що дозволяють повно, точно, ефективно реалізовувати компетенцію, якісно і кваліфіковано здійснювати професійну юридичну діяльність.

Компетентність правника означає наявність правових та інших спеціальних знань, навичок та вмінь, професійного досвіду, які набуваються внаслідок професійної підготовки та здійснення професійної діяльності.

Професійне становлення особистості є процесом структурно-динамічного розвитку суб'єкта, в ході якого формуються і розвиваються професійно важливі якості особистості, адекватні форми професійної активності, які відповідають соціальним і професійним вимогам та настановленням індивіда.

Професійна компетентність – це складне, системне явище, що включає в себе знання, вміння, навички, професійно значущі якості особистості фахівця, що забезпечують виконання ним своїх професійних обов'язків; це – підготовленість правника до виконання професійних функцій, пов'язаних зі спеціалізацією.

Рівень компетентності правника визначається відповідними суб'єктами при призначенні на посаду або виборах, при наданні свідоцтва (інших дозвільних документів) на право заняття юридичною практикою, а також періодично – при проведенні атестацій, іспитів тощо.

Професійна компетентність правника складається із таких компонентів: 1) мотиваційно-цільовий компонент; 2) когнітивний компонент; 3) соціальний компонент; 4) аксіологічний компонент; 5) аутопсихологічний компонент.

Мотиваційно-цільовий компонент включає:

- мотивацію виконання юридичної діяльності; мотивацію досягнення успіху;
- здатність ставити цілі власної діяльності та їх досягати;
- професійне самовизначення, що є критерієм здійснення успішної професійної діяльності;
- професійну спрямованість як психологічну орієнтацію студента на професійну діяльність, що включає змістову та мотиваційну сторони;
- професійну готовність як стан студента, який характеризується науково-теоретичною, психологічною, юридичною, фізичною готовністю тощо.

Наступним компонентом професійної компетентності юриста є **когнітивний компонент**, який передбачає сформованість у фахівця знань, вмінь та навичок, професійно значущого досвіду тощо, а також висвітлює розвиток здатності спеціаліста до використання цих знань, вмінь та навичок, фреймів професійно значущого досвіду на практиці. *Когнітивний компонент вміщує як загально-професійні знання, вміння й навички, якими має володіти кожен фахівець, не лише в сфері юридичної діяльності.*

Отже, до загально-професійних компетенцій відносимо:

- достатній рівень загально-професійних знань;
- здатність аналізувати набуті знання, вміти самостійно здобувати нові знання, використовувати їх у своїй практичній діяльності;
- здатність розмірковувати над своїми діями і орієнтуватися на набуту інформацію під час прийняття виваженого рішення;

– уміння застосовувати добре відомий метод в змінених та екстремальних соціальних умовах; уміння знаходити більш дотичний до даної професійної ситуації метод розв’язання проблеми;

– уміння здійснювати професійну діяльність в умовах вибору і прийняття альтернативних рішень;

– уміння спростовувати хибне рішення, вміння ставити під сумнів свої дії та вчинки інших; здатність обирати більш раціональні стратегії виконання діяльності та розв’язання професійних задач;

– здатність до прогнозування шляхів розв’язання проблем та задач; критичність мислення; інтелектуальність;

– здатність до ампліфікації та генералізації знань і легкість експлікації їх на практиці.

Наступним компонентом професійної компетентності юриста є **соціальний**. До цього компоненту належать комунікативна компетентність, емоційно-експресивні особливості особистості та моторно-вольові якості фахівця.

Виокремимо також компетенції, які входять до соціального компоненту професійної компетентності та характеризують працівника юридичної сфери діяльності. Такими компетенціями є: **соціально-особистісні компетенції** – громадянська позиція; розуміння необхідності здорового способу життя; здатність і готовність навчатися самостійно, професійно спілкуватися (в т.ч. – іноземними мовами); здатність приймати правильні рішення в ситуаціях когнітивного дисонансу; **організаційно-управлінські компетенції** – здатність та готовність оцінити результати своєї юридичної діяльності, застосовувати знання організаційно-правових основ, організовувати роботу колективу, приймати оптимальні рішення в нестандартних ситуаціях; **загальнонаукові компетенції** – здатність і готовність продемонструвати на практиці знання права, знання юридичної психології, вміння проведення юридичної консультації та організації експертизи законопроектів та інших нормативно-правових актів; **загально-професійні компетенції** – здатність і

готовність тлумачити і застосовувати закони й інші нормативні правові акти; забезпечувати дотримання законодавства в діяльності державних органів, фізичних і юридичних осіб, юридично правильно кваліфікувати факти й обставини, розробляти документи правового характеру, здійснювати правову експертизу нормативних актів, давати кваліфіковані юридичні висновки і консультації, приймати правові рішення і здійснювати інші юридичні дії відповідно до законів, розкривати і встановлювати факти правопорушень, визначати міри відповідальності і покарання винних, вживати необхідні заходи щодо поновлення порушених прав; **спеціальні компетенції** – здатність і готовність застосовувати навички професійної етики, загальної (грамотність і доброзичливість) правової та психологічної культури, виявляти глибоку повагу до закону і дбайливе ставлення до соціальних цінностей правової держави, розуміння сутності і соціальної значущості своєї професії; здатність співпрацювати з людьми, впорядкувати своє робоче місце та організувати діяльність юриста відповідно до профілю організації; чітко працювати з законодавством та інформаційно-довідковими системами, систематично підвищувати свою професійну кваліфікацію, вивчати законодавство і практику його застосування, опановувати спеціальною літературою.

Ще одним компонентом професійної компетентності юриста є **аутопсихологічний**. Базовими підструктурними елементами даного компоненту є професійне самовизначення та самоактуалізація юриста, які в загальному вигляді можуть бути описані як тривалий процес розвитку ставлення людини до своєї професії і до самого себе як (потенційного або реального) суб'єкта професійної діяльності або професіоналу.

2. Повага правником та непорушення прав, свобод та законних інтересів інших суб'єктів

Вимога поваги та непорушення прав, свобод та законних інтересів інших суб'єктів права доповнюється і забезпечується наданням пояснень на вимогу громадян відповідних посадових осіб причин і підстав обмеження їх прав чи свобод, оскарження в суді неправомірних дій посадових (службових) осіб, притягнення винних осіб до юридичної відповідальності, відновлення порушених прав та свобод відшкодування заподіяної моральної і матеріальної шкоди. Так, статтями 55 та 56 Конституції України визначається і гарантується право кожної особи на:

- оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб;
- звернення за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- звернення за захистом своїх прав і свобод після використання всіх національних засобів правового захисту до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна;
- захист своїх прав і свобод від порушень і протиправних посягань будь-якими не забороненими законом засобами;
- відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Повага та непорушення прав, свобод та законних інтересів інших суб'єктів права є одним із важливих стандартів діяльності, приміром, правоохоронних органів, які застосовують заходи примусу, здійснюють оперативно-розшукову діяльність тощо. Це положення на законодавчому

рівні закріплене в Законах України «Про Національну поліцію», «Про Службу безпеки України». Зокрема: у ст. 7 Законах України «Про Національну поліцію» Дотримання прав і свобод людини передбачено, що «Під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації. Обмеження прав і свобод людини допускається виключно на підставах та в порядку, визначених Конституцією і законами України, за нагальної необхідності і в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції». У ст. 5 Діяльність Служби безпеки України і права людини визначено, що «Діяльність Служби безпеки України здійснюється на основі дотримання прав і свобод людини. Органи і співробітники Служби безпеки України повинні поважати гідність людини і виявляти до неї гуманне ставлення, не допускати розголошення відомостей про особисте життя людини. У виняткових випадках з метою припинення та розкриття державних злочинів окремі права та свободи особи можуть бути тимчасово обмежені у порядку і межах, визначених Конституцією та законами України.

Неправомірне обмеження законних прав та свобод людини є неприпустимим і тягне за собою відповідальність згідно з законодавством.

Орган Служби безпеки України у разі порушення його співробітниками при виконанні службових обов'язків прав чи свобод людини повинен вжити заходів до поновлення цих прав та свобод, відшкодування заподіяної моральної і матеріальної шкоди, притягнення винних до відповідальності.

Служба безпеки України на вимогу громадян України у місячний строк зобов'язана дати їм письмові пояснення з приводу обмеження їх прав чи свобод. Такі особи мають право оскаржити до суду неправомірні дії посадових (службових) осіб та органів Служби безпеки України».

3. Конфліктність та інформативність юридичної практичної діяльності

Юридичну практичну діяльність можливо розглядати як засіб попередження та вирішення конфліктів

До конфліктів, які найчастіше виникають в юридичній практичній діяльності доцільно віднести такі:

- конфлікти протилежності законних інтересів правника та протиправних інтересів особи, яку він захищає, представляє тощо;
- конфлікти протилежності інтересів осіб, інтереси яких одночасно представляє правник або інтересів осіб, які він представляє та інтереси осіб, яких він раніше представляв;
- конфлікти протилежності власних інтересів юриста та особи, яку він представляє тощо.

З метою попередження конфліктів правник не може:

- брати на себе ведення юридичних справ, якщо на його професійні рішення в інтересах клієнта вплинуть або можуть вплинути його фінансові, ділові, майнові або особисті інтереси;
- діяти як захисник протилежної сторони проти особи, яку він представляє з якоїсь іншої справи;
- представляти клієнта, якщо це представництво буде прямо порушувати інтереси іншого клієнта, або може бути суттєво обмежене зобов'язаннями юриста перед іншим клієнтом чи третьою особою;
- використовувати інформацію щодо клієнта на його шкоду, за винятком випадків, коли це дозволяється або вимагається законом та професійними нормами та ін.

Вся юридична практична діяльність здійснюється на підставах її інформативної насиченості, із застосуванням принципу гласності захисту прав, свобод та законних інтересів суб'єктів права, представництва їх інтересів, надання юридичних послуг із консультування суб'єктів права щодо

умов, процедур реалізації ними суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, відповідних вимог нормативно-правових актів тощо. Так, здійснення професійної діяльності правниками пов'язане зі збиранням відомостей про факти, які можуть бути використані як докази в цивільних, господарських, кримінальних справах і справах про адміністративні правопорушення тощо. При цьому **правник збирає, аналізує та розповсюджує інформацію що стосується юридичних справ, які він веде, зокрема:**

- запитує і отримує документи або їх копії від підприємств, установ, організацій, об'єднань, громадян;
- ознайомлюється на підприємствах, в установах і організаціях з усіма необхідними для виконання доручення документами і матеріалами, за винятком тих, таємниця яких охороняється законом;
- отримує письмові висновки фахівців з питань, що потребують спеціальних знань;
- застосовує науково-технічні інформаційні засоби відповідно до чинного законодавства;
- доповідає про клопотання і скарги на прийомі у посадових осіб та відповідно до закону одержує від них письмові мотивовані відповіді на ці клопотання і скарги;
- бере участь у розгляді своїх клопотань і скарг на засіданнях колегіальних органів і дає пояснення щодо суті клопотань і скарг тощо.

Головними принципами, якими повинен керуватися правник при представництві інтересів суб'єкта права та діях від його імені, є максимальна швидкість інформації, яка надається правником, її обмеження лише інтересами суб'єкта права, дотримання всіх його вимог щодо того, як його представляти.

Суб'єкт права повинен мати достатню інформацію для того, щоб розсудливо прийняти рішення щодо реалізації суб'єктивних прав та обов'язків, тому *правник, який представляє його інтереси, повинен надавати клієнтові фактичну інформацію щодо ведення юридичної справи, а також*

інформувати клієнта про контакти з протилежною стороною і робити інші доцільні кроки, які б дозволили клієнту прийняти правомірне рішення тощо.

Обсяг інформації, який повинен надаватися правником, залежить від складності юридичної справи та його можливостей коректно зрозуміти та оцінити її.

Правники та їх клієнти повинні:

- поважати інформаційні права інших суб'єктів;
- використовувати інформацію згідно з законом або договором (угодою);
- забезпечувати додержання принципів інформаційних відносин;
- забезпечувати доступ до інформації усім споживачам на умовах, передбачених законом або угодою;
- зберігати її в належному стані протягом встановленого терміну і надавати іншим громадянам, юридичним особам або державним органам у передбаченому законом порядку;
- компенсувати шкоду, заподіяну при порушенні законодавства про інформацію.

4. Конфіденційність юридичної практичної діяльності (або професійна таємниця)

Збереження професійної таємниці є характерною властивістю юридичної практичної діяльності, зокрема у випадках охорони конфіденційної інформації щодо суб'єктів, інтереси яких представляє чи захищає юрист, або отримання, розповсюдження такої інформації. ***До видів професійної таємниці у науці відносять:*** слідчу таємницю, комерційну таємницю, таємниця заповіту, банківську таємницю, адвокатську таємницю, лікарську таємницю, таємницю страхування, таємницю усиновлення,

таємницю голосування, таємницю нотаріальних дій, журналістська таємниця, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції тощо.

Конфіденційна інформація клієнта повинна бути захищена від розголошення. Конфіденційність інформації про особу закріплена на конституційному рівні (ст. 32 Конституції України) і є одним із природних прав людини, непорушення та забезпечення якого є обов'язком будь-яких інших суб'єктів (громадян, посадових осіб, органів держави тощо).

Конфіденційна інформація за своїм правовим режимом відноситься до інформації з обмеженим доступом. За своїм змістом конфіденційна інформація — це відомості, які знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних або юридичних осіб і поширюються за їх бажанням відповідно до передбачених ними умов.

Виконання правником обов'язку забезпечувати непорушність права суб'єкта на конфіденційність особистої інформації:

- сприяє повному виявленню фактів, суттєвих для реалізації та захисту їх інтересів тому, що дотримання юристом конфіденційності інформації стосовно клієнта, якого він представляє, спонукає клієнта бути повністю відвертим з юристом, обговорювати з ним навіть делікатні справи або справи, що можуть зашкодити репутації клієнта;

- стимулює суб'єкти права звертатися якомога раніше до юристів за юридичною допомогою чи правовим вирішенням юридичних справ, щоб визначити свої права, з'ясувати, що вважається законним і правильним згідно існуючим законам. Принцип конфіденційності є визначальним у взаєминах «юрист-клієнт» і застосовується, наприклад, у судових та інших процесах, на які юрист може бути викликаний як свідок або в зв'язку з якими повинен якимось іншим чином давати свідчення щодо клієнта.

Правник не може розкривати конфіденційну інформацію, що стосується представництва клієнта, якщо тільки клієнт не погоджується на це

після консультації з юристом, за винятком випадків розголошень, що є дозволеними для здійснення представництва клієнта або з метою перешкодити клієнтові скоїти злочинні дії, які, на думку юриста, можуть призвести до тяжкого злочину, чи є необхідними для захисту юриста від необґрунтованих звинувачень у протиправних діях, пов'язаних з представництвом інтересів клієнта або протиправними діями останнього.

Закон захищає обов'язок правника зберігати конфіденційність взаємин «юрист–клієнт», тому він може бути примушений розголосити конфіденційність інформації лише у випадках визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Вимога конфіденційності застосовується не тільки щодо інформації, конфіденційно повідомленої юристу клієнтом, але й щодо усієї інформації, що стосується представництва юристом інтересів клієнта, незалежно від її джерела надходження. Передбачається, що юристу надаються повноваження розголошувати конфіденційну інформацію, що стосується клієнта, коли це доцільне з метою представництва інтересів клієнта, однак лише в межах вказівок клієнта чи за особливих обставин.

Розголошення конфіденційної інформації, що суперечить інтересам клієнта, на власний розсуд правника можливе у випадках, наприклад, коли він дізнається, що клієнт має намір скоїти дії, які за своїм характером є злочинними, можуть, наприклад, призвести до смерті або тяжкого тілесного ушкодження іншої людини, щоб запобігти таким наслідкам. При цьому правнику важливо дізнатися, коли насправді буде здійснюватися цей злочинний намір, оскільки клієнт може змінити своє рішення, та розголосити конфіденційну інформацію лише у тих межах, які необхідні для попередження злочину. Розголошення конфіденційної інформації може бути здійсненим у разі, коли судовий позов або дисциплінарне звинувачення містять необґрунтоване твердження щодо співучасті правника у протиправних діях клієнта або будь-якої іншої неналежної поведінки юриста, пов'язаної з представництвом клієнта. Тоді юрист може реагувати у такий

спосіб, який він вважає доцільно необхідним, щоб обґрунтувати захист самого себе, не чекаючи початку судового процесу або розгляду звинувачення у такій співучасті. Захист юристом самого себе може здійснюватися поданням заперечень щодо позову безпосередньо третій стороні, яка зробила таку заяву. Якщо це можливо і не заважає юристу організовувати свій захист, він повинен повідомити клієнта про заяву, зроблену третьою стороною, і звернутися до клієнта з проханням розкрити конфіденційну інформацію щодо себе.

У будь-якому випадку інформація повинна розголошуватися не більше, ніж це необхідно для доказу невинності юриста і так, щоб обмежити коло осіб, які мають доступ до неї, судом або іншими особами, яким необхідно її знати.

Обов'язок правника зберігати конфіденційність інформації щодо клієнта продовжує бути чинним і після того, як взаємини «юрист-клієнт» припинилися.

Таким чином, правник всі свої дії повинен здійснювати так, щоб уникнути непотрібного розголошення конфіденційної інформації щодо представництва клієнта, обмежити коло тих осіб, яким потрібно знати цю інформацію, і отримати захисні гарантії або вжити інших заходів, щоб звести до мінімуму ризик неправомірного розголошення конфіденційної інформації.

У ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначається, що «Одержані внаслідок оперативно-розшукової діяльності відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини, якщо вони не містять інформації про вчинення заборонених законом дій, зберіганню не підлягають і повинні бути знищені. Відомості, одержані внаслідок оперативно-розшукової діяльності, щодо підготовки до терористичних актів чи їх вчинення окремими особами та групами, зберігаються до 5 років. Не підлягають передачі і розголошенню результати оперативно-розшукової діяльності, які відповідно до законодавства України становлять державну таємницю, а також відомості, що стосуються

особистого життя, честі, гідності людини. За передачу і розголошення цих відомостей працівники оперативних підрозділів, а також особи, яким ці відомості були довірені при здійсненні оперативно-розшукової діяльності чи стали відомі по службі або роботі, підлягають відповідальності згідно з чинним законодавством, крім випадків розголошення інформації про незаконні дії, що порушують права людини».

Згідно зі ст. 19 Закону України «Про прокуратуру»: «Прокурор зобов'язаний не розголошувати відомості, які становлять таємницю, що охороняється законом».

Стаття 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII визначає, що суддя зобов'язаний не розголошувати відомості, які становлять таємницю, що охороняється законом, у тому числі таємницю нарадчої кімнати і закритого судового засідання.

Збереження конфіденційної інформації є одним із найбільш важливих обов'язків *адвоката*, що визначається у клятві адвоката в якій він клянеться додержуватись законодавства України, міжнародних актів про права і свободи людини, правил адвокатської етики, з високою громадянською відповідальністю виконувати покладені на мене обов'язки, бути завжди справедливим і принциповим, чесним і уважним до людей, суворо зберігати адвокатську таємницю, всюди і завжди берегти чистоту звання адвоката, бути вірним Присязі.

Крім того, Законом України «Про адвокатуру» визначається, що «адвокатура України здійснює свою діяльність на принципах верховенства закону, незалежності, демократизму, гуманізму і конфіденційності». При цьому адвокат має право при здійсненні професійної діяльності «збирати відомості про факти, які можуть бути використані як докази в цивільних, господарських, кримінальних справах і справах про адміністративні правопорушення, зокрема», у тому числі:

– запитувати і отримувати документи або їх копії від підприємств, установ, організацій, об'єднань, а від громадян — за їх згодою;

- ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для виконання доручення документами і матеріалами, за винятком тих, таємниця яких охороняється законом;

- отримувати письмові висновки фахівців з питань, що потребують спеціальних знань;

- застосовувати науково-технічні засоби відповідно до чинного законодавства;

- доповідати про клопотання і скарги на прийомі у посадових осіб та відповідно до закону одержувати від них письмові мотивовані відповіді на ці клопотання і скарги;

- бути присутнім при розгляді своїх клопотань і скарг на засіданнях колегіальних органів і давати пояснення щодо суті клопотань і скарг;

- виконувати інші дії, передбачені законодавством.

При здійсненні цих прав адвокат зобов'язаний «неухильно додержуватись вимог чинного законодавства, використовувати всі передбачені законом засоби захисту прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб і не має права використовувати свої повноваження на шкоду особі, в інтересах якої прийняв доручення», а також «...зберігати адвокатську таємницю. Предметом адвокатської таємниці є питання, з яких громадянин або юридична особа зверталися до адвоката, суть консультацій, порад, роз'яснень та інших відомостей, одержаних адвокатом при здійсненні своїх професійних обов'язків».

«Дані попереднього слідства, які стали відомі адвокату у зв'язку з виконанням ним своїх професійних обов'язків, можуть бути розголошені тільки з дозволу слідчого або прокурора. Адвокати, винні у розголошенні відомостей попереднього слідства, несуть відповідальність згідно з чинним законодавством.

Адвокату, помічнику адвоката, посадовим особам адвокатських об'єднань забороняється розголошувати відомості, що становлять предмет

адвокатської таємниці, і використовувати їх у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб».

Збереження адвокатської таємниці гарантується законом. Наприклад, статтею 10 «Гарантії адвокатської діяльності» зазначеного вище закону визначається, що «професійні права, честь і гідність адвоката охороняються законом. Забороняється будь-яке втручання в адвокатську діяльність, вимагання від адвоката, його помічника, посадових осіб і технічних працівників адвокатських об'єднань відомостей, що становлять адвокатську таємницю».

Правники не тільки забезпечують конфіденційність інформації щодо своїх клієнтів, але й сприяють реалізації їх права на доступ до неї, належне виконання державними органами та іншими суб'єктами обов'язку щодо її надання. Так, відповідно статті 31 «Доступ громадян до інформації про них» зазначеного вище Закону, громадяни мають право:

- знати у період збирання інформації, які відомості про них і з якою метою збираються, як, ким і з якою метою вони використовуються;
- доступу до інформації про них, заперечувати її правильність, повноту, доречність тощо;
- оскарження до суду у випадках відмови в доступі до такої інформації, або приховування її, або незаконні збирання, використання, зберігання чи поширення.

Це право громадян забезпечується обов'язками державних органів та організацій, органів місцевого і регіонального самоврядування, інформаційні системи яких вміщують інформацію про громадян:

- надавати її безперешкодно і безкоштовно на вимогу осіб, яких вона стосується, крім випадків, передбачених законом, а також вживати заходів щодо запобігання несанкціонованому доступу до неї;
- надавати доступ стороннім особам до відомостей про іншу особу та зберігати інформацію про громадян тільки відповідно до чинного законодавства;

- організації, які збирають, повинні до початку роботи з інформацією про громадян здійснити у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку державну реєстрацію відповідних баз даних;

- обмежувати обсяг інформації про громадян, яка одержується законним шляхом, та використовувати її лише для законно встановленої мети;

- у разі порушень вимог закону щодо використання інформації про громадян гарантувати їх захист від завданої шкоди.

Порушення законодавства України про інформацію тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно з законодавством України, зокрема за вчинення таких порушень як:

- необґрунтована відмова від надання відповідної інформації;
- надання інформації, що не відповідає дійсності;
- несвоєчасне надання інформації;
- навмисне приховування інформації;
- примушення до поширення або перешкодження поширенню чи безпідставна відмова від поширення певної інформації;

- поширення відомостей, що не відповідають дійсності, ганьблять честь і гідність особи;

- використання і поширення інформації стосовно особистого життя громадянина без його згоди особою, яка є власником відповідної інформації внаслідок виконання своїх службових обов'язків;

- розголошення державної або іншої таємниці, що охороняється законом, особою, яка повинна охороняти цю таємницю;

- порушення порядку зберігання інформації;

- навмисне знищення інформації;

- необґрунтоване віднесення окремих видів інформації до категорії відомостей з обмеженим доступом.

5. Професіоналізм роботи правника з організаційно-правовими та розпорядчими документами

Наразі під час підготовки документів слід керуватися *національним стандартом ДСТУ 4163:2020 «Державна уніфікована система документації. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів»¹*.

(URL:<https://zakon.help/article/nacionalnii-standart-dstu-41632020-derzhavna?menu=82>).

ДСТУ 4163:2020 встановлює:

- склад реквізитів документів;
- вимоги до змісту та місця розташування реквізитів у документах;
- вимоги до бланків та оформлення документів;
- вимоги до виготовлення документів.

Реквізити — це «цеглинки», з яких складаємо документ. Різні документи містять різні реквізити, але *вимоги до їх оформлення — єдині*.

Стандарт визначає 32 реквізити. З поміж-них є сім обов'язкових, що надають документу юридичної сили та доказовості:

- найменування юридичної особи (04);
- назва виду документа (09) — не зазначають на листах;
- дата документа (10);
- реєстраційний індекс документа (11);
- заголовок до тексту документа (19);
- текст документа (20);
- підпис (22) — для електронних документів — електронний підпис або електронна печатка в разі відсутності електронного підпису (пункт 4.4 ДСТУ 4163:2020).

Інші 25 реквізитів використовують за потреби, з огляду на вид документа та особливості діловодства.

¹ Прийнято та надано чинності з 01.09.2021 р. наказом Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» (ДП «УкрНДНЦ») від 01.07.2020 р. № 144.

3. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ПРАВНИКА

1. Загальні положення про професійний розвиток працівника

У Законі України «Про професійний розвиток працівників» від 12.01.2012 р. № 4312-VI бракує визначення професійного розвитку працівників, є лише визначення **професійного навчання працівників** – процес цілеспрямованого формування у працівників спеціальних знань, розвиток необхідних навичок та вмінь, що дають змогу підвищувати продуктивність праці, максимально якісно виконувати функціональні обов'язки, освоювати нові види професійної діяльності, що включає первинну професійну підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації працівників відповідно до потреб виробництва.

Відповідно до Закону України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. № 5067-VI кожен має право на *професійне навчання*, яке реалізується шляхом *первинної професійної підготовки, перепідготовки, спеціалізації і підвищення кваліфікації, стажування* у професійно-технічних, вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти, безпосередньо на робочих місцях на виробництві чи у сфері послуг з метою здобуття особою відповідної кваліфікації або приведення її рівня у відповідність із вимогами сучасного виробництва та сфери послуг.

Професійний розвиток та професійне зростання – не тотожні поняття. Перший є необоротною, цілеспрямованою та закономірною зміною у професійному стані людини. Він більше характеризує внутрішній стан працівника, тоді як професійне зростання є зовнішньо вираженим підтвердженням професійного розвитку людини. Професійне зростання є більш ширшим за своїм змістом та сутністю, це є певний процес, який неможливий без професійного розвитку, але й не обмежується лише ним, включаючи в себе й певні соціальні атрибути (сертифікати, дипломи про освіту, відзнаки за сумлінну працю) і правові гарантії (збереження місця

роботи для працівників, які направляються на підвищення кваліфікації; посадове підвищення за результатами проведеної атестації тощо).

*Професійне навчання є головним способом професійного зростання працівників, проте не завжди наслідком профнавчання буде профзростання, адже навіть, здобувши певну кваліфікацію, працівник не обов'язково досягне професійного зростання. У цьому аспекті одразу постає питання стосовно **професійної придатності працівника**, адже рівень конкурентоспроможності на ринку праці значною мірою залежить від ступеня оволодіння працівниками (відповідно до їх здібностей, стану здоров'я, нахилів та інтересів) тією професією, що користується попитом на ринку праці й необхідна організаціям для реалізації їх цілей, отримання прибутку тощо.*

У законодавстві України немає чіткого визначення критеріїв професійної придатності, завдяки яким професійний відбір працівників був би більш урегульованим і досконалішим. Ця невизначеність дає привід до необґрунтованої відмови працівнику в прийнятті на роботу за характеристикою – непридатний. Сутність професійної придатності має базуватися на започаткуванні розробок професійних стандартів як основи для побудови Національної рамки кваліфікацій (далі – НРК) та Національної системи кваліфікацій в Україні. НРК в Україні була затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р., № 1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій». Професійна придатність має виражатися через відповідність професійного рівня конкретної особи дескрипторам НРК та освітньо-кваліфікаційним рівням.

НРК в Україні розроблена та ухвалена на державному рівні; створена як структурований опис кваліфікаційних рівнів; стає базою для забезпечення прозорості та порівнянності вітчизняних кваліфікацій на національному та міжнародному рівнях; упроваджує результатний підхід (підхід, оснований на результатах навчання) до здобуття та присвоєння кваліфікацій. НРК в Україні розроблена з урахуванням її поширення як на освітні, так і на професійні кваліфікації.

Професійна придатність виражає відповідність психофізіологічних і соціально-психологічних особливостей особи вимогам професії (спеціальності, робочого місця, посади), відповідність людини цим вимогам з погляду стану її здоров'я та фізичного розвитку, ступінь відповідності оволодіння особистістю загальними і професійними знаннями, уміннями й практичними навичками, належну психологічну, моральну та економічну готовність працівника до продуктивної праці в організації. Найчастіше професійна придатність перевіряється шляхом випробування працівника при прийомі на роботу, або ж у процесі трудової діяльності шляхом атестації працівника.

Невідповідність – об'єктивна нездатність працівника внаслідок недостатньої кваліфікації чи стану здоров'я належним чином виконувати доручену роботу. Недостатня кваліфікація може виражатися у виконанні роботи, що не відповідає вимогам якості, систематичному браку, невиконанні норм праці тощо. Невідповідність працівника виконуваний роботі повинна підтверджуватися об'єктивними фактичними даними (актами про випуск браку, довідками про невиконання норм виробітку тощо). Невідповідність внаслідок недостатньої кваліфікації може бути встановлено на підставі атестації працівника². У таких випадках трудовий договір з працівником може бути розірвано за п. 2 ч. 1 ст. 40 КЗпП України. Якщо невідповідність працівника встановлено протягом строку випробування на роботі, на яку його прийнято, роботодавець протягом цього строку вправі розірвати трудовий договір з посиланням на п. 11 ч. 1 ст. 40 КЗпП України – «за результатами випробування»³.

² Трудове право України: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / С.М. Прилипко, О.М.Ярошенко, І.П. Жигалкін, В.А. Прудников. – 5-те вид., допов. – Х.: Право, 2014. – С. 377.

³ Там же. – С. 294.

2. Професійний розвиток адвоката

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 р. № 5076-VI:

Стаття 21. Професійні обов'язки адвоката

«1. Під час здійснення адвокатської діяльності *адвокат зобов'язаний:*

...4) підвищувати свій професійний рівень;...»

Рішення Ради адвокатів України «Про затвердження у новій редакції Порядку підвищення кваліфікації адвокатів України» від 03.07.2021 р. № 63 (зі змінами) визначає, що *підвищення кваліфікації є підвищенням професійного рівня адвоката*, що є його важливим професійним обов'язком, дотримання якого має забезпечувати безперервне поглиблення, розширення й оновлення адвокатами своїх професійних знань, вмінь та навичок, за бажанням адвоката здобуття нової спеціалізації або кваліфікації у певній галузі права чи сфері діяльності на основі раніше здобутої освіти і практичного досвіду, забезпечувати адвокатів достатньою інформацією про зміни у чинному законодавстві та практиці його тлумачення та застосування.

Підвищення кваліфікації адвокатів спрямовано на:

- зміцнення їх правових навичок;
- практичну реалізацію правил адвокатської етики;
- підвищення рівня знань в напрямку прав людини та основоположних свобод;
- навчання повазі до прав та інтересів клієнтів;
- навчання захисту прав клієнтів і сприянню їхньому здійсненню;
- навчання сприянню належному здійсненню судочинства та реалізації права на справедливий суд;
- заохочення до участі у наданні безоплатної правової допомоги;
- інше поглиблення, розширення й оновлення їх професійних знань, вмінь та навичок.

Організація та реалізація процесу підвищення кваліфікації адвокатів в Україні здійснюється Вищою школою адвокатури Національної асоціації адвокатів України за сприяння рад адвокатів регіонів та сторонніми операторами підвищення кваліфікації адвокатів, що акредитовані відповідно до Порядку. Органи адвокатського самоврядування співпрацюють з Вищою школою адвокатури Національної асоціації адвокатів України з питань підвищення кваліфікації адвокатів України, надають їй необхідну інформацію та пропозиції.

Підвищення кваліфікації адвокатів в Україні здійснюється операторами підвищення кваліфікації адвокатів за адміністрування підвищення кваліфікації адвокатів адміністратором.

Адміністратором процесу підвищення кваліфікації адвокатів в Україні є Вища школа адвокатури НААУ.

Види підвищення кваліфікації адвокатів:

– навчання або викладання за професійними програмами підвищення кваліфікації адвокатів у вищих навчальних закладах III та IV рівня акредитації, якщо вони є акредитованими операторами підвищення кваліфікації адвокатів. Кількість залікових балів в межах акредитації;

– участь у міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових, науково-практичних та науково-методологічних конференціях, семінарах, круглих столах, тренінгах, програмах тощо, які організовані та проводяться

– операторами підвищення кваліфікації адвокатів в Україні та за кордоном.

– Кількість залікових балів в межах акредитації;

– участь у будь-яких акредитованих заходах з підвищення кваліфікації адвокатів (в тому числі в форматі онлайн), які організовані операторами підвищення кваліфікації адвокатів після проходження тестування (за наявності) на онлайн-платформі адміністратора з підвищення кваліфікації адвокатів ВША НААУ. Кількість залікових балів в межах акредитації. У випадку, якщо навчальний продукт являє собою відеозапис, що не має чіткої

структури курсу та не передбачає за результатами його перегляду зріз закріпленого матеріалу через тестування, то кількість залікових балів за такий вид підвищення кваліфікації дорівнює 1-му балу незалежно від кількості годин такого відео-запису. Це обмеження не стосується відеоматеріалів, які включаються в структуру онлайн-курсів з відповідною перевіркою знань;

- виступ у якості сертифікованого лектора з доповіддю, презентацією або науковим повідомленням на міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних та науково-методологічних конференціях, семінарах, круглих столах, майстер-класах, тренінгах тощо. Застосовується подвоєна кількість балів в рамках акредитованого заходу;

- наукові або науково-практичні статті, які пройшли рецензування Вченою радою Вищої школи адвокатури НААУ, 5000 знаків дорівнює одному заліковому балу;

- видання монографій, підручників, посібників (у тому числі у співавторстві) 1 видання – 12 залікових балів;

- здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права при здійсненні адвокатської діяльності — 30 залікових балів;

- здобуття наукового ступеня доктора наук в галузі права (або доктора права в разі отримання ступеня за кордоном) при здійсненні адвокатської діяльності – 45 залікових балів;

- робота в органах адвокатського самоврядування (в тому числі на виборних позиціях без оформлення трудових відносин згідно Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») — 5 залікових балів на рік; робота в складі Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури та дисциплінарних палатах кваліфікаційно-дисциплінарних комісій в регіонах додатково 2 бали на рік з питань Правил адвокатської етики; участь в комісії з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги – 5 залікових балів на рік;

– участь в роботі комітетів НААУ (голова та заступники голови комітету НААУ – 10 балів на рік; член ради комітету 5 балів на рік). Участь адвоката в роботі комітету НААУ з питань адвокатської етики (голова, заступники та члени ради комітету) – додатково 2 бали на рік з питань Правил адвокатської етики;

– участь адвоката в роботі комітетів із захисту прав адвокатів рад адвокатів регіонів за поданням Голови ради адвокатів регіону (голова та заступники голови комітету – 10 балів на рік; член комітету 5 балів на рік). Чисельність членів комітету в поданні Голови ради адвокатів регіону не може перевищувати 15 осіб (за винятком Ради адвокатів м. Києва та Ради адвокатів Київської області, де чисельність членів комітету обмежується членами, які приймають активну участь в його роботі);

– успішне проходження онлайн тестування з подальшим нарахуванням залікових балів. Тестування розробляються Вищою школою адвокатури НААУ відповідно до галузей права. Тестування з Правил адвокатської етики розробляються Вищою школою адвокатури НААУ із залученням Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури. Максимальна кількість таких балів не може перевищувати 2 залікових бали на рік;

– успішне проходження онлайн тестування на тему «Нормативне регулювання статусу та питання діяльності органів адвокатського самоврядування». Тема включатиме зокрема (але не обмежуючись) такі питання: структура, повноваження органів адвокатського самоврядування, нормативні акти, що регулюють їх діяльність. Максимальна кількість таких балів не може бути більше, ніж 2 залікових балів на рік;

– інша діяльність, визначена Експертною радою НААУ.

Бали, нараховані адвокату за здобуття наукового ступеня доктора наук в галузі права (або доктора права в разі отримання ступеня за кордоном), а також наукового ступеня доктора філософії в галузі права переносяться та враховуються у наступному звітному періоді. Бали за науковий ступінь нараховуються за заявою адвоката лише після оприлюднення відповідного

наказу на сайті Міністерства освіти і науки України. У всіх інших випадках бали, отримані понад необхідну річну норму на наступні періоди не переносяться.

Професійні програми підвищення кваліфікації передбачають навчання:

1. за загальною складовою – удосконалення та оновлення знань і умінь з правових, методологічних, етичних та інших питань професійної діяльності адвоката;

2. за галузевою складовою – здобуття додаткових знань, умінь з новітніх досягнень у певній галузі права чи сфері діяльності.

Один заліковий бал з підвищення кваліфікації адвокатів дорівнює 1 (одній) годині навчання.

Всі адвокати, інформація про яких внесена до Єдиного реєстру адвокатів України, зобов'язані постійно підвищувати свій професійний рівень (професійну кваліфікацію).

Адвокати до досягнення ними 3-х річного адвокатського стажу зобов'язані пройти Модульну програму «Молодий адвокат», яку розробляє та реалізовує Вища школа адвокатури НААУ.

Адвокати, які набули статусу адвоката, протягом перших трьох років своєї адвокатської діяльності зобов'язані підвищити свій професійний рівень на рівні 48 годин, з яких не менше 16 годин – щороку. У разі отримання свідоцтва на право заняття адвокатською діяльністю у другому півріччі відповідного року такий адвокат має право отримати меншу кількість балів у першому році отримання свідоцтва за умови, що загальна кількість балів за 3 роки становитиме не менше 48 годин.

Всі адвокати, за виключенням адвокатів зі стажом роботи до 3-х років, зобов'язані підвищувати кваліфікацію адвоката на рівні 10 годин на рік (10 залікових балів).

Адвокат за рік має отримати не менше ніж 2 залікових бали за навчання з питань Правил адвокатської етики.

Не менше 50% залікових балів з підвищення кваліфікації повинні бути отримані адвокатом під час заходів, організованих операторами підвищення кваліфікації адвокатів в Україні.

Адвокати мають право вільно обирати види підвищення кваліфікації, брати участь у будь-яких заходах з підвищення кваліфікації адвокатів, що проводяться операторами підвищення кваліфікації за умови їх реєстрації на такий захід оператором, що його проводить.

Адвокатам, які виконали вимоги щодо підвищення кваліфікації, Вищою школою адвокатури НААУ видається електронний сертифікат про підвищення кваліфікації (направляється на електронну адресу адвоката) з відповідним внесенням НААУ такої інформації до ЄРАУ. Форма сертифіката затверджується Вищою школою адвокатури НААУ.

Наслідки не виконання адвокатом обов'язку щодо підвищення кваліфікації:

Вищою школою адвокатури НААУ ведеться особиста картка обліку залікових балів адвоката. У разі відсутності необхідної кількості балів в заліковій картці обліку балів з підвищення кваліфікації адвоката Вища школа адвокатури зобов'язана проінформувати раду адвокатів регіону та відповідну кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури регіону про таке порушення. В свою чергу у разі надходження скарги на такого адвоката у КДКА за адресою робочого місця адвоката, зазначеною в ЄРАУ, про вчинення інших порушень ці дані повинні бути враховані при розгляді дисциплінарної справи.

3. Професійний розвиток нотаріуса

Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII визначає:

«Стаття 5. Обов'язки нотаріуса

Нотаріус зобов'язаний:

..постійно підвищувати свій професійний рівень, а у випадках, передбачених пунктом 3 частини першої статті 29-1 цього Закону (ця стаття містить «Підстави зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса»), проходити підвищення кваліфікації;...»

Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів» від 28.08.2014 р. № 1422/5 встановлює, що метою підвищення кваліфікації державних та приватних нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор і державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів є вдосконалення їх професійної підготовки шляхом оновлення, поглиблення і розширення професійних знань, умінь і навичок, забезпечення інформацією про зміни у чинному законодавстві та практиці їх застосування при здійсненні нотаріальної діяльності.

Підвищення кваліфікації є безперервним процесом і здійснюється на принципах доступності, ґрунтовності, системності й послідовності навчання, поєднання теоретичних знань з практичними вміннями та навичками.

Підвищення кваліфікації державних та приватних нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор і державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів здійснюється за такими видами:

- самостійне навчання;
- навчання за професійними програмами підвищення кваліфікації та за програмами тематичних короткострокових семінарів, які організовуються **Центром перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників юстиції** (далі – Центр) за дорученням Міністерства юстиції та **Нотаріальною палатою України**.

Самостійне навчання (самоосвіта) як вид підвищення кваліфікації може здійснюватися, зокрема, шляхом публікацій науково-практичних статей з питань нотаріату у фахових друкованих виданнях та електронних фахових виданнях в Україні; участі у семінарах, що організовані шляхом проведення

дистанційного навчання, вебінарів тощо; участі у роботі постійно діючих комісій та робочих груп Нотаріальної палати України; участі у міжнародних семінарах, симпозиумах, науково-практичних конференціях з питань нотаріату; навчання з метою здобуття наукових ступенів за професійно спрямованими напрямками підготовки у сфері нотаріату.

При підвищенні кваліфікації за цим видом можуть надаватися підтвердні документи, зокрема копії опублікованих науково-практичних статей, дипломів, сертифікатів, довідок тощо.

Навчальні плани підвищення кваліфікації за професійними програмами та програмами тематичних короткострокових семінарів формуються з урахуванням таких напрямів:

- актуальні питання організації нотаріальної діяльності в Україні;
- правила ведення нотаріального діловодства та архіву;
- загальні правила та порядок вчинення нотаріальних дій;
- нотаріус як спеціальний суб'єкт, який виконує функції державного реєстратора прав на нерухоме майно;
- діяльність нотаріуса, пов'язана з удосконаленням практичних навичок по роботі з єдиними та державними реєстрами;
- складання та нотаріальне оформлення документів з метою подальшого використання їх за кордоном;
- нотаріус як суб'єкт первинного фінансового моніторингу;
- новели у законодавстві України, що стосуються діяльності нотаріуса;
- інші питання, пов'язані з діяльністю нотаріуса, знання яких потребують постійного оновлення та удосконалення.

Проходження підвищення кваліфікації за професійними програмами, яке організовується Центром або Нотаріальною палатою України, проводиться зі складанням *підсумкового заліку*.

У разі успішного складання заліку Центром видається *свідоцтво про підвищення кваліфікації за затвердженою формою*.

Підвищення кваліфікації за програмами тематичних короткострокових семінарів, які організовуються Центром, проводяться відповідно до планів-графіків підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, нотаріусів державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів (далі – план-графік), які щороку затверджуються Міністерством юстиції.

Центр може організовувати *позапланові та додаткові заходи з підвищення кваліфікації* за програмами тематичних короткострокових семінарів для державних та приватних нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор і державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів за безпосереднім зверненням зазначених осіб та на договірних засадах.

У разі проведення Центром таких заходів державним та приватним нотаріусам, консультантам державних нотаріальних контор і державних нотаріальних архівів, помічникам приватних нотаріусів видається *сертифікат про підвищення кваліфікації за затвердженою формою*.

4. Професійний розвиток прокурора

Підвищення кваліфікації прокурорів здійснюється відповідно до Закону України «Про прокуратуру», наказів Генерального прокурора та цього Положення, організаційно-розпорядчих актів директора ***Тренінгового центру прокурорів України*** (далі – ТЦПУ).

Постійне підвищення кваліфікації є невід'ємною складовою обов'язків кожного прокурора та здійснюється з урахуванням індивідуальних потреб професійного розвитку. Проходження підвищення кваліфікації прокурором враховується під час його кар'єрного зростання.

До форм підвищення кваліфікації прокурорів належать:

– самостійне навчання (самоосвіта);

- стажування в органі прокуратури вищого рівня;
- участь у семінарах та інших колективних формах навчання;
- підготовка (навчання) у ТЦПУ;
- тренерська (викладацька) діяльність у ТЦПУ;
- наукова діяльність.

Підготовка в ТЦПУ є основною формою підвищення кваліфікації прокурорів.

Самостійне навчання передбачає опрацювання, зокрема:

- законів та інших нормативно-правових актів;
- рішень Конституційного Суду України;
- практики Європейського суду з прав людини;
- організаційно-розпорядчих актів Генерального прокурора, керівників обласних прокуратур;
- судової та прокурорської практик;
- методичних рекомендацій та інших документів інформаційно-орієнтовного характеру Офісу Генерального прокурора, обласних прокуратур;
- публікацій професійного спрямування у фахових виданнях.

Стажування прокурора в органі прокуратури вищого рівня проводиться з метою практичного ознайомлення з досвідом, ефективними формами і методами роботи органів прокуратури, підвищення фахового рівня прокурора, усунення недоліків та помилок у службовій діяльності, а також поглибленого та всебічного вивчення ділових і особистих якостей, організаторських здібностей прокурора.

Стажування проводиться згідно з планами роботи Офісу Генерального прокурора, обласних прокуратур.

Строк стажування становить, як правило, від п'яти до десяти робочих днів і визначається обсягом плану, що складається керівником підрозділу, в якому організовується стажування, та затверджується

керівником самостійного структурного підрозділу Офісу Генерального прокурора, керівником обласної прокуратури, його першим заступником чи заступником згідно з розподілом обов'язків.

За результатами стажування складається характеристика, що затверджується керівником самостійного структурного підрозділу Офісу Генерального прокурора, керівником обласної прокуратури, його першим заступником чи заступником згідно з розподілом обов'язків. З характеристикою ознайомлюється прокурор, який проходив стажування.

Характеристика впродовж п'яти робочих днів після закінчення стажування надається до кадрового підрозділу відповідного органу прокуратури, а її копія надсилається керівнику органу прокуратури, в якому прокурор обіймає посаду.

Характеристика за результатами стажування долучається до особової справи прокурора.

Семінари (вебінари), науково-практичні конференції та інші колективні форми навчання проводяться з метою розширення та поглиблення професійних знань прокурорів, формування умінь та навичок застосовування їх на практиці, зокрема шляхом ознайомлення з досвідом та ефективними методами роботи, оптимальними способами вирішення існуючих проблемних питань, фахового обговорення актуальних питань, які безпосередньо стосуються прокурорської практики.

Навчання прокурорів у ТЦПУ та його регіональних відділеннях забезпечується у формі тренінгових курсів/тренінгів та полягає в удосконаленні (отриманні нових) професійних знань і навичок, розвитку особистісної компетентності прокурора, вивченні правил прокурорської етики та вимог антикорупційного законодавства.

Прокурор вважається таким, який пройшов підготовку з підвищення кваліфікації у ТЦПУ, якщо впродовж 48 місяців за результатами участі у тренінгових курсах/тренінгах набрав 60 залікових балів.

У разі успішного проходження навчання в ТЦПУ прокурору видається *сертифікат* встановленого зразка.

5. Професійний розвиток судді

Відповідно до ст. 89 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII *суддя зобов'язаний проходити підготовку для підтримання кваліфікації в Національній школі суддів України.*

Національна школа суддів України здійснює:

- 1) спеціальну підготовку кандидатів на посаду судді;
- 2) підготовку суддів, у тому числі обраних на адміністративні посади в судах;
- 3) *періодичне навчання суддів з метою підвищення рівня їхньої кваліфікації;*
- 4) *проведення курсів навчання, визначених кваліфікаційним або дисциплінарним органом, для підвищення кваліфікації суддів, які тимчасово відсторонені від здійснення правосуддя;*
- 5) підготовку працівників апаратів судів та підвищення рівня їхньої кваліфікації;
- 5-1) підготовку працівників Служби судової охорони та підвищення рівня їхньої кваліфікації;
- 6) проведення наукових досліджень з питань удосконалення судового устрою, статусу суддів і судочинства;
- 7) вивчення міжнародного досвіду організації та діяльності судів;
- 8) науково-методичне забезпечення діяльності судів, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради правосуддя.

Суддя проходить підготовку для підтримання кваліфікації не рідше одного разу на три роки. Час такої підготовки не може бути меншим 40 академічних годин упродовж кожних трьох років перебування на посаді судді.

Національна школа суддів України проводить підготовку суддів для підтримання кваліфікації відповідно до необхідності вдосконалення їхніх знань, вмінь і навичок залежно від досвіду роботи суддів, рівня і спеціалізації суду, де вони працюють, а також з урахуванням їхніх індивідуальних потреб.

З цією метою Національна школа суддів України організовує тренінги, що є обов'язковими в межах підготовки, а також тренінги, які суддя має право обрати залежно від своїх потреб.

Регулярне оцінювання судді упродовж перебування на посаді проводиться з метою виявлення індивідуальних потреб судді щодо вдосконалення, стимулювання його до підтримання кваліфікації на належному рівні та професійного зростання.

Регулярне оцінювання судді проводиться:

- 1) викладачами (тренерами) Національної школи суддів України за результатами підготовки шляхом заповнення анкети;
- 2) іншими суддями відповідного суду шляхом анкетування;
- 3) самим суддею шляхом заповнення анкети самооцінки;
- 4) громадськими об'єднаннями шляхом незалежного оцінювання роботи судді в судових засіданнях.

За результатами кожного тренінгу під час підготовки судді викладач (тренер) заповнює щодо судді анкету оцінювання, що містить:

- 1) оцінку:
 - а) оволодіння суддею знаннями, вміннями, навичками;
 - б) акуратності і своєчасності виконання завдань;
 - в) аналітичних здібностей, спроможності оцінювати інформацію;
 - г) вміння взаємодіяти з колегами (спроможності вести переговори, працювати в команді, працювати під тиском тощо);
 - г) комунікаційних навичок (навичок складення документів, усного мовлення тощо);
 - д) сильних сторін судді;

2) рекомендації судді щодо напрямів самовдосконалення або проходження додаткового навчання.

Національна школа суддів України ознайомлює суддю з анкетою не пізніше п'яти днів після закінчення відповідного тренінгу. Суддя протягом десяти днів після одержання анкети має право надіслати свої заперечення щодо результатів оцінювання. За результатами розгляду заперечень судді викладач (тренер) має право протягом п'яти днів заповнити нову анкету оцінювання. Анкета оцінювання роботи судді за результатами кожного тренінгу, заперечення судді щодо результатів оцінювання, а також анкета за результатами розгляду заперечень включаються до суддівського досьє.

Громадські об'єднання мають право організовувати незалежне оцінювання роботи судді у відкритих судових засіданнях. Результати незалежного оцінювання роботи судді в судовому засіданні фіксуються в анкеті, що містить інформацію про тривалість розгляду справи, дотримання суддею правил судочинства і прав учасників процесу, культуру спілкування, рівень неупередженості судді, рівень задоволення поведінкою судді учасниками процесу, зауваження щодо ведення процесу, інші відомості. Заповнена анкета незалежного оцінювання роботи судді в судовому засіданні може бути включена до суддівського досьє.

Порядок, методологію оцінювання та самооцінювання судді затверджує Вища кваліфікаційна комісія суддів України.

Результати регулярного оцінювання можуть враховуватися під час розгляду питання про проведення конкурсу на зайняття посади у відповідному суді.

Наслідки не проходження підвищення кваліфікації суддею

Відповідно до ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження з таких підстав:

«...14) непроходження курсу підвищення кваліфікації в Національній школі суддів України відповідно до направлення, визначеного органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, або непроходження подальшого кваліфікаційного оцінювання для підтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді, або непідтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді за результатами цього кваліфікаційного оцінювання;...».

Окрім цього, відповідно до ст. 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII до суддів може застосовуватися дисциплінарне стягнення у виді:

«...4) подання про тимчасове (від одного до шести місяців) відсторонення від здійснення правосуддя – з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді та *обов'язковим направленням судді до Національної школи суддів України для проходження курсу підвищення кваліфікації*, визначеного органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, та *подальшим кваліфікаційним оцінюванням* для підтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді;...».

Суддя вважається таким, що не має дисциплінарного стягнення, якщо:

«...4) протягом двох років з дня ухвалення рішення про накладення дисциплінарного стягнення у виді подання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя його не буде піддано новому дисциплінарному стягненню та підстава для нового стягнення не матиме місця протягом вказаного строку, а також **за умови успішного проходження курсу підвищення кваліфікації**, визначеного органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, та подальшого підтвердження здатності здійснювати правосуддя у відповідному суді за результатами кваліфікаційного оцінювання;...».

4. МІЖНАРОДНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПРАВНИЧОЇ ПРОФЕСІЇ

1. Поняття, значення та класифікація міжнародних та європейських стандартів правничої професії

Міжнародні стандарти правничої професії (незалежно від організаційно-правового статусу їх представників), яким має відповідати діяльність практикуючих юристів у країнах, що належать до двох основних правових сімей світу (романо-германської та англосаксонської), закріплені в багатьох документах міжнародних професійних правничих організацій та мають статус Правил корпоративної етики (поведінки), а також у документах окремих міжнародно-правових інституцій, що мають рекомендаційно-зобов'язальний характер для їх членів та учасників.

Усі міжнародні та європейські правничі стандарти акцентують увагу *на умовах і процедурах допуску* до професійної правничої діяльності, включаючи вимоги до професійної підготовки (навчання) майбутніх юристів та підвищення кваліфікації працюючих.

Значну увагу в цих документах приділено *механізмам і процедурам застосування методів та інструментів дисциплінарного впливу* до тих представників професії, які не дотримуються встановлених принципів і правил, включно з примусовим позбавленням права на зайняття юридичною практикою.

Кожна країна має свої традиції і специфіку в галузі діяльності працівників юриспруденції, зумовлені національним судоустроєм, структурою державної влади й управління, законодавством. Однак є загальні вихідні положення, що мають або повинні мати однакову силу в державах з гуманістичною і демократичною спрямованістю розвитку. Вихідні положення, що стали загальними правилами міжнаціональної діяльності (а не тільки національними правилами), – це *міжнародні стандарти професійної*

діяльності правника. Багато з них прийняті в Європейському співтоваристві і є обов'язковими для всіх країн-учасниць при перегляді національних деонтологічних норм із метою їх гармонізації і подальшого розвитку.

Міжнародні та європейські стандарти професійної діяльності правника – це загальні деонтологічні вимоги (дозвільні, уповноважуючі, зобов'язуючі, забороняючі, рекомендаційні норми і принципи), що ставляться до правників, незалежно від державних кордонів їх професійної діяльності з метою гуманізації суспільних відносин, утвердження законності та правопорядку в кожній державі світу.

Деонтологічні норми і принципи, визнані як міжнародні стандарти, гарантують належне виконання правниками їх функцій, що створює необхідні умови для життєдіяльності суспільства.

До переліку таких документів (актів) можна включити, зокрема:

щодо судової системи:

1) Доповідь щодо верховенства права, схвалена Венеційською комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25-26 березня 2011 р.).

2) Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 р.

3) Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені резолюцією 2006/23 Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 р.

4) Європейська хартія про закон «Про статус суддів». від 10.07.1998 р.

5) Європейський статут судді: прийнятий Європейською асоціацією суддів від 1993 р.

6) Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя (Перша світова конференція по незалежності правосуддя, Монреаль, 1983 р.).

7) Основні принципи щодо незалежності судових органів: схвал. резолюціями Генеральної Асамблеї ООН від 29.11.1985 р. та 13.12.1985 р.

8) Рекомендації щодо ефективного впровадження Основних принципів незалежності судових органів: схвал. резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 15.12.1989 р.

9) Рекомендація CM/Res (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам – членам відносно суддів: незалежність, ефективність та обов'язки: ухвал. Комітетом Міністрів Ради Європи від 17.11.2010 р.

Щодо адвокатів:

1) Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 року.

2) Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства» від 01.10.1988 р., який ще називають Деонтологічний кодекс «Кодекс правил здійснення адвокатської діяльності адвокатів Європейського співтовариства» 1988 р.),

3) Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів ради Європи державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 727 засіданні заступників міністрів 25 жовтня 2000 р.

Щодо прокурорів (осіб, які підтримують публічне обвинувачення):

1) Рекомендація Res (2000) Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Про роль служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції», ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 724-ому засіданні заступників міністрів 6 жовтня 2000 року.

2) Керівні принципи, що стосуються ролі осіб, які здійснюють судове переслідування, від 7 вересня 1990 р., прийняті на VIII-му конгресі ООН в Гавані, Куба.

3) Стандарти професійної відповідальності та виклад основних обов'язків і прав прокурорів, ухвалені Міжнародною асоціацією прокурорів 23 квітня 1999 р.

4) Європейські інструкції з питань етики та поведінки прокурорів (Будапештські принципи, ухвалені Конференцією генеральних прокурорів країн – членів Ради Європи у 2005 році).

5) Керівні принципи ООН щодо ролі прокурорів, прийняті на Восьмому конгресі ООН у 1990 році.

6) Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятий 34-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН 17 грудня 1979 року.

7) Про роль прокуратури в системі кримінального судочинства: Рекомендація R (2000) 19 Комітету міністрів – держав-членів Ради Європи від 6 жовтня 2000 року.

8) Стандарти професійної відповідальності та виклади основних обов'язків і прав прокурорів, ухвалені Міжнародною асоціацією прокурорів у 1999 році.

9) Рекомендація ПАРЕ 1604 (2003)¹¹ «Про роль прокуратури в демократичному суспільстві, що ґрунтується на верховенстві права».

Щодо нотаріату:

1) Європейський кодекс нотаріальної етики (*Code Europeen de Deontologie Notariate*), прийнятий Конференцією нотаріусів Європейського Союзу 3–4 лютого 1995 в Неаполі, змінений 20-21 жовтня 1995 в Граці, 17–18 березня 2000 року в Брюсселі і 9 листопада 2002 року в Мюнхені (опублікований у Німецькому нотаріальному журналі в 2003 році, с.721);

2) Фундаментальні принципи системи латинського нотаріату, затверджені Асамблеєю нотаріатів – членів Міжнародного союзу нотаріату Рим, Італія – 8 листопада 2005.

Загальновизнані міжнародні стандарти у сфері судоустрою і статусу суддів за критерієм їх ієрархії можна поділити на такі види:

1) базові універсальні міжнародні стандарти, закріплені в основоположних документах, що визначають стандарти правової держави, в тому числі щодо функціонування, ролі і статусу судової влади, а також гарантій незалежності суддів. На міжнародному рівні такими документами є Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року, а на європейському рівні, відповідно, - Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод від 4 листопада 1950 року (Рада Європи), Хартія основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 року (Європейський

Союз), яка є аналогічним із Конвенцією про захист прав людини й основоположних свобод міжнародним договором, прийнятим у межах Європейського Союзу з урахуванням новітніх тенденцій розвитку інституту основних прав за підсумками XX сторіччя;

2) *галузеві міжнародні стандарти у сфері судочинства*. Так, загальносвітову систему галузевих міжнародних стандартів у сфері судочинства становлять Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями № 40/32 та № 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та від 13 грудня 1985 року, Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя 1983 року, Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені резолюцією № 2006/23 Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року, Загальна (Універсальна) хартія судді, схвалена Міжнародною асоціацією суддів 17 листопада 1999 року, Пекінські тези щодо принципів незалежності суддів Юридичної асоціації країн азійського та тихоокеанського регіону (LAWASIA), прийняті провідними діячами в галузі правосуддя в LAWASIA, а також суддями з Азії та тихоокеанського регіону в Пекіні в 1995 році та схвалені на засіданні ради LAWASIA в 2001 році, висновки, прийняті Першою експертною комісією Міжнародної асоціації суддів тощо.

Натомість *на європейському рівні зазначену систему утворюють* регламенти, директиви, рішення та інші акти нормативного характеру, які приймаються консультативними й експертними інститутами Європейського Союзу; міжнародні договори, однією зі сторін яких є Європейський Союз; резолюції Європейської асоціації суддів, а також документи Ради Європи, ухвалені Комітетом міністрів Ради Європи, Парламентською асамблеєю Ради Європи, Європейською комісією за демократію через право, Комісією Ради Європи з ефективності правосуддя, Консультативною радою європейських суддів, нарадами та конференціями, що проводяться під егідою Ради Європи.

Прикладом таких документів є:

- Резолюція Європейської асоціації суддів щодо ситуації в Україні у сфері дисциплінарної відповідальності суддів від 27 вересня 2007 року,
 - Європейська Хартія про закон «Про статус суддів» від 10 липня 1998 року,
 - Рекомендація № II (94) 12 Комітету міністрів Ради Європи щодо незалежності, ефективності та ролі суддів від 13 жовтня 1994 року,
 - Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи щодо стандартів незалежності судової влади та незмінюваності суддів від 23 листопада 2001 року,
 - Висновок № 10 (2007) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи щодо судової ради на службі суспільства від 21–23 листопада 2007 року тощо;
- 3) міжнародні стандарти, втілені у практиці міжнародних юрисдикційних органів. Ця система утворена практикою Європейського суду із прав людини та прецедентами Суду Європейського Союзу.

2. Ключові постулати міжнародних та європейських стандартів правничої професії

Важливою подією на шляху міжнародного визнання правової етики як дієвого фактору в захисті прав людини була поява документа *«Основні принципи, що стосуються ролі юристів»*, прийнятого на VIII Конгресі ООН із запобігання злочинності та правопорушень, що відбувся в 1990 р., і який називає етичні принципи юриспруденції. Зокрема, ст. 12 документа в розділі «Функції й обов'язки» проголошує, що «Правники за всіх обставин зберігають честь і гідність, властиві їхній професії, як відповідальні співробітники в галузі здійснення правосуддя». Захищаючи права своїх клієнтів і відстоюючи інтереси правосуддя, юристи повинні «сприяти захисту прав людини й основних свобод, визнаних національним і міжнародним

правом, й у всіх випадках діяти незалежно і сумлінно, відповідно до закону, визнаних норм етики юриста».

На восьмому Конгресі ООН були прийняті основні принципи, що стосуються професійної діяльності правників:

- служіння народу;
- верховенства права;
- незалежності та підкорення лише закону;
- демократизму і гуманізму;
- пріоритету прав і основних свобод людини і громадянина;
- професіоналізму, компетентності і відданості справі;
- чесності і порядності;
- дотримання присяги (там, де її прийняття передбачено).

До важливих міжнародних документів організації та діяльності адвокатури належать документ *«Загальні принципи для спільноти юристів»*, який прийнято 20.09.2006 р. Міжнародною асоціацією юристів (ІВА) у м. Чикаго (США). У преамбулі цього документа відзначено, що *правники в усьому світі ставлять інтереси свого клієнта (клієнтів) вище своїх власних інтересів і намагаються законними способами домогтися поваги до верховенства права.*

Етичними принципами діяльності адвоката Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства» від 01.10.1988 р. (п. 2) називає його:

1) *незалежність* – «завдання, які адвокат виконує у процесі професійної діяльності, вимагають його абсолютної незалежності і відсутності будь-якого впливу на нього, пов'язаного, у першу чергу, з його особистою зацікавленістю чи з тиском ззовні. Незалежне положення адвоката сприяє зміцненню в суспільстві довіри до процедур правосуддя і неупередженості суддів. Таким чином, адвокату варто уникати якого-небудь обмеження власної незалежності і не поступатися принципами професійного обов'язку заради інтересів клієнта, суду чи інших осіб»;

2) *довіру й особисту порядність* – «довірчі відносини між адвокатом і клієнтом можуть виникнути лише у випадку відсутності в останнього сумнівів щодо порядності, чесності і сумлінності адвоката»;

3) *конфіденційність* — «на обов'язок дотримання конфіденційності не поширюється дія строку давності».

У ст. 3.1.3 Кодекс попереджає: «Адвокат не повинен здійснювати ведення справи, що свідомо не відповідає рівню його професійної компетенції, без участі в ньому іншого адвоката, який володіє необхідною компетенцією».

У п. 5 ч. I *Додатку до Резолюції (78) 8 Комітету міністрів Ради Європи (про юридичну допомогу та консультації)* від 02.03.1978 р. визначено і закріплено, що юридична (правнича, правова) допомога завжди повинна здійснюватися особою, яка має право практикувати як адвокат відповідно до правових (юридичних) норм певної (конкретної) держави. Водночас у *Додатку до Резолюції* зазначено, що *юридична допомога може надаватися як адвокатами, так і іншими особами, що не є адвокатами*.

На особливу увагу заслуговує *Кодекс поведінки європейських адвокатів*, в якому закріплено основні, важливі європейські стандарти професійної діяльності (професійних функцій) адвокатів.

У згаданому Кодексі чітко визначено норми надання різних видів правничої (правової) допомоги адвокатом, включаючи юридичну допомогу у вигляді певних порад і/або консультацій, що ґрунтуються, зокрема, на дотриманні: 1) принципів здійснення адвокатської діяльності – незалежності, довіри, поваги і особистої порядності та конфіденційності і адвокатської таємниці; 2) системи правил поведінки адвокатів у суді і етики взаємовідносин між адвокатом, судом та клієнтом. Поряд із тим у Кодексі також передбачено комплекс питань щодо регулювання розмірів та виплат гонорарів, пенсійного страхування адвокатів тощо.

5. ПРОФЕСІЙНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АДВОКАТА

1. Взаємодія адвоката з клієнтами

Адвокат зобов'язаний надавати професійну правничу (правову) допомогу клієнту, здійснювати його захист та представництво компетентно і добросовісно, що передбачає знання відповідних норм права, наявність необхідного досвіду їх застосування, доскональність у врахуванні всіх обставин, що стосуються доручення клієнта та можливих правових наслідків його виконання, ретельну підготовку до виконання доручення.

Адвокат має постійно підвищувати свій професійний рівень та кваліфікацію, володіти достатньою інформацією про зміни у чинному законодавстві.

Адвокат повинен забезпечувати обґрунтовано необхідний рівень компетентності своїх помічників, стажистів, технічного персоналу та інших осіб, що залучаються ним для виконання окремих робіт у зв'язку з виконанням доручення.

Підстави для надання адвокатом правової допомоги

Адвокат надає правову допомогу відповідно до законодавства України про адвокатуру та адвокатську діяльність на підставі договору про надання правової допомоги.

Договір про надання правової допомоги – договір, за яким одна сторона (адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язується надавати правову допомогу іншій стороні договору (клієнту) на умовах і в порядку, що визначені договором, а клієнт зобов'язується оплатити надання правової допомоги та фактичні витрати, необхідні для виконання договору, у випадку, якщо така оплата передбачена договором.

До договору про надання правової допомоги також застосовуються загальні положення цивільного законодавства про договір.

Адвокат надає безоплатну вторинну правову допомогу на підставі договору (контракту), укладеного з органом (установою) з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Договір про надання правової допомоги укладається в письмовій формі.

Договір про надання правової допомоги може вчинятися усно у випадках:

1) надання усних і письмових консультацій, роз'яснень із правових питань з подальшим записом про це в журналі та врученням клієнту документа, що підтверджує оплату гонорару (винагороди);

2) якщо клієнт невідкладно потребує надання правової допомоги, а укладення письмового договору за конкретних обставин є неможливим – з подальшим укладенням договору в письмовій формі протягом трьох днів, а якщо для цього існують об'єктивні перешкоди – у найближчий можливий строк.

До договору про надання правової допомоги застосовуються загальні вимоги договірних прав.

Зміст договору про надання правової допомоги не може суперечити Конституції України та законам України, інтересам держави і суспільства, його моральним засадам, присязі адвоката України та правилам адвокатської етики.

Документами, що посвідчують повноваження адвоката на надання правової допомоги, можуть бути:

- 1) договір про надання правової допомоги;
- 2) довіреність;
- 3) ордер;
- 4) доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги.

Ордер – письмовий документ, що у випадках, встановлених цим Законом та іншими законами України, посвідчує повноваження адвоката на надання правової допомоги. Ордер видається адвокатом, адвокатським бюро

або адвокатським об'єднанням та повинен містити підпис адвоката. Рада адвокатів України затверджує типову форму ордеру.

Із 2019 року бланки ордерів генеруються онлайн через «Особистий кабінет адвоката» на офіційному веб-сайті Національної асоціації адвокатів України. Ордер містить обов'язкові реквізити, частина яких заповнюється при генерації автоматично, серед них – двовимірний штрих-код (QR-код) з посиланням на профайл адвоката в ЄРАУ. Решту реквізитів адвокат заповнює самостійно.

Адвокати, чия адвокатська діяльність зупинена або чие свідоцтво про адвокатську діяльність анульовано, не мають доступу до генерації ордерів.

Ордер на надання правової допомоги не замінює договору про надання правової допомоги, який є підставою для здійснення адвокатської діяльності, а є лише документом, що посвідчує повноваження адвоката на надання правової допомоги клієнту.

Статтею 24 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначено *обов'язковий випадок оформлення адвокатом ордеру – під час реалізації права на подання адвокатського запиту.*

Договір про надання правової допомоги може укладатись клієнтом або на користь клієнта іншою особою, яка діє в його інтересах. Якщо договір про надання правової допомоги укладено на користь клієнта іншою особою, яка діє в його інтересах, адвокат зобов'язаний отримати підтвердження згоди клієнта на надання йому професійної правничої (правової) допомоги цим адвокатом виключно у випадку, якщо цього вимагає закон.

Адвокат має право відмовитись від прийняття доручення клієнта, виходячи з будь-яких причин та без їх пояснення.

Приймаючи доручення про надання професійної правничої (правової) допомоги, адвокат повинен зважити на свої можливості щодо його виконання.

Адвокат не повинен здійснювати ведення справи, що не відповідає його рівню професійної компетенції, без участі та за згодою клієнта в ній іншого адвоката, який володіє необхідною компетенцією.

Адвокат, який здійснював захист клієнта під час досудового розслідування на підставі договору або за дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, має право відмовитись від прийняття доручення на захист цього клієнта в суді.

Адвокат, який здійснював (здійснює) захист клієнта за дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, не має права приймати доручення на надання професійної правничої (правової) допомоги цьому ж клієнту у цьому провадженні, а також з цих самих, чи пов'язаних з ними обставинах, по яких адвоката було залучено для надання безоплатної правової допомоги на підставі договору про надання професійної правничої (правової) допомоги, укладеного з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням чи іншим суб'єктом.

Адвокат інформує клієнта щодо ведення дорученої йому справи, у тому числі щодо правової позиції у справі.

До підписання договору про надання професійної правничої (правової) допомоги у справі адвокат повинен з'ясувати всі відомі клієнту обставини, які можуть позначитися на визначенні наявності правової позиції у справі та її змісті, та запитати і вивчити всі відповідні документи, які є в розпорядженні клієнта. Якщо після виконання цих вимог адвокат переконається у наявності фактичних і правових підстав для виконання певного доручення, він повинен неупереджено й об'єктивно викласти їх клієнту і повідомити в загальних рисах, який час і обсяг роботи вимагатиметься для виконання цього доручення та які правові наслідки досягнення результату, якого бажає клієнт.

Якщо за наявності фактичних і правових підстав для виконання доручення свідомо для адвоката існує поширена несприятлива (з точки зору

гіпотетичного результату, бажаного для клієнта) практика застосування відповідних норм права, адвокат зобов'язаний повідомити про це клієнта.

У випадку, коли адвокат дійде висновку про відсутність фактичних та правових підстав для виконання доручення, він зобов'язаний повідомити про це клієнта та узгодити з ним зміну змісту доручення, що відповідав би тому гіпотетичному результату, який може бути досягнутий згідно з чинним законодавством, або відмовитись від прийняття доручення.

Адвокат повинен неупереджено й об'єктивно повідомити клієнту наявність відомих йому фактичних і правових підстав, які можуть позитивно або негативно впливати на ймовірне виконання певного доручення, і поінформувати в загальних рисах, який час і обсяг роботи вимагатиметься для виконання цього доручення та які правові наслідки досягнення результату, що бажає клієнт.

Адвокату забороняється приймати доручення, якщо результат, якого бажає клієнт, або засоби його досягнення, на яких клієнт наполягає, є протиправними, або якщо доручення клієнта виходить за межі професійних прав і обов'язків адвоката. У випадках, якщо зазначені обставини не є очевидними, адвокат має надати відповідні роз'яснення клієнту. Якщо за таких обставин не вдається узгодити з клієнтом зміну змісту доручення, адвокат зобов'язаний відмовитись від укладення договору з клієнтом.

Адвокат не має права в своїй професійній діяльності вдаватися до засобів та методів, які суперечать чинному законодавству або Правилам.

Адвокату категорично забороняється використовувати при виконанні доручення клієнта незаконні та неетичні засоби, зокрема, спонукати свідків до надання завідомо неправдивих показань, вдаватися до протизаконних методів тиску на протилежну сторону чи свідків (погроз, шантажу, тощо), використовувати свої особисті зв'язки (чи в окремих випадках особливий статус) для впливу прямо або опосередковано на суд або інший орган, перед яким він здійснює представництво, або захист інтересів клієнтів, використовувати інформацію, отриману від колишнього клієнта,

конфіденційність якої охороняється законом, використовувати інші засоби, що суперечать чинному законодавству або цим Правилам.

Адвокат повинен з розумною періодичністю інформувати клієнта про хід та результати виконання доручення і своєчасно відповідати на запити клієнта про стан його справи. Інформація має подаватися клієнту в обсязі, достатньому для того, щоб він міг приймати обґрунтовані рішення стосовно суті свого доручення та його виконання.

Кожному дорученню, незалежно від розміру обумовленого гонорару, адвокат повинен приділяти розумно необхідну для його успішного виконання увагу.

При виконанні доручення адвокат зобов'язаний використати всі розумно необхідні і доступні йому законні засоби для надання ефективної професійної правничої (правової) допомоги клієнту, здійснення його захисту або представництва.

Адвокат повинен намагатися оперативно виконувати доручення клієнта, визначених в договорі про надання правової допомоги, дотримуючись при цьому всіх інших вимог, що пред'являються законом і Правилами адвокатської етики від 9 червня 2017 року.

Дія договору про надання правової допомоги припиняється його належним виконанням.

Розірвання договору про надання правничої допомоги

Договір про надання правової допомоги може бути у будь-який час достроково припинений за взаємною згодою сторін або розірваний на вимогу однієї із сторін на умовах, передбачених договором. **При цьому клієнт зобов'язаний оплатити адвокату (адвокатському бюро, адвокатському об'єднанню) гонорар (винагороду) за всю роботу, що була виконана чи підготовлена до виконання, а адвокат (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язаний (зобов'язане) повідомити клієнта про можливі наслідки та ризики, пов'язані з достроковим припиненням (розірванням) договору.**

Розірвання договору про надання правової допомоги з ініціативи клієнта та/або особи, яка уклала договір в інтересах клієнта, **не є показником незадовільної роботи адвоката** (адвокатського бюро, адвокатського об'єднання).

Адвокат має право в будь-який час достроково (до завершення виконання доручення) **розірвати договір з клієнтом** та/або особою, яка уклала договір в інтересах клієнта, в односторонньому порядку на умовах передбачених договором.

Договір про надання правової допомоги, укладений адвокатом з клієнтом та/або особою, яка уклала договір в інтересах клієнта, припиняється у разі зупинення та/або анулювання свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю, крім випадку укладення договору з адвокатським бюро чи адвокатським об'єднанням. У цьому разі головою адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання здійснюється заміна адвоката.

У випадку, коли в процесі виконання доручення клієнта **адвокат дізнався про існування конфлікту інтересів між інтересами цього та інших клієнтів**, він **повинен** розірвати договір з клієнтом (чи кількома з клієнтів) та/або особою, яка уклала договір в інтересах клієнта, якщо не буде отримано відповідної письмової згоди клієнта (клієнтів) або осіб, зацікавлених у збереженні конфіденційної інформації, на подальше представництво його (їх) інтересів цим адвокатом або на розголос конфіденційної інформації.

При розірванні договору (незалежно від причин) адвокат зобов'язаний: повернути клієнту отримані від нього документи, а також документи, видані адвокату для клієнта іншими особами в ході виконання доручення; поінформувати клієнта щодо здійсненої адвокатом роботи (наданих послуг) і передати клієнту копії процесуальних документів, наявних у адвоката.

Обов'язки адвоката, що впливають з принципів конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів, продовжують діяти і після завершення

виконання адвокатом договору. Але це не поширюється на випадки розірвання договору адвокатом з підстав грубого порушення клієнтом зобов'язань, прийнятих на себе згідно з договором.

2. Неприпустимість конфлікту інтересів в адвокатській діяльності.

Джерела конфлікту інтересів в адвокатській діяльності

Під конфліктом інтересів слід розуміти суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами і обов'язками перед клієнтом, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання адвокатом його професійних обов'язків, а також на вчинення чи не вчинення ним дій під час здійснення адвокатської діяльності.

Адвокату, адвокатському бюро або адвокатському об'єднанню забороняється укладати договір про надання правової допомоги у разі конфлікту інтересів.

Адвокат без письмового погодження з клієнтами, щодо яких виник конфлікт інтересів, не може представляти або захищати одночасно двох або більше клієнтів, інтереси яких є взаємно суперечливими, або вірогідно можуть стати суперечливими, а також за таких обставин надавати їм професійну правничу (правову) допомогу.

У разі отримання адвокатом конфіденційної інформації від клієнта, якому він надавав професійну правничу (правову) допомогу, пов'язаної з інтересами нового клієнта при наданні правничої допомоги, адвокат зобов'язаний отримати письмове погодження клієнтів, між якими виник конфлікт інтересів.

Адвокат без письмового погодження з клієнтом, щодо якого виник конфлікт інтересів, не може представляти, захищати клієнта чи надавати

йому професійну правничу (правову) допомогу, якщо інтереси клієнта суперечать власним інтересам адвоката.

За відсутності письмового погодження клієнта, в разі виникнення конфлікту інтересів в процесі реалізації адвокатом договору, такий договір має бути розірваний з дотриманням умов, визначених цими Правилами.

Адвокат не має права прийняти доручення, якщо інтереси клієнта об'єктивно суперечать інтересам іншого клієнта, з яким адвокат пов'язаний договором про надання правової допомоги.

Адвокат не має права прийняти доручення також якщо конфлікт інтересів пов'язаний з тим, що адвокат отримав від іншого клієнта конфіденційну інформацію, що охоплюється предметом адвокатської таємниці або захищається законодавством в інший спосіб, яка має перспективу бути використаною при наданні правової допомоги новому клієнту. Це не стосується випадків коли є письмова згода клієнта (клієнтів), інтереси якого (яких) представляє адвокат та є суперечливими.

3. Гонорар адвоката

Гонорар є формою винагороди адвоката за здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту.

Порядок обчислення гонорару (***фіксований розмір, погодинна оплата***), підстави для зміни розміру гонорару, порядок його сплати, умови повернення тощо *визначаються в договорі про надання правової допомоги.*

При встановленні розміру гонорару *враховуються складність справи, кваліфікація і досвід адвоката, фінансовий стан клієнта та інші істотні обставини* (в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»), а Правила адвокатської етики доповнили: «При встановленні розміру гонорару можуть враховуватися складність справи, кваліфікація, досвід і *завантаженість адвоката* та інші обставини». У Законі: «Гонорар має бути

розумним та враховувати витрачений адвокатом час». У Правилах: «Адвокат має право у розумних межах визначати розмір гонорару, виходячи із власних міркувань».

Розмір гонорару визначається за погодженням адвоката з клієнтом. Погоджений адвокатом з клієнтом та/або особою, яка уклала договір в інтересах клієнта, розмір гонорару може бути змінений лише за взаємною домовленістю. В разі виникнення особливих по складності доручень клієнта або у випадку збільшення затрат часу і обсягу роботи адвоката на фактичне виконання доручення (підготовку до виконання), розмір гонорару може бути збільшено за взаємною домовленістю.

Не погодження клієнтом та/або особою, яка уклала договір в інтересах клієнта, розміру гонорару при наданні доручення адвокату або в ході його виконання є підставою для відмови адвоката від прийняття доручення клієнта або розірвання договору на вимогу адвоката.

Адвокат має право вимагати від клієнта та/або особи, яка уклала договір в інтересах клієнта, попередньої виплати гонорару та/або компенсації можливих витрат, пов'язаних з виконанням доручення.

Адвокат, який надає безоплатну правову допомогу, отримує винагороду виключно за рахунок держави у порядку та розмірах, встановлених законодавством.

Право адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання на отримання невнесеного (недовнесеного) гонорару **не залежить від результату виконання доручення**, якщо інше не передбачене договором про надання правової допомоги.

Адвокат має право, **окрім гонорару**, стягувати з клієнта та/або особи, яка уклала договір в інтересах клієнта, **кошти, необхідні для покриття витрат, пов'язаних з виконанням доручення**.

У договорі про надання правової допомоги можуть бути визначені види передбачуваних фактичних витрат, пов'язаних з виконанням доручення (оплата роботи фахівців, чії висновки запитуються адвокатом, транспортні

витрати, оплата друкарських, копіювальних та інших технічних робіт, перекладу та нотаріального посвідчення документів, телефонних розмов, тощо), порядок їх погашення (авансування, оплата по факту в певний строк, інше) та може бути визначений їх обсяг.

Якщо необхідність несення фактичних витрат певних додаткових видів або збільшення їх орієнтовного обсягу, визначеного раніше, з'ясувалася після укладення договору, адвокат повинен повідомити про це клієнта та/або особу, яка уклала договір в інтересах клієнта, і отримати його згоду на погашення необумовлених раніше витрат.

4. Адвокатська таємниця (конфіденційність)

Дотримання принципу конфіденційності є необхідною і щонайважливішою передумовою довірчих відносин між адвокатом і клієнтом, без яких є неможливим належне надання професійної правничої (правової) допомоги, здійснення захисту та представництва. *Тому збереження конфіденційності будь-якої інформації, яка визначена як предмет адвокатської таємниці Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», або становить персональні дані про фізичну особу, які охороняються законодавством з питань захисту персональних даних, є правом адвоката у відносинах з усіма суб'єктами права, які можуть вимагати розголошення такої інформації, та обов'язком щодо клієнта і тих осіб, кого ця інформація стосується.*

Дія принципу конфіденційності не обмежена в часі (загальне правило).

Адвокатською таємницею є:

- факт звернення особи за правовою допомогою;
- будь-яка інформація, що стала відома адвокату, адвокатському бюро, адвокатському об'єднанню, помічнику адвоката, стажисту або іншій особі,

яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням), у зв'язку з наданням професійної правничої (правової) допомоги або зверненням особи за правовою допомогою;

- зміст будь-якого спілкування, листування та інших комунікацій (в тому числі з використанням засобів зв'язку) адвоката, помічника адвоката, стажиста з клієнтом або особою, яка звернулася за наданням професійної правничої (правової) допомоги;

- зміст порад, консультацій, роз'яснень, документів, відомостей, матеріалів, речей, інформації, підготовлених, зібраних, одержаних адвокатом, помічником адвоката, стажистом або наданих ним клієнту в рамках професійної правничої (правової) допомоги чи інших видів адвокатської діяльності.

Розголошення відомостей, що складають адвокатську таємницю, заборонено за будь-яких обставин, включаючи незаконні спроби органів досудового розслідування і суду допитати адвоката про обставини, що складають адвокатську таємницю.

Інформація та документи можуть втратити статус адвокатської таємниці *за згодою клієнта* або особи, якій відмовлено в укладенні договору про надання професійної правничої (правової) допомоги, що викладена у її письмовій заяві. При цьому, з метою захисту своїх професійних прав та гарантій адвокатської діяльності адвокат *має право* продовжити зберігати інформацію та документи в статусі адвокатської таємниці.

Адвокат зобов'язаний поінформувати та роз'яснити дотримання принципу конфіденційності його помічникам, стажистам та іншим особам, які перебувають у трудових відносинах з адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням).

Адвокат має створити належні умови зберігання документів та інформації, переданих йому клієнтом, адвокатських дос'є та інших матеріалів, що знаходяться в його розпорядженні і містять адвокатську таємницю.

Адвокат не несе відповідальності за відмову будь-яким особам, органам і установам в розкритті адвокатської таємниці і наданні доступу до неї за наявності дозволу клієнта або особи, яка звернулася за професійною правничою (правовою) допомогою, на розкриття адвокатської таємниці. У такому разі, адвокат може, але не зобов'язаний розкривати адвокатську таємницю.

У разі пред'явлення клієнтом або особою, яка звернулася за професійною правничою (правовою) допомогою, будь яких вимог до адвоката у зв'язку з адвокатською діяльністю, адвокат звільняється від обов'язку збереження адвокатської таємниці (конфіденційної інформації) в межах, необхідних для захисту його прав та інтересів.

Адвокат, який надає (надавав) безоплатну вторинну правову допомогу, без письмової згоди особи, стосовно якої прийнято рішення про надання безоплатної вторинної правової допомоги, не має права передавати будь-яку інформацію, речі та документи, що містять адвокатську таємницю будь-яким особам за винятком осіб, які здійснюють дисциплінарне провадження. Таку інформацію, речі та документи адвокат має право, але не зобов'язаний, надавати особам, які наділені правом проводити оцінку якості, повноти та своєчасності надання безоплатної правової допомоги та адвокату, якого в подальшому залучено на підставі договору або доручення для надання правової допомоги.

Винятки з правила дотримання адвокатської таємниці у глобальному контексті

Адвокат не несе відповідальності за відмову будь-яким особам, органам і установам у розкритті адвокатської таємниці й наданні доступу до неї за наявності дозволу клієнта або особи, яка звернулася за професійною правничою (правовою) допомогою, на розкриття адвокатської таємниці. У такому разі адвокат може, але не зобов'язаний розкривати адвокатську таємницю.

У Рішенні ВКДКА від 01.12.2017 р. №ХІ-029/2017 висловлено позицію, що «Інформація та документи можуть утратити статус адвокатської таємниці за згодою клієнта або особи, якій відмовлено в укладенні договору про надання професійної правничої (правової) допомоги, що викладена в її письмовій заяві».

5. Взаємодія адвоката з учасниками судового процесу та органами державної влади

Представляючи інтереси клієнта або виконуючи функцію захисника в суді, адвокат зобов'язаний дотримуватися вимог чинного процесуального законодавства, законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, про судоустрій і статус суддів, іншого законодавства, що регламентує поведінку учасників судового процесу, а також вимог Правил адвокатської етики.

Дотримуючись принципу законності, адвокат водночас має: бути наполегливим і принциповим у відстоюванні інтересів клієнта в суді, не поступатися своєю незалежністю у захисті й представництві прав та інтересів клієнта з метою не погіршити стосунків з суддями; у випадку вчинення судом тиску на адвоката – не йти на компроміси, що суперечать охоронюваним законом інтересам клієнта; послідовно дотримуватися принципу пріоритетності інтересів клієнта перед всіма іншими інтересами й міркуваннями, що пов'язані з відносинами адвоката з судом.

Адвокат не повинен залишати без уваги порушення закону, нетактовне і зневажливе ставлення суду та інших учасників процесу до свого клієнта, його самого, або адвокатури в цілому і повинен реагувати на відповідні дії у формах, передбачених чинним законодавством та/або актами РАУ, НААУ.

Адвокат має поважати процесуальні права адвоката, який представляє іншу сторону, і не вдаватись до дій, що грубо порушують останні.

Адвокат не повинен вчиняти дій, спрямованих на невинувдане зтягування судового розгляду справи.

Поведінка адвоката у відносинах з іншими учасниками судового засідання (прокурор, експерти, обвинувачені, потерпілі, свідки та з ін.)

У відносинах з іншими учасниками судового провадження адвокат повинен:

- бути стриманим і коректним;
- реагувати на неправильні дії або вислови цих осіб у формах, передбачених законом, зокрема у формі заяв, клопотань, скарг тощо;
- бути тактовним при допиті підсудних, потерпілих, сторін у цивільному процесі, свідків та інших осіб.

У відносинах з органами досудового розслідування, адміністративної юрисдикції адвокат має дотримуватися принципів і підходів, закріплених у Правилах, з урахуванням специфіки статусу цих органів і процесуальних форм взаємодії адвоката з ними, передбачених чинним законодавством.

Адвокат повинен зберігати таємницю досудового розслідування в межах, визначених чинним кримінальним процесуальним законодавством.

Адвокат не повинен приймати доручення на ведення справи клієнта, направленою йому особами, що здійснюють досудове розслідування по цій справі.

У відносинах як з органами досудового розслідування, адміністративної юрисдикції, так і з іншими державними органами та органами місцевого самоврядування, адвокат повинен виявляти принциповість у відстоюванні інтересів клієнта та, за згодою клієнта, оскаржувати незаконні дії посадових осіб або органів, які перешкоджають виконанню доручення, в порядку, передбаченому чинним законодавством.

Рішенням Ради адвокатів України № 123 від 15.11.2019 р. затверджено роз'яснення щодо неприпустимості залучення адвоката до конфіденційної співпраці з органами досудового розслідування навіть при наявній згоді клієнта.

6. Дотримання адвокатом етичних обов'язків під час публічної, наукової та публіцистичної діяльності

У своїй громадській, науковій та публіцистичній діяльності адвокат повинен враховувати необхідність дотримання своїх професійних обов'язків, зокрема тих, що випливають з Правил адвокатської етики.

У випадку виникнення суперечності між професійними обов'язками адвоката, передбаченими чинним законодавством, Правилами, і обов'язками перед конкретними клієнтами, що випливають з договорів про надання правової допомоги, – з однієї сторони, та інтересами адвоката, що обумовлені його членством в певній громадській організації, партії, науковому товаристві тощо – з іншої сторони, адвокат не має права знехтувати чи поступитись своїми професійними обов'язками адвоката.

Адвокат не може використовувати в своїй громадській, науковій або публіцистичній діяльності інформацію, конфіденційність якої охороняється Правилами, без згоди на це осіб, зацікавлених у нерозголошенні такої інформації.

У своїх публіцистичних матеріалах (статтях, публікаціях тощо) та публічних виступах адвокат не повинен поширювати відомостей, які ганьблять честь, гідність чи ділову репутацію інших адвокатів, або престиж адвокатури як такої.

7. Етика адвоката при спілкуванні в соціальних мережах і використанні мережі Інтернет

Участь адвоката у соціальних мережах (наприклад, але не обмежуючись: Facebook, Twitter, LinkedIn, Pinterest, Google Plus+, Tumblr, Instagram, Flickr, MySpace та інших), Інтернет-форумах та застосування ним інших форм спілкування в мережі Інтернет є допустимими, проте адвокат

може розміщувати, коментувати лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету адвокатів та адвокатури в цілому.

Адвокат при користуванні соціальними мережами, Інтернет-форумами та іншими формами спілкування в мережі Інтернет повинен дотримуватись своїх професійних обов'язків, передбачених чинним законодавством України, Правилами адвокатської етики, рішеннями З'їзду адвокатів України та Ради адвокатів України.

Використання адвокатом соціальних мереж, Інтернет-форумів та інших форм спілкування в мережі Інтернет повинно відповідати наступним принципам:

- незалежності;
- професійності;
- відповідальності;
- чесності;
- стриманості та коректності;
- гідності;
- недопущення будь-яких проявів дискримінації;
- толерантності та терпимості;
- корпоративності та збереження довіри суспільства;
- конфіденційності.

Адвокат при здійсненні спілкування з іншими учасниками соціальних мереж, Інтернет-форумів та інших форм спілкування в мережі Інтернет, в тому числі розміщенні коментарів та контенту, повинен враховувати наслідки такого спілкування для професійної незалежності адвоката у майбутньому при здійсненні адвокатської діяльності.

При користуванні соціальними мережами, Інтернет-форумами та іншими формами спілкування в мережі Інтернет адвокат повинен приймати до уваги обмеження, що встановлені для адвокатської діяльності в частині

повноти та сприйняття інформації, забезпечення її конфіденційності та збереження.

Адвокату слід обережно здійснювати адвокатську діяльність за допомогою соціальних мереж, Інтернет-форумів та інших форм спілкування в мережі Інтернет шляхом надання правової допомоги, професійних порад та юридичних консультацій, адресованих та/або доступних необмеженому колу осіб.

При користуванні соціальними мережами, Інтернет-форумами та іншими формами спілкування в мережі Інтернет необхідно враховувати параметри їх конфіденційності з метою відповідального їх використання, моніторингу та регулярного аналізу власних соціальних мереж, Інтернет-форумів, інших форм спілкування в мережі Інтернет та контентів, що розміщуються в соціальних мережах. При виявленні в них помилок або будь-яких невідповідностей конфіденційності вони підлягають негайному виправленню та/або видаленню.

Адвокати повинні оцінити чи є обраний ними засіб спілкування у соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет належним для отримання бажаного результату. При користуванні соціальними мережами, Інтернет-форумами та іншими формами спілкування в мережі Інтернет адвокатам необхідно враховувати контекст, потенційну аудиторію та забезпечити чіткість та однозначність коментарів.

У соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет адвокатам необхідно обережно відноситись до коментарів, які можуть відображати позицію, що протилежна позиції клієнта.

При встановленні адвокатом контактів та спілкування у соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет з клієнтами, колегами, суддями, процесуальними опонентами та іншими особами та їх об'єднаннями, він зобов'язаний виключити можливість виникнення конфлікту інтересів.

При встановленні контактів та спілкуванні у соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах комунікації в мережі Інтернет адвокат повинен проявляти властиву професії стриманість, обережність та коректність, не допускати публічного надання коментарів адвокатами під час здійснення адвокатської діяльності, а так само і в якості особистих суджень, позицій іншого адвоката/представника у справі, в якій вони не беруть участі. Під час надання коментарів адвокатами по конкретним справам необхідно щоб такі коментарі не порушували положень чинного законодавства, Правил адвокатської етики, рішень З'їзду адвокатів України, Ради адвокатів України, а також відповідали вимогам до адвокатів та адвокатської діяльності, що встановлені чинним законодавством, Правилами адвокатської етики, рішеннями З'їзду адвокатів України та Ради адвокатів України.

Висловлювання адвоката в соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет не повинні мати притаманний правовий нігілізм, будь-який вид агресії, ворожнечі і нетерпимості. Адвокат зобов'язаний вести себе шанобливо і не допускати образливої поведінки. Будь-які заяви, коментарі адвоката в соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет, в тому числі під час обговорення і роз'яснення правових норм, особливостей судочинства, дій його учасників, повинні бути відповідальними, достовірними і не вводити в оману.

8. Вимоги до рекламування адвокатської діяльності

Адвокат має право рекламувати свою професійну діяльність з дотриманням чинного законодавства і Правил адвокатської етики.

Рекламні матеріали про адвокатську діяльність (та будь-які інші матеріали такі як бланки, візитівки та інше) не можуть містити:

- оціночних характеристик відносно адвоката;
- критики адвокатами інших адвокатів;

- заяв про вірогідність успішного виконання доручень та інших заяв, що можуть викликати безпідставні надії у клієнтів;
- вказівок, які можуть сформувати уявлення, що діяльність саме цього адвоката характеризується рисами і показниками, притаманними, в дійсності, адвокатурі як такій.

Рекламні матеріали про діяльність адвоката мають бути об'єктивними, достовірними, чіткими та зрозумілими й не повинні містити натяків, двозначностей або іншим чином утворювати підґрунтя для введення потенційних клієнтів в оману, а також мають відповідати розумним естетичним вимогам. Рекламні матеріали не можуть демонструватись (розміщуватись) за допомогою способів (у способи), які дискредитують інститут адвокатури, створюють умови для його зневаги, принижують професію та статус адвоката України.

Адвокати, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально або через адвокатське бюро чи об'єднання (керівники адвокатського об'єднання) несуть персональну відповідальність за достовірність рекламних матеріалів про них (про адвокатські бюро, об'єднання), а також за їх відповідність чинному законодавству та Правилам.

Якщо адвокату стало відомо про поширену без його відома рекламу його діяльності, що не відповідає зазначеним вимогам, такий адвокат, керівник бюро чи об'єднання зобов'язаний вжити всіх розумно доступних заходів до спростування і корегування такої рекламної інформації та повідомити про це раду адвокатів регіону.

9. Роль професійної асоціації адвокатів для захисту незалежності і професійної свободи адвоката

Законодавство у сфері адвокатури та Правила адвокатської етики є обов'язковими для дотримання адвокатськими бюро та адвокатськими об'єднаннями.

Для адвоката, який є членом адвокатського об'єднання, професійні обов'язки перед клієнтами, що випливають із чинного законодавства, Правил адвокатської етики, договорів про надання правової допомоги, повинні мати пріоритетне значення у порівнянні з обов'язками адвоката щодо виконання вказівок керівних органів адвокатського об'єднання.

Органи адвокатського самоврядування діють з метою забезпечення дійсної незалежності адвокатів у здійсненні їх професійної діяльності.

Органи адвокатського самоврядування сприяють та контролюють дотримання Правил адвокатської етики всіма адвокатами України та адвокатами іноземних держав, які у відповідності до законодавства України здійснюють в Україні адвокатську діяльність.

Органи адвокатського самоврядування та їх члени самі мають в своїй діяльності неухильно керуватись загальними принципами адвокатської етики, не допускати дій чи бездіяльності, що їх порушують, виявляти повагу як до професійних прав адвокатів, так і до права кожного адвоката на участь в адвокатському самоврядуванні.

Рішення органів адвокатського самоврядування, прийняті в межах їхньої компетенції, є обов'язковими до виконання адвокатськими бюро та адвокатськими об'єднаннями.

Адвокати, яких обрано до органів адвокатського самоврядування, зобов'язані неухильно виконувати свої повноваження згідно законодавства, приймати участь в роботі органів адвокатського самоврядування, до яких їх обрано, дотримуватись вимог закону та рішень З'їзду, актів РАУ, НААУ, не допускати дій чи бездіяльності, що завдають шкоди адвокатурі в цілому, або блокують роботу окремих органів адвокатського самоврядування.

Дисциплінарна відповідальність адвоката

1. Дисциплінарний проступок адвоката

Адвоката може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження з підстав, передбачених Законом

України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 р. № 5076-VI (далі – Закон).

Підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку.

Дисциплінарним проступком адвоката є:

- 1) порушення вимог несумісності;
- 2) порушення присяги адвоката України;
- 3) порушення правил адвокатської етики (далі – ПАЕ);
- 4) розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення;
- 5) невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків;
- 6) невиконання рішень органів адвокатського самоврядування;
- 7) порушення інших обов'язків адвоката, передбачених законом (ст. 34 Закону).

Окрім цього, зі статей 31 та 32 Закону випливає, що дисциплінарними проступками адвоката є також:

- систематичне або грубе одноразове порушення Правил адвокатської етики, що підриває авторитет адвокатури України;
- повторне протягом року вчинення дисциплінарного проступку;
- заподіяння протиправними діями адвоката, пов'язаними із здійсненням ним адвокатської діяльності, значної шкоди клієнту, якщо така шкода встановлена судовим рішенням, що набрало законної сили.

При кваліфікації дисциплінарного проступку як *грубе одноразове порушення Правил адвокатської етики слід виходити з аналізу обставин справи у кожному конкретному випадку*. При цьому, якщо здійснюється кваліфікація як грубе одноразове порушення Правил адвокатської етики, враховуючи те, що поняття «грубе» не визначене діючим законодавством та є оціночним поняттям, необхідно конкретизувати – чому КДКА регіону

вважає, що таке порушення є грубим. Також, необхідно враховувати, щоб таке порушення було одноразове, тобто не вчинялося адвокатом до цього.

Слід також звернути увагу на те, що п. 3 ч. 2 ст. 31 Закону містить таку кваліфікацію як *систематичне порушення Правил адвокатської етики*, а тому лише посилання на пункт та частину цієї статті є необґрунтованим, у зв'язку із чим, КДКА регіону необхідно конкретизувати кваліфікацію за п. 3 ч. 2 ст. 31 Закону, тобто *вказати чи має місце систематичне чи грубе одноразове порушення Правил адвокатської етики*.

Факт неодноразового пропуску адвокатом судових засідань без поважних причин *може кваліфікуватися як вчинення ним грубого одноразового порушення правил адвокатської етики*.

Грубим одноразовим порушенням Правил адвокатської етики, з урахуванням обставин справи, може бути невиконання рішень органів адвокатського самоврядування.

Невиконання рішень органів адвокатського самоврядування може полягати у несплаті адвокатських внесків або порушенні строків їх сплати.

Несплата адвокатських внесків – триваюче правопорушення, яке, почавшись з протиправної дії або бездіяльності, безперервно триває шляхом невиконання обов'язку. *Порушення порядку та строків сплати щорічних внесків* – це невиконання рішення органу адвокатського самоврядування, що є дисциплінарним проступком, за вчинення якого може застосовуватися стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю.

2. Порушення вимог несумісності адвоката з іншими видами діяльності як дисциплінарний проступок адвоката

Велика Палата Верховного суду в постанові від 12 березня 2021 року визнала *несумісним набуття статусу адвоката із статусом чинного судді*. При цьому ідеться про всі стадії допуску до професії, починаючи з

кваліфікаційного іспиту. У цій постанові також розтлумачено обмеження щодо несумісності встановлені для адвокатів та способи їх усунення.

Таким чином, діючі судді не лише не можуть отримувати свідоцтва та бути приведеними до присяги адвоката, але і не можуть бути допущеними до складання кваліфікаційних іспитів та процедури стажування.

Робота в органах прокуратури є також несумісною з діяльністю адвоката. Так, 14 квітня 2021 р. Велика Палата Верховного Суду у справі № 826/9606/17 зробила висновок: намір проходити процедури кваліфікаційного іспиту, стажування та отримати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю перебуваючи на посаді прокурора, є завідомо нелегітимним наміром, оскільки прогнозовано призводить до виникнення обставин несумісності. До того ж наявність статусу адвоката (захисника) в особи, яка є прокурором та підтримує державне обвинувачення в суді, ставить під сумнів її незалежність, безсторонність та неупередженість.

Радою адвокатів України 13.06.2016 року було прийнято рішення № 166 «Про затвердження роз'яснення з питань направлення на стажування та видачі за результатами його проходження свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю особам, стосовно яких існують обставини несумісності». Так, встановлено, що особа, яка склала кваліфікаційний іспит, але займається роботою або діяльністю, несумісною з діяльністю адвоката, *може проходити стажування* для отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. Водночас складання присяги адвоката України та отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю (тобто набуття статусу адвоката) особою, яка здійснює діяльність, несумісну з діяльністю адвоката, є порушенням ч. 1 ст. 7 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Тому якщо за результатами оцінювання стажування радою адвокатів регіону у порядку ст. 10 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» ухвалено рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю особі,

стосовно якої існують визначені ст. 7 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» обставини несумісності, остання *повинна усунути їх протягом 30 днів з дня прийняття цього рішення і до моменту складення перед радою адвокатів регіону присяги адвоката України.*

У випадку не усунення особою у визначений строк обставин несумісності, остання не може бути приведена до присяги, а рада адвокатів регіону скасовує рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю з підстави невідповідності такої особи вимогам, визначеним у статтях 6 та 7 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Така особа може повторно пройти стажування, якщо на момент повторного направлення її на стажування, діятиме свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту.

3. Обставини, що виключають притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності

Не є підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності винесення судом або іншим органом рішення не на користь його клієнта, скасування або зміна судового рішення або рішення іншого органу, винесеного у справі, в якій адвокат здійснював захист, представництво або надавав інші види правової допомоги, якщо при цьому не було вчинено дисциплінарного проступку.

Не можуть бути підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності його висловлювання у справі, у тому числі ті, що відображають позицію клієнта (п. 15 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»). При цьому слід зважати на фактичні обставини справи та оцінювати вмотивованість у висловлюваннях позиції адвоката (рішення ВКДКА № I-018/2018).

Не може містити ознак дисциплінарного порушення застосування адвокатом стосовно судді оціночних суджень, що мають під собою певну фактичну основу (рішення ВКДКА № VI-022/2019).

Неодноразова неявка адвоката у судові засідання у разі його належного повідомлення, містить ознаки дисциплінарного проступку. При цьому, наявність ознак, не означає наявності дисциплінарного проступку. В кожному конкретному випадку слід оцінювати поважність причин неявки, а також дії, які вживав адвокат у зв'язку із цим (рішення ВКДКА № V-003/2018; рішення ВКДКА № V-004/2018).

Призначення суддею засідань без погодження з адвокатом дат таких засідань, коли адвокат в законному порядку бере участь в інших судових процесах відповідно до раніше узгоджених дат з іншими судами, виключає наявність ознак дисциплінарного проступку в адвоката (рішення ВКДКА № XII-001/2019 та № XI-009/2019).

Відсутність договору про надання правничої (правової) допомоги на момент проведення судового засідання, в тому числі, через розірвання такого договору в односторонньому порядку адвокатом, унеможливорює притягнення останнього до відповідальності (рішення ВКДКА № XII-004/2019).

Не є дисциплінарними проступком адвоката та не може вважатися затягуванням процесу не подання адвокатом заяви прокурору або органу досудового розслідування про надання матеріалів кримінального провадження для ознайомлення (рішення ВКДКА № X-014/2018).

4. Особливий порядок дисциплінарного провадження як одна з гарантій адвокатської діяльності. Стадії дисциплінарного провадження щодо адвоката

Адвокат вважається невинуватим у вчиненні дисциплінарного проступку і не може бути підданий дисциплінарному покаранню, доки його

вину не буде доведено в законному порядку і встановлено рішенням дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності. *Адвокат не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні дисциплінарного проступку. Обов'язок доказування вини адвоката у вчиненні дисциплінарного проступку покладається на особу, яка ініціює дисциплінарне провадження стосовно адвоката.* Звинувачення адвоката не може ґрунтуватися на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини адвоката тлумачаться на його користь.

Дисциплінарне провадження стосовно адвоката здійснюється кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури за адресою робочого місця адвоката, зазначеною в Єдиному реєстрі адвокатів України.

Дисциплінарне провадження стосовно адвоката здійснюється в особливому порядку.

Дисциплінарне провадження щодо адвоката – процедура розгляду письмової скарги, яка містить відомості про наявність у діях адвоката ознак дисциплінарного проступку.

Дисциплінарне провадження щодо адвоката складається з таких стадій:

- 1) проведення перевірки відомостей про дисциплінарний проступок адвоката;
- 2) порушення дисциплінарної справи;
- 3) розгляд дисциплінарної справи;
- 4) прийняття рішення у дисциплінарній справі.

Але цим стадіям передуює *стадія ініціювання питання про дисциплінарну відповідальність адвоката (підготовча стадія).*

1 СТАДІЯ (підготовча): Ініціювання питання про дисциплінарну відповідальність адвоката

Право на звернення до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури із заявою (скаргою) щодо поведінки адвоката, яка може бути

підставою для дисциплінарної відповідальності, має кожен, кому відомі факти такої поведінки.

Дисциплінарну справу стосовно адвоката не може бути порушено за заявою (скаргою), що не містить відомостей про наявність ознак дисциплінарного проступку адвоката, а також за анонімною заявою (скаргою).

За організаційне забезпечення розгляду заяв (скарг) до кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури та до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури встановлено оплату.

Отже, для ініціювання питання про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності необхідно:

1. Визначити адресу робочого місця адвоката, яка зазначена в записі про цього адвоката в Єдиному реєстрі адвокатів України;
2. Скласти заяву (скаргу) на ім'я голови кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону, де знаходиться адреса робочого місця адвоката, у відповідності до Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність;
3. Відправити заяву (скаргу) до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури (перелік контактів КДКА в регіонах).

Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури в особі її Голови, з метою забезпечення неупередженості та об'єктивності при розгляді заяв (скарг), з урахуванням наближеності територіального розміщення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, не пізніше трьох днів з дня надходження заяви (скарги) приймає рішення про перерозподіл та направлення таких заяв (скарг) для розгляду до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури іншого регіону, ніж регіон, в якому зазначений адвокат входить до складу органів адвокатського самоврядування. Отримавши від Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури таку заяву (скаргу), Голова кваліфікаційно-

дисциплінарної комісії адвокатури регіону перевіряє її на відповідність вимогам законодавства та приймає рішення про її подальший розгляд.

2 СТАДІЯ: Проведення перевірки відомостей про дисциплінарний проступок адвоката

Голова дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури не пізніше трьох днів з дня надходження заяви (скарги) на дії адвоката, доручає одному із членів дисциплінарної палати провести перевірку відомостей, викладених у заяві (скарзі).

Член дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури за дорученням голови палати *проводить перевірку відомостей*, викладених у заяві (скарзі), та *за результатами перевірки складає довідку*, яка має містити викладення обставин, виявлених під час перевірки, з урахуванням, зокрема тактики, методів і прийомів адвокатської діяльності, наслідків для клієнта тощо, висновки та пропозиції щодо наявності підстав для порушення дисциплінарної справи.

Член дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, який проводить перевірку, *протягом трьох днів з дати отримання ним доручення голови палати, звертається до адвоката з повідомленням про проведення щодо нього перевірки* для отримання письмового пояснення адвоката по суті порушених питань із зазначенням строку його надання.

Заява (скарга) про дисциплінарний проступок адвоката, довідка та всі матеріали перевірки *не пізніше тридцяти днів з дня початку перевірки подаються на розгляд дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури*. Перевищення зазначеного строку допускається виключно у виняткових випадках.

3 СТАДІЯ: порушення дисциплінарної справи

За результатами розгляду заяви (скарги) про дисциплінарний проступок адвоката, довідки та матеріалів перевірки дисциплінарна палата кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури не пізніше тридцяти днів з

дня отримання матеріалів перевірки більшістю голосів членів палати, які беруть участь у її засіданні, вирішує питання про порушення або відмову в порушенні дисциплінарної справи стосовно адвоката.

Рішення про порушення дисциплінарної справи з визначенням місця, дня і часу її розгляду чи про відмову в порушенні дисциплінарної справи надсилається або вручається під розписку адвокату та особі, яка ініціювала питання про дисциплінарну відповідальність адвоката, протягом трьох днів з дня прийняття такого рішення. До рішення про порушення дисциплінарної справи, яке надсилається або вручається адвокату, додається довідка члена дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, складена за результатами перевірки.

Рішення про порушення дисциплінарної справи або про відмову в порушенні дисциплінарної справи може бути оскаржено протягом тридцяти днів з дня його прийняття до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду.

4 СТАДІЯ: розгляд дисциплінарної справи

Дисциплінарна справа стосовно адвоката має бути розглянута дисциплінарною палатою кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури не пізніше тридцяти днів з дня її порушення. До строку розгляду дисциплінарної справи не включається і перебіг строків зупиняється на термін хвороби чи відпустки адвоката, стосовно якого порушено дисциплінарне провадження, а також термін, на який розгляд справи було зупинено.

Розгляд дисциплінарної справи здійснюється на засадах змагальності.

5 СТАДІЯ: прийняття рішення у дисциплінарній справі

За результатами розгляду дисциплінарної справи дисциплінарна палата кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури приймає рішення про:

1) притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності за вчинення дисциплінарного проступку і застосування до нього дисциплінарного стягнення;

2) закриття дисциплінарної справи.

Рішення про закриття дисциплінарної справи приймається у разі:

а) відсутності в діях адвоката дисциплінарного проступку;

б) закінчення строку притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, у разі встановлення дисциплінарного проступку у діях адвоката.

в) відкликання заяви (скарги) заявником (скаржником).

Рішення дисциплінарної палати у дисциплінарній справі приймається за наслідками загального обговорення та голосування більшістю голосів від її загального складу, крім рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю, яке приймається двома третинами голосів від її загального складу.

Рішення може прийматися таємним голосуванням, якщо за його проведення у такий спосіб проголосували більше половини обраного складу дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури. Член дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, який проводив перевірку відомостей про дисциплінарний проступок адвоката, не бере участь у голосуванні.

Рішення оголошується на засіданні дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури.

Адвокат може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності протягом року з дня вчинення дисциплінарного проступку.

5. Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури

Метою Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури є забезпечення здійснення адвокатського самоврядування відповідно до вимог Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» в частині здійснення контролю та сприяння організації діяльності кваліфікаційно-

дисциплінарних комісій адвокатури регіонів при вирішенні питання кваліфікаційного відбору осіб, які виявили намір здійснювати адвокатську діяльність, та дисциплінарної відповідальності адвокатів.

Для досягнення мети Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури:

1. Сприяє процесу формування правової держави в Україні;
2. Сприяє реформуванню українського законодавства із використанням досвіду розвинених демократичних країн;
3. Сприяє захисту законних прав та інтересів і зміцненню існуючих правових норм щодо захисту прав та забезпечення гарантій адвокатів;
4. Сприяє підвищенню ролі інституту адвокатури в українському суспільстві, підвищенню статусу професії адвоката в Україні;
5. Сприяє розвитку правових форм самоорганізації адвокатської спільноти;
6. Сприяє розвитку надання правової допомоги в Україні;
7. Сприяє професійному розвитку адвокатів та поширенню етичних стандартів професії;
8. Сприяє вдосконаленню системи підготовки та підвищенню кваліфікації адвокатів;
9. Сприяє реалізації завдань адвокатського самоврядування;

Для виконання поставлених завдань ВКДКА відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та у порядку, визначеному Регламентом ВКДКА:

1. Розглядає скарги на рішення, дії чи бездіяльність кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури;
2. Узагальнює дисциплінарну практику кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури;
3. Сприяє організації та впровадженню заходів щодо вдосконалення юридичної освіти, розвитку юридичної професії та підвищення кваліфікації адвокатів;

4. Взаємодіє з національними та іноземними громадськими організаціями та міжнародними неурядовими організаціями;

5. Виконує інші функції відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

До складу Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури входять тридцять членів, стаж адвокатської діяльності яких не менше п'яти років: по одному представнику від кожного регіону, які обираються конференцією адвокатів регіону, голова і два заступники голови, які обираються шляхом голосування з'їздом адвокатів України.

Секретар Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури обирається членами комісії шляхом таємного голосування зі складу членів Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури.

Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури є повноважною за умови обрання не менше двох третин її складу.

Строк повноважень голови, заступників голови, секретаря і членів Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури становить п'ять років.

Одна й та сама особа не може бути головою, заступником голови, секретарем або членом Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури більше ніж два строки підряд.

Голова, заступник голови, секретар, член Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури можуть бути достроково відкликані з посади за рішенням органу адвокатського самоврядування, який обрав їх на посади.

Голова, заступник голови, секретар, член Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури не можуть одночасно входити до складу кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійної комісії адвокатів регіону, Вищої ревізійної комісії адвокатури, ради адвокатів регіону, Ради адвокатів України, комісії з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги.

6. Види дисциплінарних стягнень щодо адвоката. Дисциплінарні стягнення за порушення Правил адвокатської етики

За вчинення дисциплінарного проступку до адвоката може бути застосовано одне з таких дисциплінарних стягнень:

- 1) попередження;
- 2) зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року;
- 3) для адвокатів України – позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України, а для адвокатів іноземних держав – виключення з Єдиного реєстру адвокатів України (ст. 35 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 р. № 5076-VI).

Під час обрання виду дисциплінарного стягнення враховуються обставини вчинення проступку, його наслідки, особа адвоката та інші обставини.

До адвоката застосовується **дисциплінарне стягнення у вигляді попередження, якщо** можливість застосування іншого стягнення за вчинений ним дисциплінарний проступок не передбачена законом.

Накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді **зупинення права на заняття адвокатською діяльністю може застосовуватися виключно у разі:**

- 1) повторного протягом року вчинення дисциплінарного проступку;
- 2) порушення адвокатом вимог щодо несумісності;
- 3) систематичного або грубого одноразового порушення правил адвокатської етики.

Накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді **позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю може застосовуватися виключно у разі:**

- 1) порушення присяги адвоката України;

- 2) розголошення адвокатом відомостей, що становлять адвокатську таємницю, використання їх у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб;
- 3) заподіяння протиправними діями адвоката, пов'язаними із здійсненням ним адвокатської діяльності, значної шкоди клієнту, якщо така шкода встановлена судовим рішенням, що набрало законної сили;
- 4) систематичного або грубого одноразового порушення правил адвокатської етики, що підриває авторитет адвокатури України.

6. ПРОФЕСІЙНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НОТАРІУСА

1. Вимоги, що висуваються до нотаріусів

Відповідно до Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-ХІІ (далі – Закон) **нотаріус** – це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Держава гарантує і забезпечує рівні умови доступу громадянам до зайняття нотаріальною діяльністю та рівні можливості нотаріусам в організації та здійсненні ними нотаріальної діяльності.

Нотаріусом може бути громадянин України, якому присуджено ступінь вищої юридичної освіти не нижче магістра, який володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», **має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори – не менш як три роки,** склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Не може бути нотаріусом особа, яка має судимість за вчинення злочину, якщо така судимість не погашена або не знята у встановленому законом порядку (крім реабілітованої особи), особа, дієздатність якої обмежена, або особа, визнана недієздатною.

Нотаріусу забороняється використовувати свої повноваження з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки чи пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб.

Нотаріус не може займатися підприємницькою, адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім викладацької, наукової і творчої діяльності, а також діяльності у професійному самоврядуванні нотаріусів.

За наявності необхідного стажу роботи, особи, які мають намір скласти кваліфікаційний іспит на право на зайняття нотаріальною діяльністю, допускаються Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату до його складання на підставі подання відповідного територіального органу Міністерства юстиції України.

На підставі результатів складеного іспиту Вища кваліфікаційна комісія нотаріату приймає рішення про видачу (або відмову у видачі) Міністерством юстиції України свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю видається Міністерством юстиції України на підставі рішення Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату.

*За видачу свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю вноситься **плата**, розмір якої встановлюється Кабінетом Міністрів України. Наразі **плата за видачу свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю становить розмір десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян**, а за видачу повторного свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю – в розмірі 50 відсотків цієї суми. Плата за видачу свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю та за видачу повторного свідоцтва зараховується до Державного бюджету України.*

Особа, якій вперше надається право займатися нотаріальною діяльністю, у відповідному територіальному органі Міністерства юстиції України в урочистій обстановці складає присягу.

Особа, яка не склала кваліфікаційний іспит, допускається до наступного його складання **не раніш як через рік** за поданням відповідного територіального органу Міністерства юстиції України за місцем постійного проживання такої особи.

Реєстрація приватної нотаріальної діяльності провадиться відповідними територіальними органами Міністерства юстиції України на підставі заяви особи, яка має свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю, та акта про сертифікацію відповідності робочого місця (контори) приватного нотаріуса встановленим умовам. У заяві зазначається назва нотаріального округу, в якому особа буде займатися нотаріальною діяльністю.

Робоче місце (контора) приватного нотаріуса повинно розташовуватися в межах визначеного для нього нотаріального округу. Вимоги до робочого місця (контори) приватного нотаріуса встановлюються Міністерством юстиції України.

З метою дотримання умов робочого місця (контори) приватного нотаріуса, *це **робоче місце (контора) має відповідати таким вимогам щодо:***

1. забезпечення нотаріальної таємниці;
2. можливості кожного приватного нотаріуса, який здійснює нотаріальну діяльність, одночасно та незалежно від іншого приватного нотаріуса здійснювати нотаріальну діяльність;
3. захисту від несанкціонованого проникнення;
4. зберігання печаток, штампів, бланків нотаріальних документів та архіву нотаріуса;
5. кількості кімнат у приміщенні, де знаходиться робоче місце (контора) приватного нотаріуса, пристосованості приміщення для роботи з технічним персоналом;
6. пристосованості для роботи технічного персоналу з документами у відокремленій від нотаріуса кімнаті.

2. Європейський кодекс нотаріальної етики. Правила професійної етики нотаріусів в Україні

Європейський кодекс нотаріальної етики (*Code Europeen de Deontologie Notariate*), прийнятий Конференцією нотаріусів Європейського Союзу 3-4 лютого 1995 в Неаполі, змінений 20-21 жовтня 1995 в Граці, 17-18 березня 2000 року в Брюсселі і 9 листопада 2002 року в Мюнхені **визначив, що** нотаріус зобов'язаний дотримуватися загальних професійних обов'язків незалежно від того, які технології або носії використовуються. При складанні нотаріального документа має бути присутнім нотаріус, який повинен перевірити особу, дієздатність і згоду сторін. Він також здійснює контроль правомірності, надає допомогу і консультування.

Зазначений Кодекс визначає такі **ключові принципи здійснення нотаріальної діяльності**.

Лояльність і високі моральні якості нотаріуса при здійсненні діяльності

Нотаріус при здійсненні професії зобов'язаний виявляти лояльність і високі моральні якості щодо своїх клієнтів, держави і колег. Обов'язок підтримувати колегіальні відносини поширюється і на громадян своєї держави та іноземців. У разі кооперації іноземного нотаріуса з національним нотаріусом по одній справі обое повинні прагнути знайти спільне рішення, яке забезпечуватиме всеосяжне дотримання інтересів всіх учасників операції відповідно до чинних законодавчих та інших норм. Нотаріус сприяє транскордонній дії нотаріального офіційного документа згідно з чинними правовими нормами і незалежно від того, чи був він складений письмово або в електронній формі.

Неупередженість і незалежність

Нотаріус зобов'язаний здійснювати консультування та нотаріальне посвідчення в умовах абсолютної неупередженості та незалежності. Нотаріус зобов'язаний здійснювати свою діяльність, якщо до нього звертаються

відповідно до закону, за винятком випадків, коли національне законодавство передбачає заборону.

Довіра і професійна таємниця

Нотаріус зобов'язаний дотримуватися професійної таємниці і конфіденційності, зокрема при листуванні та зберіганні документів. Це стосується в рівній мірі паперових та електронних носіїв відповідно до чинних у кожній державі ЄС норм. Цей обов'язок стосується не тільки нотаріуса, а й членів товариства та його співробітників відповідно до діючих в кожній державі ЄС норм.

Правова і технічна компетенція

Професійні об'єднання нотаріусів Європейського Союзу надають своїм членам можливість постійного підвищення кваліфікації, зокрема, що стосується застосування нових технологій у професії нотаріуса. Нотаріус зобов'язаний удосконалювати свої знання, а також стежити за оптимальним навчанням і підвищенням кваліфікації своїх співробітників і сприяти цьому.

Спільна реклама як «загальна інформація на службі громадян»

Індивідуальна реклама заборонена за винятком випадків, коли вона дозволена в країні походження і в приймаючій країні. Якщо не встановлено, що реклама спрямована на певну приймаючу країну, то діють тільки правові норми країни походження. Інформація, яку нотаріуси повідомляють громадськості, не повинна містити відомостей, що завдають шкоди їх незалежності, неупередженості та їх статусу представників публічної професії, а також відомості, що містять оцінку їх особистості. Нотаріус не повинен здійснювати рекламу через третіх осіб за винятком випадків, коли вона здійснюється відповідними професійними об'єднаннями нотаріусів. Колективна реклама може здійснюватися всіма національними та міжнародними професійними організаціями нотаріусів, зокрема Міжнародним союзом нотаріату, щоб надати громадянам та підприємствам доступне джерело інформації. З цією метою повинні бути створені веб-сайти інституційного характеру, зміст яких визначається вищими нотаріальними

палатами кожної держави. Це ж стосується і сайту Міжнародного союзу нотаріату відповідно до рішень його зібрання.

Особливості користування веб-сайтами

При використанні веб-сайтів або аналогічних технологій нотаріуси не повинні здійснювати консультування в рамках онлайн-договорів або онлайн-консультування. Для отримання інформації про професії за гіперпосиланнями цього веб-сайту відвідувачі зможуть потрапити на сайти нотаріальних організацій кожної країни ЄС або на сайт Міжнародного союзу нотаріату. Для отримання інформації юридичного або податкового характеру рекомендується посилання на сайти інституційного характеру. Посилання в Інтернеті на сайти третіх осіб, наприклад, клієнтів, інших нотаріусів і т. д., заборонені, за винятком посилань на сайти нотаріальних організацій, державних органів або академічних установ.

Використання електронного підпису

Нотаріуси несуть відповідальність за персональне використання свого електронного підпису. Вони повинні негайно повідомити провайдера цих послуг або видати сертифікат органу у випадку втрати даних створення електронного підпису, а також про ситуації або інциденти, які наражають на небезпеку їх конфіденційність, з метою призупинення дії або анулювання сертифіката.

Правила професійної етики нотаріусів України, затв. наказом Міністерства юстиції України від 07.06.2021 р. № 2039/5 визначають, що *принципи професійної етики нотаріуса* – норма поведінки нотаріуса у суспільстві та у спілкуванні при здійсненні професійної діяльності, а також у відносинах з фізичними та юридичними особами, іншими нотаріусами, професійним об'єднанням нотаріусів, органами влади тощо.

Професійна етика нотаріуса України ґрунтується на принципах:

- публічності;
- незалежності та неупередженості;
- законності;

- доступності;
- безпосередності;
- нотаріальної таємниці та конфіденційності;
- чесності;
- сумлінності;
- поваги до професії.

Нотаріус як фахівець у галузі права **повинен уникати** у відносинах з Міністерством юстиції України, Нотаріальною палатою **дій або бездіяльності, спрямованих на зловживання своїми процесуальними правами.**

Нотаріус **повинен** постійно прагнути засвоювати сучасні знання для реалізації професії. Він завжди повинен бути поінформований про новації у сфері професійної діяльності і підтримувати необхідний рівень знань.

Нотаріус повинен бути самостійним у своїй професійній діяльності. Нотаріус здійснює незалежну професійну діяльність в межах делегованих йому державою повноважень.

Публічність нотаріальної діяльності полягає у вчиненні нотаріусом нотаріальних дій та надання правової допомоги в межах делегованих йому державою повноважень.

Публічне визнання вчинених нотаріусом нотаріальних дій надає їм особливої доказової та виконавчої сили на майбутнє та не потребує додаткових доказів, крім визнання таких дій недійсними у судовому порядку.

Нотаріус зобов'язаний бути неупередженим при вчиненні нотаріальних дій.

Незалежність нотаріуса під час здійснення професійної діяльності передбачає його свободу від будь-якого стороннього впливу чи тиску, неправомірного втручання у його діяльність.

Нотаріус **не має вчиняти** дію, яка може поставити під загрозу незалежність, неупередженість, об'єктивність здійснення нотаріальної діяльності.

Нотаріус **зобов'язаний** уникати будь-якого незаконного впливу на його професійну діяльність, протистояти тиску, бути принциповим у виконанні своїх професійних обов'язків та відстоюванні професійних прав, їх ефективному використанні в інтересах учасників правовідносин.

Нотаріус **зобов'язаний** не допускати у своїй професійній діяльності компромісів, які негативно можуть вплинути на його професійний імідж.

Нотаріус **повинен** уникати впливу на сторони та їх дискримінації.

Нотаріус **не повинен** допускати можливості впливу особистих інтересів, інтересів заінтересованих осіб на виконання ним своїх професійних обов'язків.

Нотаріус **зобов'язаний** запобігати виникненню конфлікту інтересів, а в разі його виникнення вжити заходів врегулювання.

У своїй діяльності нотаріус **зобов'язаний** дотримуватися чинного законодавства України, сприяти утвердженню та практичній реалізації принципів верховенства права та законності, застосовувати всі свої знання і професійну майстерність для належної охорони і захисту прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

Безпосередність здійснення нотаріальної діяльності передбачає виключно особисте спілкування з особою, яка звернулася за консультацією та/або наданням правової допомоги, та власноручне підписання вчиненої нотаріусом нотаріальної дії з використанням лише власної гербової печатки.

Передача повноважень, які належать виключно до компетенції нотаріуса, є порушенням правил професійної етики та тягне за собою відповідальність.

Нотаріус не повинен використовувати конфіденційну інформацію у спосіб, що може зашкодити особі, яка до нього звернулася, або для отримання прямої чи непрямої вигоди для себе чи іншої особи.

Нотаріус **повинен** попереджати сторони договору про недопущення використання та розголошення конфіденційної інформації третім особам.

Нотаріусу **заборонено** надавати третім особам доступ до особистого ключа та пароль для використання його кваліфікованого електронного підпису або інший аналогічний засіб його ідентифікації.

Особистий ключ кваліфікованого електронного підпису необхідно зберігати в таємниці. *Дія принципу конфіденційності не обмежена в часі.*

За невиконання або порушення Правил професійної етики нотаріусів України до нотаріуса застосовується один з таких заходів стягнення:

- зауваження;
- попередження;
- направлення Нотаріальною палатою України подання на розгляд Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату про анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю у зв'язку з порушенням нотаріусом Правил професійної етики нотаріусів України.

3. Взаємодія нотаріуса з клієнтами

Нотаріус **повинен продемонструвати розумну доступність** за зверненням заінтересованих осіб та повідомити особу, яка звернулася, у разі неможливості надати відповідь на звернення протягом розумного строку.

Нотаріус **повинен в повному обсязі надати** особі, яка звернулася, пояснення, необхідні для розуміння та оцінки наданих ним професійних послуг.

Нотаріус **повинен надати інформацію** про розмір всіх платежів, пов'язаних із вчиненою нотаріальною дією, на запит особи.

Нотаріус **має інформувати** особу, яка звернулася до нього, про вартість своїх послуг. Розмір плати визначається за умови встановлення повного переліку необхідних документів та дій. У разі якщо нотаріус

передбачає перевищення вартості своїх послуг він зобов'язаний повідомити про це особу.

Нотаріус **зобов'язаний** забезпечити доступність інформації про діяльність нотаріату у межах і порядку, встановлених законами України.

Нотаріус інформує особу, яка звернулася до нього, про перелік необхідних документів для вчинення нотаріальної дії з метою забезпечення її законності та достовірності.

Нотаріус **не повинен** використовувати для власних цілей грошові суми, цінні папери чи документи, прийняті ним на зберігання, вилучені під час вжиття заходів щодо охорони спадкового майна померлих осіб. Зокрема, він не повинен інвестувати їх на свій розсуд.

Нотаріус у своїй діяльності **не повинен** вдаватися до омани, погроз, шантажу, підкупу, використовувати складне матеріальне чи особисте становище осіб для досягнення своїх професійних чи особистих цілей.

Час прийому фізичних осіб приватним нотаріусом повинен становити не менше п'яти годин на день і п'яти робочих днів на тиждень за виключенням обставин, за яких нотаріус з незалежних від нього причин не може здійснювати такий прийом.

Приватні нотаріуси за вчинення нотаріальних дій справляють плату, розмір якої визначається за домовленістю між нотаріусом та фізичною або юридичною особою. За вчинення нотаріальних дій державні нотаріуси справляють державне мито у розмірах, встановлених чинним законодавством.

4. Взаємодія нотаріуса з органами державної влади та з іншими нотаріусами

Нотаріус як професіонал права в області позасудового розгляду і як представник державної влади, а також Палати або професійні Асоціації, які

його представляють, співпрацюють з судовими органами в здійсненні публічної функції в частині повноважень, делегованих державою для цієї координації, з метою вдосконалення розвитку, застосування правосуддя та суспільного миру.

Не порушуючи своє зобов'язання зберігати професійну таємницю, нотаріус співпрацює з державними установами та відомствами як для виконання делегованих йому функцій, так і в рамках офіційних взаємовідносин, пов'язаних зі сферою його компетенції.

За необхідності, він також співпрацює з іншими державними та приватними установами й організаціями як представник, що наділений повноваженнями державної влади, дотримуючись і виконуючи при цьому свою функцію.

Відносини нотаріуса зі своїми колегами здійснюються за принципом рівний-рівному.

Нотаріус повинен розглядати інших нотаріусів як колег, об'єднаних в прагненні до спільної мети, а саме до належного здійснення професії, а не як конкурентів.

Поведінка нотаріуса по відношенню до інших нотаріусів повинна бути коректною і спрямованою на пошук співпраці та солідарності, шляхом взаємного обміну в наданні підтримки, послуг та консультацій.

Нотаріус не повинен ганьбити інших нотаріусів. Наукові і технічні помилки або етичні проступки, допущені з боку іншого нотаріуса, повинні бути доведені до відома органів нотаріального самоврядування з метою порушення відповідної дисциплінарної справи чи судового провадження.

Конфлікти між нотаріусами повинні регулюватися, мірою можливості, у позасудовому порядку. З цією метою нотаріус завжди може просити Палату або Асоціацію нотаріусів про втручання.

Право громадян на вільний вибір нотаріуса є одним з основних прав нотаріальної діяльності, за винятком тих випадків, коли призначення

нотаріуса визначається законом. Це право нотаріуси повинні завжди поважати.

Нотаріус повинен не допускати «приваблення клієнтів», пропонуючи зниження плати, пільги, знижки чи подарунки, або здійснення інших подібних дій, що суперечать гідності і незалежності нотаріальної діяльності.

Для передачі заведеної справи від одного нотаріуса іншому, заявник повинен подати спеціальне клопотання про відмову від нотаріуса, а також сплатити належні збори нотаріусу, який до цього моменту відповідав за його справу.

Новий залучений нотаріус надіслати запит попередньому нотаріусу щодо погашення поточних зборів і їх оплати клієнтом. Якщо клієнт не згоден із заявленими зборами, він повинен передати цю справу в Палату або Асоціацію нотаріусів до вирішення питання. Якщо клієнт не бажає сплачувати ці збори після зв'язку з попереднім нотаріусом, новий нотаріус, незважаючи на повідомлення Палати або Асоціації про цю відмову, може продовжувати обробляти досьє, до тих пір, поки конфлікт не буде врегульовано.

У разі спільної роботи декількох нотаріусів за одною справою, вони повинні шукати найкраще спільне рішення, яке гарантуватиме інтереси всіх сторін і дотримання чинних законодавчих і нормативних положень.

Нотаріуси повинні співпрацювати та обмінюватися досвідом з метою постійного поліпшення нотаріального обслуговування громадян і підприємств.

Існування декількох нотаріусів в одній нотаріальній конторі не повинно перешкоджати вільному вибору нотаріуса клієнтом і, отже, буде можливим тільки тоді, коли це право буде гарантовано в одному і тому ж місці.

Об'єднання декількох нотаріусів, створене відповідно до законодавства кожної держави, не повинно виключати солідарну відповідальність всіх

нотаріусів – учасників об'єднання за будь-які дії або бездіяльність інших нотаріусів, а також всіх працівників нотаріальної контори.

5. Нотаріальна таємниця та межі нотаріальної таємниці

Нотаріальна таємниця – сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, в тому числі про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов'язки тощо (ст. 8 Закону).

Це зокрема:

- таємниця особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії (мотив звернення та факт звернення особи до нотаріуса; надані нотаріусу документи тощо);

- таємниця нотаріуса як фахівця (відомості про надані консультації тощо).

Обов'язок дотримання нотаріальної таємниці поширюється не тільки на самого нотаріуса, а й на осіб, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків, наприклад, на помічників нотаріуса чи консультантів.

Вимога щодо дотримання нотаріальної таємниці передусім означає виключення умов, за яких зі змістом нотаріальної дії можуть ознайомлюватися інші особи, крім її учасників.

Власне, це означає, що нотаріальні дії мають вчинюватись у присутності тільки заінтересованих осіб і лише у випадку необхідності — за присутності тих, хто надає їм допомогу або забезпечує вчинення нотаріальної дії (представники, перекладачі, особи, що проставляють підпис замість заінтересованих осіб тощо). При цьому повідомлення будь-якої інформації представнику особисто заінтересованої особи не може розглядатися як порушення нотаріальної таємниці, але відсутність належного унормування

питань суб'єктного складу нотаріального процесу взагалі та інституту представництва у нотаріальному провадженні, а також складу документів, що підтверджують повноваження представника у нотаріальній справі зокрема, породжує, на жаль, відповідні правові конфлікти та судові справи щодо їх вирішення.

Разом з цим, *нотаріальна дія не може бути скасована нотаріусом у разі недодержання таємниці її вчинення, однак це не позбавляє особу, права якої порушено, звернутися до суду за захистом* (ч. 1 п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України від 31.01.1992 р. № 2 «Про судову практику в справах за скаргами на нотаріальні дії або відмову в їх вчиненні»).

Винятки дотримання нотаріальної таємниці

Нотаріус не несе відповідальності за подання інформації центральному органу виконавчої влади задля запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, протидії фінансуванню тероризму, фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та в інших випадках.

Довідки про вчинені нотаріальні дії та копії документів, що зберігаються у нотаріуса, видаються протягом десяти робочих днів на обґрунтовану письмову вимогу суду, прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-пошукові роботи, нотаріусом виключно фізичним та юридичним особам, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії.

У разі смерті особи чи визнання її померлою такі довідки видаються спадкоємцям померлого. У разі визнання особи безвісно відсутньою опікун, призначений для охорони майна безвісно відсутнього, має право отримувати довідки про вчинені нотаріальні дії, якщо це необхідно для збереження майна, над яким встановлена опіка.

Витяг зі Спадкового реєстру про наявність складеного заповіту видається тільки заповідачу, а після смерті заповідача – будь-якій особі, яка пред'явила свідоцтво про смерть або інший документ, що підтверджує факт смерті заповідача (одного з заповідачів).

Також нотаріус на письмовий запит органів доходів і зборів, державного виконавця, приватного виконавця надає інформацію про вступ фізичної особи у права спадкоємця з обов'язковим зазначенням повних даних про таку особу та даних про майно, отримане за правом успадкування.

Проте нотаріус не має права давати свідчення як свідка щодо відомостей, які становлять нотаріальну таємницю, крім випадків, коли цього вимагають особи, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії.

6. Відповідальність нотаріуса (державного та приватного)

6.1 Матеріальні відповідальність нотаріуса приватного

Відповідно до законодавства України шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних дій або недбалості *приватного нотаріуса*, відшкодовується в повному розмірі. Необхідними умовами для притягнення нотаріуса до відповідальності у таких справах є незаконні чи недбалі дії (чи бездіяльність) нотаріуса, наявність самої шкоди (майнової чи моральної), причинний зв'язок між неправомірною поведінкою нотаріуса та заподіяною шкодою, а також вина нотаріуса. Незаконними дії нотаріуса може визнати тільки суд.

Приватний нотаріус не несе відповідальності у разі, якщо особа, яка звернулася до нотаріуса за вчиненням нотаріальної дії:

- подала неправдиву інформацію щодо будь-якого питання, пов'язаного із вчиненням нотаріальної дії;
- подала недійсні та/або підроблені документи;
- не заявила про відсутність чи наявність осіб, прав чи інтересів яких може стосуватися нотаріальна дія, за вчиненням якої звернулася особа.

Для забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок вчиненої нотаріальної дії та/або іншої дії, покладеної на нотаріуса відповідно до закону, *приватний нотаріус зобов'язаний до початку зайняття приватною нотаріальною діяльністю укласти договір страхування цивільно-правової відповідальності*. Договори обов'язкового страхування укладаються за формою типового договору строком не менш як на один рік.

Страховим випадком є заподіяння третім особам майнової шкоди внаслідок вчинення незаконних дій або недбалості страхувальника під час вчинення ним нотаріальних та/або інших дій, що мало місце в період дії договору обов'язкового страхування. Факт настання страхового випадку встановлюється на підставі судового рішення, що набрало законної сили, або визнаної страхувальником та погодженої страховиком письмової вимоги (претензії) третьої особи.

Страхова сума встановлюється за згодою сторін, але не може бути меншою, ніж тисяча мінімальних розмірів заробітної плати.

Максимальний розмір страхового тарифу з розрахунку на один рік страхування становить:

0,3 відсотка страхової суми, якщо договором обов'язкового страхування не передбачається встановлення франшизи;

0,1 відсотка страхової суми, якщо договором обов'язкового страхування передбачається встановлення франшизи (частини збитків, що не відшкодовується страховиком).

У разі настання страхового випадку страховик здійснює виплату страхового відшкодування в розмірі заподіяної третій особі майнової шкоди, визначеному судовим рішенням, що набрало законної сили, або письмовою вимогою (претензією) третьої особи, визнаною страхувальником та погодженою страховиком. Сума всіх страхових відшкодувань за договором обов'язкового страхування не може перевищувати зазначену в ньому страхову суму.

Страхове відшкодування здійснюється страховиком відповідно до договору обов'язкового страхування на підставі судового рішення, що набрало законної сили, або визнаної страхувальником та погодженої страховиком письмової вимоги (претензії) третьої особи.

У разі настання страхового випадку страхувальник подає страховику копію судового рішення або визнану ним письмову вимогу (претензію) третьої особи протягом 10 робочих днів з дня їх отримання страхувальником.

Для отримання страхового відшкодування третя особа подає страховику письмову заяву про виплату страхового відшкодування за встановленою страховиком формою, до якої додаються:

1) копія судового рішення, що набрало законної сили, або визнаної страхувальником та погодженої страховиком письмової вимоги (претензії) третьої особи, згідно з якими виникає обов'язок страхувальника відшкодувати заподіяну третій особі майнову шкоду;

2) копія документа, що посвідчує третю особу, – для фізичної особи або витяг з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань – для юридичних осіб.

За договором обов'язкового страхування не відшкодовується:

1) шкода, визначена письмовою вимогою (претензією) третьої особи, що визнана страхувальником, але не погоджена страховиком;

2) шкода, заподіяна внаслідок подій, що відбулися до початку або протягом дії договору з причин, що виникли до набрання ним чинності;

3) шкода, заподіяна внаслідок військових дій, маневрів або здійснення інших військових заходів, громадянської війни, терористичного акту;

4) моральна шкода та інші непрямі збитки.

Держава не несе відповідальності за шкоду, заподіяну неправомірними діями приватного нотаріуса при здійсненні ним нотаріальної діяльності функцій державного реєстратора прав на нерухоме майно. Приватний нотаріус не несе відповідальності по зобов'язаннях держави.

6.2 Матеріальні відповідальність нотаріуса державного

Шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних або недбалих дій державного нотаріуса, відшкодовується в порядку, передбаченому законодавством України.

Законом не визначено, яка саме шкода має відшкодовуватись: моральна чи матеріальна. Практика «пішла» тим шляхом, що підлягає відшкодуванню моральна та / або матеріальна шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних або недбалих дій державного нотаріуса.

Позов про незаконні або недбалі дії державного нотаріуса має бути звернений до нотаріальної контори або нотаріального архіву, де працює нотаріус, і які є юридичними особами (ст. 1172 ЦК України). Останні, у свою чергу, можуть звернутися до нотаріуса, з вини якого була відшкодована шкода і виплачені певні грошові суми (ст. 1191 ЦК України, ст. 130 КЗпП України). Це зумовлює можливість залучення або допуску нотаріуса до участі у справі в якості третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору. Отже, в таких випадках можливий наступний суб'єктний склад: позивач — заінтересована особа, яка вважає, що внаслідок незаконних або недбалих дій нотаріуса їй спричинено шкоду; відповідач — державна нотаріальна контора чи державний нотаріальний архів; третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, — державний нотаріус, незаконними або недбалими діями якого спричинено шкоду позивачу (на думку останнього).

6.3 Дисциплінарна відповідальність нотаріуса (державного та приватного)

Дисциплінарна відповідальність нотаріуса (державного та приватного) — настання для останнього заходів негативного характеру у разі вчинення ним дисциплінарного проступку. *Дисциплінарним проступком*

нотаріуса слід вважати невиконання та/або неналежне виконання ним своїх обов'язків у сфері держаної реєстрації, а також перевищення повноважень, яким його наділено відповідно до норм чинного законодавства України.

У чинному законодавстві відсутній єдиний нормативно-правовий акт, в якому визначається порядок притягнення цього суб'єкту до вказаного виду юридичної відповідальності. Уповноваженим суб'єктом, який може застосовувати заходи дисциплінарного характеру до нотаріусів у разі вчинення ними дисциплінарного проступку є Міністерством юстиції України⁴.

Дисциплінарна відповідальність передбачає покарання за порушення трудової дисципліни, тобто невиконання або неналежне виконання працівником своїх трудових обов'язків, але не включає в себе покарання за завдання шкоди іншим особам. Інакше кажучи, дисциплінарна відповідальність нотаріуса існує у взаємовідносинах між органом, що надав особі право займатися нотаріальною діяльністю, та нотаріусом, у межах їх трудової взаємодії. Таким чином, застосування до нотаріуса таких заходів стягнення, як анулювання свідоцтва, зупинення або припинення професійної діяльності, тягне за собою професійні обмеження особи, яка займає посаду нотаріуса, що означає покарання її як працівника, але не як правопорушника. Останнє видається можливим у рамках адміністративної та кримінальної відповідальності⁵.

Відповідно до ст. 18 Закону України «Про нотаріат» визначено, що Міністерство юстиції України, Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі проводять перевірку організації роботи державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів.

⁴ШИНКАРУК А. І. ДО ПРОБЛЕМИ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НОТАРІУСІВ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ URL: http://nvppp.in.ua/vip/2017/6/tom_4/9.pdf

⁵ Коротюк О. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат». Х.: Право, 2012. 641 с.

Порядок проведення перевірки затверджується Міністерством юстиції України.

Варто зауважити, що державні нотаріуси нотаріусів, консультанти державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів мають статус працівників у розумінні КЗпП України, відтак, несуть дисциплінарну відповідальність відповідно до КЗпП України та Правил внутрішнього трудового розпорядку відповідних нотаріальних контор.

Дисциплінарна відповідальність приватних нотаріусів може виражатися у:

- тимчасовому зупиненні нотаріальної діяльності приватного нотаріуса на час дії певних обставин;
- анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю;
- припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса.

Нотаріальна діяльність приватного нотаріуса тимчасово зупиняється на час дії таких обставин, зокрема за такі проступки:

- якщо приватний нотаріус при вчиненні нотаріальних дій неодноразово порушував правила нотаріального діловодства, – до закінчення строку проходження підвищення кваліфікації (не більше двох тижнів);
- якщо приватний нотаріус не уклав договір про страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса або розмір страхової суми не відповідає вимогам цього Закону, – до усунення цих недоліків, але не більше 30 днів з дня виявлення цього порушення;
- у разі обрання нотаріуса на посаду, зайняття якої несумісне зі здійсненням нотаріальної діяльності;
- у разі направлення територіальним органом до Міністерства юстиції України подання про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю – до вирішення питання по суті, але не більш як на шість місяців та ін.

Рішення про тимчасове зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса приймає керівник відповідного територіального органу Міністерства юстиції України. Відповідний територіальний орган Міністерства юстиції України зобов'язаний протягом трьох робочих днів з дня видання наказу про зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса письмово повідомити приватного нотаріуса про зупинення його нотаріальної діяльності. Наказ про зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса може бути оскаржений ним до Міністерства юстиції України або до суду. Приватний нотаріус зобов'язаний зупинити нотаріальну діяльність з моменту отримання копії наказу про тимчасове зупинення його нотаріальної діяльності.

Свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю може бути анульовано Міністерством юстиції України:

1) за рішенням Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату, прийнятим на підставі подання Міністерства юстиції України, його територіальних органів, у випадках:

- винесення щодо нотаріуса обвинувального вироку суду, який набрав чинності;
- закриття кримінального провадження щодо нотаріуса з nereабілітуючих підстав;
- неодноразового порушення нотаріусом законодавства або грубого порушення закону, яке завдало шкоди інтересам держави, фізичним та юридичним особам, при вчиненні нотаріальних дій та/або інших дій, покладених на нотаріуса відповідно до закону, за умови що такі порушення встановлені рішенням суду;
- невідповідності нотаріуса займаній посаді внаслідок стану здоров'я, що перешкоджає нотаріальній діяльності;
- порушення нотаріусом вимог щодо: (1) займання підприємницькою, адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або службі в органах місцевого

самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім викладацької, наукової і творчої діяльності, а також діяльності у професійному самоврядуванні нотаріусів; (2) дотримання нотаріальної таємниці; (3) обмеження у праві вчинення нотаріальних дій;

– набрання законної сили рішенням суду про порушення нотаріусом вимог законодавства при вчиненні ним нотаріальної дії;

– знищення чи втрати нотаріусом або з його вини архіву нотаріуса або окремих документів;

– неодноразового порушення нотаріусом правил професійної етики, затверджених Міністерством юстиції України.

2) за рішенням Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату, прийнятим на підставі подання Нотаріальної палати України, у разі неодноразового порушення нотаріусом правил професійної етики.

Рішення про анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю може бути оскаржено до суду.

Припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса означає припинення дії реєстраційного посвідчення.

Припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса здійснюється відповідним територіальним органом Міністерства юстиції України за наявності підстав, шляхом видання наказу про припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса.

Приватний нотаріус зобов'язаний припинити нотаріальну діяльність з моменту отримання копії наказу про припинення його нотаріальної діяльності.

Наказ про припинення нотаріальної діяльності може бути оскаржений приватним нотаріусом до Міністерства юстиції України або до суду.

Підставами припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса є:

– неусунення приватним нотаріусом без поважних причин порушень, зокрема якщо приватний нотаріус не уклав договір про страхування

цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса або розмір страхової суми не відповідає вимогам цього Закону, – до усунення цих недоліків, але не більше 30 днів з дня виявлення цього порушення;

- призначення приватного нотаріуса на посаду, зайняття якої несумісне зі здійсненням нотаріальної діяльності;

- невиконання приватним нотаріусом наказу Міністерства юстиції України або його територіального органу про зупинення його нотаріальної діяльності, за винятком випадків оскарження приватним нотаріусом такого наказу;

- набрання законної сили обвинувальним вироком суду, яким приватний нотаріус засуджений за умисне кримінальне правопорушення;

- набрання законної сили судовим рішенням, відповідно до якого нотаріуса притягнуто до відповідальності за адміністративне корупційне правопорушення, пов'язане з порушенням обмежень, передбачених Законом України «Про запобігання корупції»;

- набрання законної сили рішенням суду про визнання приватного нотаріуса недієздатним, обмеження його цивільної дієздатності або про застосування до нього примусових заходів медичного характеру.

7. ПРОФЕСІЙНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРОКУРОРА

1. Участь прокурора у здійсненні правосуддя та інші функції прокурора: морально-етичний аспект

Основний обов'язок прокурора – сприяти виконанню вимог закону про всебічний, повний і неупереджений розгляд справ. З цією метою є неприпустимим завчасне погодження із суддями вирішення деяких питань, що стосуються кримінального провадження, в тому числі погодження виду та міри покарання обвинуваченому.

Прокурор зобов'язаний виявляти повагу до суду та інших учасників процесу. Прокурор має демонструвати вміння поводити себе на судовому процесі, його професійна культура.

З метою забезпечення справедливого та об'єктивного правосуддя прокурор *у відносинах із суддями та присяжними* прокурор повинен дотримуватися взаємоповаги, усвідомлюючи важливість спільних завдань щодо утвердження в суспільстві верховенства права та законності.

Прокурор не повинен втручатися в діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, крім випадків, передбачених законом. Він має у межах повноважень співпрацювати з ними при виконанні своїх службових обов'язків, якщо це не суперечить принципу його незалежності.

У взаємовідносинах із співробітниками правоохоронних органів прокурор зобов'язаний бути компетентним, виважено та тактовно виявляти вимогливість і принциповість, що базуються на вимогах закону.

У відносинах *з іншими учасниками судочинства* прокурор повинен дотримуватися ділового стилю спілкування, виявляти принциповість і витримку.

Відносини між прокурорами у їх колективах повинні ґрунтуватися на засадах взаємоповаги і взаємодопомоги. У стосунках між собою прокурори повинні уникати проявів недоброзичливого ставлення один до одного,

спрямовуючи свої зусилля на виконання покладених на прокуратуру завдань. Об'єктивна публічна критика у колективах прокуратур неоліків у роботі колег має поєднуватися з повагою, толерантністю, стриманістю і ввічливістю.

У відносинах з підпорядкованими працівниками керівники всіх рівнів мають поєднувати принциповість та вимогливість з повагою та доброзичливістю, не допускати грубощів та приниження людської гідності.

Керівники прокуратури повинні:

- сприяти творчому підходу прокурорів до виконання своїх функцій, заохочувати їхню ініціативу, виявляти повагу до висловлюваних ними правових позицій;

- бути справедливим і об'єктивним в оцінці роботи підпорядкованих працівників;

- не спонукати працівників до виконання доручень, які виходять за межі їх службових обов'язків, вчинення протиправних дій, не допускати фактів необ'єктивного підходу до оцінки їх професійних, ділових та особистих якостей;

- сприяти утвердженню в колективах службової дисципліни на засадах товариської взаємодопомоги, позитивного морально-психологічного клімату;

- сприяти додержанню працівниками вимог професійної етики.

Прокурор повинен з повагою ставитися до діяльності представників засобів масової інформації щодо висвітлення роботи органів прокуратури. Утримуватися від офіційних висловлювань, міркувань та оцінок з питань, розгляд яких не належить до його компетенції. Дотримуватися етики публічних виступів і вимог щодо надання службової та конфіденційної інформації у встановленому законом порядку.

Офіційні (письмові та усні) виступи прокурора у засобах масової інформації мають бути достовірними та виваженими, зважаючи на те, що вони можуть розцінюватись як офіційна позиція прокуратури, а дискусії вестися у коректній формі, не підриваючи авторитету органів прокуратури.

Взаємовідносини прокурора з громадянами

Прокурор у межах компетенції розглядає звернення громадян відповідно до вимог закону. Неприпустимими є прояви зверхності, зневажливого ставлення до громадян. У відносинах з громадянами поза службою працівник прокуратури має бути взірцем законослухняності, добропорядності, додержання загальновизнаних норм моралі та поведінки.

2. Основні вимоги до позаслужбової поведінки прокурора

Прокурор діє на підставі закону, неупереджено, незважаючи на приватні інтереси, особисте ставлення до будь-яких осіб, на свої ідеологічні, релігійні або інші особисті погляди чи переконання.

Прокурору слід уникати особистих зв'язків, фінансових і ділових взаємовідносин, що можуть вплинути на неупередженість і об'єктивність виконання професійних обов'язків, скомпрометувати звання прокурора, не допускати дій, висловлювань і поведінки, які можуть зашкодити його репутації та авторитету прокуратури, викликати негативний суспільний резонанс.

Поза службою поводитися коректно і пристойно. При з'ясуванні будь-яких обставин з представниками правоохоронних і контролюючих органів не використовувати свій службовий статус, у тому числі посвідчення прокурора з метою впливу на посадових осіб.

Прокурор не може належати до політичної партії, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках та залучати до них підпорядкованих працівників, публічно демонструвати свої політичні переконання.

Прокурор має право вільно визначати своє ставлення до релігії, брати участь у діяльності релігійних організацій, які діють на законних підставах і діяльність яких не спрямована на розпалення расової, політичної,

національної та релігійної ворожнечі, не допускаючи їхнє втручання у свої службові справи.

3. Відповідальність прокурора за порушення професійної етики

Оцінка дотримання норм професійної етики та поведінки прокурора може проводитися під час дисциплінарного провадження та надаватися при вирішенні питань щодо підвищення по службі, присвоєння класного чину, підготовці характеристик та рекомендацій.

Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р. № 1697-VII встановлює підстави для притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності. Так, прокурора може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження з таких підстав:

- 1) *невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків;*
- 2) *необґрунтоване зволікання з розглядом звернення;*
- 3) *розголошення таємниці, що охороняється законом, яка стала відомою прокуророві під час виконання повноважень;*
- 4) *порушення встановленого законом порядку подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;*
- 5) *вчинення дій, що порочать звання прокурора і можуть викликати сумнів у його об'єктивності, неупередженості та незалежності, у чесності та непідкупності органів прокуратури;*
- 6) *систематичне (два і більше разів протягом одного року) або одноразове грубе порушення правил прокурорської етики;*
- 7) *порушення правил внутрішнього службового розпорядку;*
- 8) *втручання чи будь-який інший вплив прокурора у випадках чи порядку, не передбачених законодавством, у службову діяльність іншого прокурора, службових, посадових осіб чи суддів, у тому числі шляхом*

публічних висловлювань стосовно їх рішень, дій чи бездіяльності, за відсутності при цьому ознак адміністративного чи кримінального правопорушення;

9) публічне висловлювання, яке є порушенням презумпції невинуватості.

На прокурора можуть бути накладені такі **дисциплінарні стягнення**:

1) догана;

2) заборона на строк до одного року на переведення до органу прокуратури вищого рівня чи на призначення на вищу посаду в органі прокуратури, в якому прокурор обіймає посаду (крім Генерального прокурора);

3) звільнення з посади в органах прокуратури.

За результатами дисциплінарного провадження може бути прийнято **рішення про неможливість подальшого перебування особи на посаді прокурора (крім Генерального прокурора) у разі:**

1) якщо дисциплінарний проступок, вчинений прокурором, має характер грубого порушення;

2) якщо прокурор вчинив дисциплінарний проступок, перебуваючи у статусі прокурора, який притягувався до дисциплінарної відповідальності.

Прокурор протягом одного року з дня накладення на нього дисциплінарного стягнення вважається таким, який притягувався до дисциплінарної відповідальності.

До закінчення річного строку прокурор, який не допустив порушення законодавства та сумлінно й професійно здійснював свої службові обов'язки, може бути визнаний таким, який не притягувався до дисциплінарної відповідальності, на підставі клопотання керівника відповідного органу прокуратури, однак не раніш як:

1) через шість місяців із дня накладення догани;

2) після закінчення половини строку у разі накладення дисциплінарного стягнення – заборона на строк до одного року на

переведення до органу прокуратури вищого рівня чи на призначення на вищу посаду в органі прокуратури, в якому прокурор обіймає посаду.

Притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності не виключає можливості притягнення його до адміністративної чи кримінальної відповідальності.

4. Орган, що здійснює дисциплінарне провадження щодо прокурора

Дисциплінарне провадження щодо прокурора – це процедура розгляду відповідним органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо прокурорів, дисциплінарної скарги, в якій містяться відомості про вчинення прокурором дисциплінарного проступку.

*Дисциплінарне провадження здійснюється **відповідним органом, що здійснює дисциплінарне провадження (Qualification and Disciplinary Commission of Public Prosecutors)** (наразі це офіційна назва цього юрисдикційного органу!)⁶.*

До 01.09.2021 р. органом, що здійснював дисциплінарне провадження щодо прокурорів Генеральної прокуратури України (Офісу Генерального прокурора), Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, обласних (регіональних) прокуратур, окружних (місцевих) прокуратур, військових прокуратур, була **кадрова комісія**, утворена відповідно до Порядку роботи кадрових комісій, який затверджений наказом Генерального прокурора.

Але утворена Генеральним прокурором кадрова комісія, як тимчасовий орган для забезпечення розгляду дисциплінарних скарг про вчинення прокурором дисциплінарного проступку та здійснення дисциплінарного провадження щодо прокурорів, припинила свою діяльність 1 вересня 2021 року.

⁶ https://kdkp.gov.ua/page/sklad_komisii

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» щодо окремих аспектів дії перехідних положень» від 15 червня 2021 року № 1554-IX відновлено дію окремих положень Закону України «Про прокуратуру» в частині формування складу *відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження*, визначення його повноважень. Назву «Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів» в Законі України «Про прокуратуру» замінено на *«відповідний орган, що здійснює дисциплінарне провадження»*.

28 серпня 2021 року всеукраїнською конференцією прокурорів прийнято Положення про порядок роботи відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, а 20 вересня 2021 року сформовано його повноважний склад.

Відповідно до ч. 1 ст. 74 Закону України «Про прокуратуру» до складу органу входять одинадцять членів, які є громадянами України, мають вищу юридичну освіту та стаж роботи в галузі права не менше десяти років, з яких:

- 1) п'ять прокурорів призначає всеукраїнська конференція прокурорів;
- 2) дві особи (вчених) призначає з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ;
- 3) одну особу (адвоката) призначає з'їзд адвокатів України;
- 4) три особи призначає Уповноважений Верховної Ради України з прав людини за погодженням з комітетом Верховної Ради України, до предмету відання якого належить організація та діяльність органів прокуратури.

На теперішній час з'їздом адвокатів України члена органу не призначено.

Згідно з частинами 1 та 2 ст. 73 Закону України «Про прокуратуру» орган має статус колегіального, який відповідно до повноважень, передбачених цим Законом, визначає рівень фахової підготовки осіб, які виявили намір зайняти посаду прокурора, та вирішує питання щодо

дисциплінарної відповідальності, переведення та звільнення прокурорів з посади.

Відповідно до ч. 1 ст. 77 Закону України «Про прокуратуру» орган:

- 1) веде облік даних про кількість посад прокурорів, у тому числі вакантних та тимчасово вакантних;
- 2) проводить добір кандидатів на посаду прокурора в установленому цим Законом порядку;
- 3) бере участь у переведенні прокурорів;
- 4) *розглядає дисциплінарні скарги про вчинення прокурором дисциплінарного проступку та здійснює дисциплінарне провадження;*
- 5) за результатами дисциплінарного провадження і за наявності підстав, передбачених цим Законом, приймає рішення про накладення на прокурора Офісу Генерального прокурора, обласної та окружної прокуратури дисциплінарного стягнення або рішення про неможливість подальшого перебування особи на посаді прокурора;
- 6) здійснює інші повноваження, передбачені законом.

Згідно із п. 3 Положення про порядок роботи відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, встановлено, що цей орган розпочинає свою діяльність із дня, визначеного рішенням органу, але не пізніше ніж через сорок п'ять днів від дня формування його повноважного складу.

Згідно з рішенням органу від 26 жовтня 2021 року № 163п-21 *днем початку його діяльності визначено 3 листопада 2021 року.*

5. Стадії дисциплінарного провадження щодо прокурора

1. Ініціювання дисциплінарного провадження щодо прокурора. Право на звернення до відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження щодо прокурорів, із дисциплінарною скаргою про вчинення прокурором дисциплінарного проступку має кожен, кому відомі такі факти.

Рекомендований зразок дисциплінарної скарги розміщується на вебсайті Офісу Генерального прокурора.

2. Відкриття чи відмова у відкритті дисциплінарного провадження щодо прокурора. Секретаріат відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, у день надходження дисциплінарної скарги реєструє її та за допомогою автоматизованої системи *визначає члена відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, для вирішення питання щодо відкриття дисциплінарного провадження.*

Член відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, своїм вмотивованим рішенням *відмовляє у відкритті дисциплінарного провадження, якщо:*

- 1) дисциплінарна скарга не містить конкретних відомостей про наявність ознак дисциплінарного проступку прокурора;
- 2) дисциплінарна скарга є анонімною;
- 3) дисциплінарна скарга подана з підстав, не визначених ст. 43 Закону;
- 4) з прокурором, стосовно якого надійшла дисциплінарна скарга, припинено правовідносини у випадках, передбачених ст. 51 Закону;
- 5) дисциплінарний проступок, про який зазначено у дисциплінарній скарзі, вже був предметом перевірки і щодо нього відповідний орган, що здійснює дисциплінарне провадження, прийняла рішення, яке не скасовано в установленому законом порядку.

За відсутності таких підстав, член відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, приймає рішення про відкриття дисциплінарного провадження щодо прокурора.

3. Перевірка обставин, повідомлених у дисциплінарній скарзі. Після відкриття дисциплінарного провадження член відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, *проводить перевірку в межах обставин, повідомлених у дисциплінарній скарзі.* У разі виявлення під час перевірки інших обставин, що можуть бути підставою для притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності, інформація про це

включається у висновок члена відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, за результатами перевірки.

Член відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, має право звернутися до відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, із клопотанням про необхідність відсторонення прокурора від посади до завершення дисциплінарного провадження.

Під час здійснення перевірки член відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, має право ознайомлюватися з документами, що стосуються предмета перевірки, отримувати їх копії, опитувати прокурорів та інших осіб, яким відомі обставини вчинення діяння, що має ознаки дисциплінарного проступку, отримувати за письмовим запитом від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, керівників підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадян, громадських об'єднань необхідну для проведення перевірки інформацію. Прокурор, стосовно якого здійснюється дисциплінарне провадження, має право надавати пояснення або відмовитися від їх надання стосовно себе.

Перевірка відомостей про наявність підстав для притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності проводиться у строк, який не перевищує двох місяців із дня реєстрації дисциплінарної скарги, а в разі неможливості завершення перевірки протягом цього строку він може бути продовжений відповідним органом, що здійснює дисциплінарне провадження, але не більш як на місяць.

До завершення дисциплінарного провадження прокурор не може бути звільнений з посади прокурора у зв'язку з поданням заяви про звільнення за власним бажанням.

Член відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, за результатами перевірки готує **висновок**, який повинен містити інформацію про наявність чи відсутність дисциплінарного проступку прокурора та виклад обставин, якими це підтверджується. Якщо за результатами перевірки

член відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, встановив наявність дисциплінарного проступку, у висновку додатково зазначається характер проступку, його наслідки, відомості про особу прокурора, ступінь його вини, інші обставини, що мають значення для прийняття рішення про накладення дисциплінарного стягнення, а також пропозиція члена відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, щодо конкретного виду дисциплінарного стягнення.

Висновок та зібрані у процесі перевірки матеріали передаються на розгляд відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, та мають бути отримані його членами *не пізніше як за п'ять днів до засідання*, на якому такий висновок розглядатиметься.

4.Розгляд висновку про наявність чи відсутність дисциплінарного проступку прокурора. Розгляд висновку про наявність чи відсутність дисциплінарного проступку прокурора відбувається на засіданні відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження. На засідання запрошуються особа, яка подала дисциплінарну скаргу, прокурор, стосовно якого відкрито дисциплінарне провадження, їхні представники, а у разі необхідності й інші особи. *Повідомлення про час та місце проведення засідання відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, має бути надіслано не пізніше як за десять днів до дня проведення засідання.*

Висновок про наявність чи відсутність дисциплінарного проступку прокурора розглядається за його участю і може бути розглянутий без нього лише у випадках, коли належним чином повідомлений прокурор:

- 1) повідомив про згоду на розгляд висновку за його відсутності;
- 2) не з'явився на засідання, не повідомивши про причини неявки;
- 3) не з'явився на засідання повторно.

Рішення про можливість розгляду висновку за відсутності відповідного прокурора приймає відповідний орган, що здійснює дисциплінарне провадження.

Розгляд висновку про наявність чи відсутність дисциплінарного проступку прокурора відбувається на засадах змагальності.

5.Прийняття рішення в дисциплінарному провадженні щодо прокурора. Відповідний орган, що здійснює дисциплінарне провадження, приймає рішення в дисциплінарному провадженні більшістю голосів від свого загального складу. Перед прийняттям рішення відповідний орган, що здійснює дисциплінарне провадження, за відсутності прокурора, стосовно якого здійснюється провадження, і запрошених осіб обговорює результати розгляду висновку про наявність чи відсутність дисциплінарного проступку прокурора.

Член відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, який проводив перевірку та готував висновок про наявність чи відсутність дисциплінарного проступку прокурора, не має права брати участі у голосуванні при прийнятті рішення за результатами розгляду зазначеного висновку та бути присутнім під час проведення такого голосування.

При прийнятті рішення у дисциплінарному провадженні враховуються характер проступку, його наслідки, особа прокурора, ступінь його вини, обставини, що впливають на обрання виду дисциплінарного стягнення.

Рішення про накладення на прокурора дисциплінарного стягнення або рішення про неможливість подальшого перебування особи на посаді прокурора може бути прийнято не пізніше ніж через рік із дня вчинення проступку без урахування часу тимчасової непрацездатності або перебування прокурора у відпустці.

У разі відсутності підстав для накладення на прокурора дисциплінарного стягнення відповідний орган, що здійснює дисциплінарне провадження, своїм рішенням закриває дисциплінарне провадження.

Рішення відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, викладається в письмовій формі, підписується головуючим і членами відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, які

брали участь у розгляді висновку про наявність чи відсутність дисциплінарного проступку, і оголошується на засіданні цього органу.

Копія рішення відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, вручається прокуророві, стосовно якого воно прийнято, або у семиденний строк надсилається йому поштою рекомендованим листом із повідомленням про вручення. У цей же строк копія рішення надсилається керівникові органу прокуратури, в якому прокурор, стосовно якого воно прийнято, обіймає посаду.

Рішення відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, прийняте за результатами розгляду дисциплінарного провадження, оприлюднюється на її веб-сайті у семиденний строк.

6.Оскарження рішення відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, прийняте за результатами розгляду дисциплінарного провадження. Прокурор може оскаржити рішення, прийняте за результатами дисциплінарного провадження, до адміністративного суду або до Вищої ради правосуддя протягом одного місяця з дня вручення йому чи отримання ним поштою копії рішення.

Подання адміністративного позову до суду на рішення Вищої ради правосуддя про притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності або про неможливість подальшого перебування особи на посаді прокурора *не зупиняє дію такого рішення, але суд у порядку забезпечення адміністративного позову може відповідною ухвалою зупинити дію рішення* Вищої ради правосуддя про притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності або про неможливість подальшого перебування особи на посаді.

8. ПРОФЕСІЙНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУДДІ

1. Добросовісність судді як морально-правовий принцип і його забезпечення на практиці

У законодавстві не закріплено визначення «добросовісності». На цьому наголошувало багато суддів у своїх позовах: «поняття добросовісності» не визначене у чинному законодавстві, воно нове для юридичної науки і відсутнє як таке, зазначене поняття є загальною категорією, яку неможливо визначити».

Однак на практиці суди намагаються іноді спростувати такі посилання нормами статті 56 Закону «Про судоустрій і статус суддів», яка містить положення про права та обов'язки судді, у поєднанні з положеннями статті 18 Кодексу суддівської етики (положення про обов'язок бути обізнаним про свої майнові інтереси) та роз'яснень до нього, затверджених рішенням Ради суддів України № 1 від 04.02.2016 р., а також Бангалорських принципів від 19.05.2006 (схвалені резолюцією Економічної і соціальної Ради ООН від 27.07.2006 р. № 2006/23).

Утім у більшості випадків суди визнавали, що такого визначення дійсно бракує, тому намагались усунути цю прогалину. Так, КАС ВС у своєму рішенні від 22.03.2018 р. у справі № 800/219/17 вказав: «Ефективність правосуддя залежить насамперед від особистих чеснот судді. Ці основоположні принципи впроваджені в національну систему правил і норм, що формують моральний аспект поведінки суддів та викладені, зокрема, у Кодексі суддівської етики. Відповідно до Кодексу, суддя повинен бути прикладом неухильного додержання вимог закону і принципу верховенства права, присяги судді, а також дотримання високих стандартів поведінки з метою зміцнення довіри громадян у чесність, незалежність, неупередженість та справедливість суду. Суддя має докладати всіх зусиль для того, щоб на думку розсудливої, законослухняної та поінформованої людини, його поведінка була бездоганною. За загальними правилами Кодексу судді

зобов'язані демонструвати і пропагувати високі стандарти поведінки, у зв'язку з чим беруть на себе більш істотні обмеження, пов'язані з дотриманням етичних норм як у поведінці під час здійснення правосуддя, так і в позасудовій поведінці».

Зазначене дає змогу сформулювати визначення доброчесності як морально-етичного фундаменту діяльності судді, котрий визначає межі та спосіб поведінки, що має ґрунтуватися на принципах добрих відносин з особами, суспільством і державою, а також чесності способі життя, виконання професійних обов'язків та розпорядженні матеріальними ресурсами».

Ця правова позиція зустрічалась і в подальших рішеннях КАС ВС у справах щодо скасування рішень ВККС про визнання суддів такими, що не відповідають займаним посадам (у справі № 9901/916/18 від 13.02.2019 р., справі № 9901/738/18 від 11.03.2019 р., справі № 9901/60/21 від 30.08.2021 р.), щодо скасування рішення ВРП про звільнення судді (справа № 9901/349/20 від 12.05.2021 р.) та щодо скасування рішення ВККС про визнання рішення про те, що кандидат на посаду судді відповідає критерію доброчесності, таким, що не набрало голосів (справі № 9901/87/19 від 10.02.2021 р.).

У висновку Консультативної ради європейських суддів №21 (2018) вказано, що «найважливішим засобом запобігання корупції серед суддів, мабуть, є розвиток і зміцнення справжньої культури доброчесності в судовій системі. Немає єдиного визначення цього терміну, утім існує загальне розуміння складових елементів доброчесності судової системи. Одним із важливих елементів суддівської доброчесності є вже згадана формально-законодавча чи інша нормативно-правова база, що регулює позицію судової системи як такої та окремих суддів у даній системі». Тому важливо, щоб саме «елементи доброчесності» були чітко визначені законодавством та мали єдине загальне розуміння. ВККС затвердила для оцінки цього критерію Положення про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання,

показники відповідності критеріям кваліфікаційного оцінювання та засоби їх встановлення.

Порушенням принципу доброчесності судді на практиці визнаються, зокрема випадки подання недостовірних відомостей щодо декларування доходів члена сім'ї. Так, у справі № 800/311/17 суддя оскаржував рішення ВККС про те, що він не підтвердив здатності здійснювати правосуддя у КАС ВС, оскільки вказав недостовірні відомості про доходи дружини. ВП ВС розглядала цю справу через призму принципів, закладених у Кодексі суддівської етики, та виклала такі правові позиції: «Важливим питанням у декларуванні доходів є *добročесність* щодо майнових прав та обов'язків подружжя стосовно спільного і роздільного майна та надання відомостей про взаємне утримання і центр життєвих інтересів».

Ще одним випадком порушення доброчесності судді на практиці визнано неетичну поведінку судді. Так, у справі № 9901/212/19 оскаржувалось рішення ВККС про визнання позивача таким, що не підтвердив здатності здійснювати правосуддя. Колегія ВККС взяла до уваги висновок ГРД про порушення суддею правил етики у професійній діяльності й в особистому житті, те, що він ображав інших людей, допускав неетичне спілкування. Приміром, неодноразово залишав коментарі непристойного характеру, вдавався до глузливих висловлювань на адресу громадських активістів, демонстрував вороже ставлення до журналістів, використовував у публічних дискусіях сексистські висловлювання⁷.

2. Незалежність та безсторонність судді. Право на справедливий суд

2.1 Світова практика до розуміння незалежності та безсторонності судді

Проблемою в сфері забезпечення незалежності суддів при здійсненні ними правосуддя на цей час в Україні є недотримання положень чинного

⁷ <https://dejure.foundation/dobrochesnist-suddiv>

законодавства. На цю проблему звернув увагу Європейський суд з прав людини в своєму рішенні від 25 липня 2002 року у справі «Совтрансавто-Холдинг проти України». У цій справі Європейський суд звернув увагу на «численні випадки втручання в судове провадження українських органів державної влади на найвищому рівні. Якими б не були мотиви, представлені Урядом на виправдання такого втручання, Суд вважає, що воно, з огляду на його зміст та спосіб здійснення, є таким, що суперечить поняттю «безсторонній і незалежний суд» в сенсі §1 ст. 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини. Ці випадки втручання з боку органів державної виконавчої влади відображають, крім того, брак поваги до самого функціонування судової гілки влади».

Застосування ст. 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини як в цивільній, так і в кримінальній галузі права передбачає право на «розгляд... незалежним і безстороннім судом, встановленим законом» . Це положення закріплює «право на суд». Воно включає три елементи, в першу чергу – це наявність «суду», створеного на підставі закону, причому такого, що відповідає критеріям незалежності і безсторонності. По-друге, суд повинен мати достатньо широкі повноваження для того, щоб приймати рішення по всім аспектам спору чи звинувачення. По-третє, особа повинна мати право доступу до суду.

Європейський суд з прав людини, розглядаючи питання про право на незалежний суд, зазначив у справі Беліуса, що «...суд повинен відповідати низці вимог – незалежності, особливо від виконавчої влади та безсторонності...».

Поняття «незалежний суд» охоплює два основні аспекти: незалежність від виконавчої влади і від сторін (справа Рінгайсена). При оцінці незалежності до уваги необхідно взяти такі міркування: «... при визначенні того, чи може орган вважатись незалежним, суд повинен розглянути спосіб призначення членів суду, тривалість їх перебування на

посаді, існування гарантій проти тиску на них ззовні, і питання про те, чи орган являє собою вияв незалежності» (справа Фіндлей).

Щодо безсторонності суду існує дві вимоги: (1) суд повинен бути суб'єктивно вільний від упередження чи зацікавленості в результаті справи, (2) він також має бути безсторонній з об'єктивної точки зору, тобто має запропонувати досить гарантій для виключення будь-якого обґрунтованого сумніву стосовно його безсторонності (справа Фіндлей). Щоб задовольнити ці вимоги, суд повинен відповідати суб'єктивному і об'єктивному тесту: «Існування безсторонності для цілей ст. 6 Конвенції повинно визначатись згідно з суб'єктивним тестом, тобто на підставі особистого переконання окремого судді у певній справі, і також згідно з об'єктивним тестом, тобто встановлення, чи суддя має гарантії, достатні для виключення будь-якого законного сумніву стосовно безсторонності» (справа П'єрсак).

Як зауважував Суд, *суддя є безсторонній, поки зворотне не буде доведено* (справа ле Компта, ван Лейвена і де Мейра). До того ж необхідно зазначити, що, крім всього, суди зобов'язані заслуговувати на довіру учасників процесу, особливо обвинувачених.

Європейський суд стверджував у справах Делкурта (А 11 параграф 31), П'єрсака (А 53 параграф 30) і де Куб бера (А 86 параграф 26): «... будь-який суддя, стосовно неупередженості якого є обґрунтований сумнів, повинен заявити самовідвід».

«Держави – учасниці мають більшу свободу при розгляді цивільних справ, ніж при розгляді кримінальних справ» (справа Домбо Бехеера). Тому гарантії, які, можливо, будуть необхідні для «справедливого слухання» в кримінальних справах, не можуть застосовуватись з такою самою суворістю до розгляду цивільних чи господарських справ.

Одним з головних складових елементів у системі справедливого судочинства є доступ до процедури з усіма атрибутами судової форми контролю: держава не може обмежити або скасувати судовий контроль у певних галузях (Голдер проти Сполученого Королівства, 1975). Зацікавлена

особа повинна мати можливість розгляду своєї справи в суді, і їй не повинні заважати надмірні та практичні перепони. Відмова в правосудді заборонена.

Розгляду спору не повинні заважати надмірні правові чи практичні перепони: ускладнені чи формалізовані процедури прийняття та розгляду позовних заяв; високі ставки судового мита; недоступність адвокатської допомоги; відсутність спрощених процедур для розгляду нескладних справ, а також справ про права, що вимагають оперативного (термінового) захисту.

При цьому Європейський суд допускає у виняткових випадках можливість обмеженого доступу до суду приватних осіб, наприклад, для психічно хворих під час лікування; для осіб, схильних до сутяжництва. При цьому будь-яке обмеження права доступу до суду повинно переслідувати певну мету, а також розумно відповідати цій меті.

2.2 Право на справедливий суд

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом. Іноземці, особи без громадянства та іноземні юридичні особи мають право на судовий захист в Україні нарівні з громадянами і юридичними особами України. Доступність правосуддя для кожної особи забезпечується відповідно до Конституції України та в порядку, встановленому законами України.

Право кожного на «справедливий» розгляд його справи – дуже важливий чинник складових елементів ст. 6 Конвенції. Вимога «справедливості» застосовується до всього розгляду і не обмежується лише розглядом справи за участю «сторін» (*Monnel and Morris* від 02.03.1987 р. Series № 115, pp. 21-25, §55-57).

Пункт 1 ст. 6 Конвенції перелічує елементи, що складають систему справедливого судочинства відповідно до європейської моделі права. Аналіз

прецедентної бази дозволяє зробити чіткі висновки стосовно процедурних вимог у забезпечення справедливого судового розгляду.

Судовий розгляд визнається справедливим при умові забезпечення рівного процесуального положення сторін, що приймають участь у спорі.

Для підтвердження необхідності дотримання цього принципу Європейський суд, встановлюючи відсутність процесуальних і фактичних привілеїв у сторін, перевіряє: фактичну змагальність сторін в процесі; незалежність і законність призначення експертів і експертиз; законність методів отримання доказів; вмотивованість рішень, порядок і фактичну можливість оскарження судових рішень сторонами, а також неможливість втручання в порядок оскарження судових рішень осіб, що не приймають участь у спорі і чийх прав не торкнулися судові акти; фактичну можливість участі сторін на всіх стадіях розгляду справи.

Особа, що захищає свої приватні права, повинна: бути фактично повідомлена зрозумілою їй мовою про час і місце судового засідання; мати можливість захищати свої права особисто чи через своїх представників, а також отримати допомогу перекладачів; вільно надавати докази, що підтверджують її права.

Ст. 6 Конвенції встановлює право на відкритість судового розгляду та публічне проголошення судового рішення, які забезпечують можливість проведення розгляду в присутності всіх осіб, що захищають свої права, а також зацікавлених осіб.

Суд відмітив, що публічність судового розгляду направлена на захист сторін від тайного правосуддя, яке не підпадає під контроль громадськості, і що вона також є одним із засобів збереження довіри в судах всіх рівнів (Ахен від 8 грудня 1983 року Series A # 72, p.12, §25).

При цьому Європейський суд наполягає на позиції, яка стверджує, що питання фактичних обставин справи спору повинні розглядатись тільки в присутності сторін справи та інших зацікавлених осіб. У той же час з позиції

Європейського суду обговорення судом питань права можливе і при відсутності сторін справи.

Представники громадськості і засобів масової інформації не допускаються в судові засідання при розгляді фактичних обставин лише з мотивуванням такої заборони моральними підставами та нормами, що захищають державну таємницю.

Також суд зазначив, що немає необхідності проводити відкритий дисциплінарний розгляд у в'язниці з огляду на громадський спокій і безпеку (*Campbell and Fill* від 28 червня 1984 р., Series A # 80, p.42, §86-88). Іноді міркування збереження професійної таємниці чи захисту приватного життя клієнтів або пацієнтів можуть виправдати закритий розгляд з професійної дисципліни, але це залежить від обставин конкретної справи, і загальна заборона публічного розгляду була б невиправданою.

Незалежно від цієї обставини дотримання вимоги публічності обов'язкове в стадії винесення мотивувального судового рішення. Це не потрібно сприймати, як вимогу публічно проголошувати рішення в усіх випадках, тим не менше необхідно дотримуватися відповідній випадку формі відкритості. Зокрема, може бути достатнім передача до канцелярії рішення суду, де зацікавлена особа може з ним ознайомитись (*Pretto and Others* від 8 грудня 1983 року Series A # 71, p.12, §27; *Sutter* від 22 лютого 1984 року Series A # 74, p.14, §31-34).

Вимога слухання справи протягом «розумного строку» передбачає виникнення двох основних питань: який термін (строк) необхідно брати до уваги і чи можна вважати його розумним.

До строку розгляду справи входить весь строк розгляду претензії особи, що захищає свої права як в адміністративних, так і в судових органах держави, – члена Ради Європи, а також термін фактичного виконання рішення.

Розумність строку в судовому розгляді визначається в залежності від конкретних обставин справи, складності спору, поведінки сторін в процесі,

добросовісності судових структур, що розглядають спір, а також видають виконавчі документи.

При цьому Європейський суд, як правило, виключає з цього строку періоди, коли затягування розгляду ініціювалося приватною особою (вивчаються клопотання, внесені приватною особою, підстави зміни її адвоката, причини немотивованої відсутності сторін в судовому процесі та інше).

Невиправдані дії державних органів (по затягуванню розгляду скарг), а також судів (відмова в прийнятті позовних заяв, необ'єктивний розгляд справ, невиправдане об'єднання справ, зміна суддів, зупинення та призупинення розгляду та інше) розцінюються як факти, що свідчать про порушення принципу розумності строку розгляду⁸.

2.3 Незалежність суддів у вітчизняних реаліях

Незалежність суддів – один із головних конституційних принципів правосуддя, на основі якого формується правовий статус судді у державі.

Основні принципи незалежності судової влади були визначені 7-м Конгресом ООН із запобігання злочинності і поведження з правопорушниками у вересні 1985 року в Мілані (Італія). Конгресом відзначалося, що принцип незалежності суддів має бути закріплений у конституціях та законах держав-членів ООН.

Принцип незалежності суддів знайшов своє відображення у Конституціях майже всіх держав світу. Найбільш відома формула: «Судді незалежні і підкоряються тільки закону».

У Коментарях ООН до «Бангалорських принципів поведінки суддів» підкреслено, що судді повинні бути незалежними від усіх форм зовнішнього впливу. У коментарях Міжурядової експертної групи ООН до «Бангалорських принципів поведінки суддів» відзначається, що:

⁸ https://minjust.gov.ua/m/str_1955

«Незалежність суддів не є привілеєм. Це відповідальність, що покладається на кожного суддю, щоб вирішувати справи чесно, неупереджено, на підставі фактів, без будь-якого тиску та втручання».

У рішенні Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення положень ч. 1, 2 ст. 126 Конституції України, ч. 2 ст. 13 Закону України «Про статус суддів» роз'яснено, що слід розуміти під поняттям «незалежність суддів».

Так, відповідно до резолютивної частини цього рішення:

«Незалежність суддів є невід'ємною складовою їхнього статусу. Вона є конституційним принципом організації та функціонування судів, а також професійної діяльності суддів, які при здійсненні правосуддя підкоряються лише закону».

Положення ч. 2 ст. 126 Конституції України «Вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється» слід розуміти як забезпечення незалежності суддів у зв'язку зі здійсненням ними правосуддя, а також як заборону будь-яких дій щодо суддів, незалежно від форми їх прояву, з боку державних органів, установ та організацій, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, фізичних та юридичних осіб з метою перешкодити виконанню суддями професійних обов'язків або схилити їх до винесення неправосудного рішення тощо».

Незалежність судді означає, що при здійсненні своїх повноважень суддя керується тільки законом і ніхто не має права давати йому будь-які вказівки або прямими чи непрямыми способами впливати на нього. Судді мають бути незалежними у тому числі від впливу органів державної влади, засобів масової інформації, громадської думки, впливу членів родини.

У коментарях до «Бангалорських принципів поведінки суддів» вказано на необхідність урахування тієї обставини, що деякі справи можуть мати великий громадський резонанс, викликати дискусії у засобах масової інформації. Проте суддя повинен мати імунітет від такого впливу громадської думки, а також не боятися критики у ЗМІ.

Парламентська асамблея Ради Європи у своїй Резолюції від 25 грудня 2008 року № 1165 (1998) (далі – Резолюція № 1165) також вказувала, що публічні особи повинні усвідомлювати, що особливий статус, який вони мають у суспільстві, автоматично збільшує рівень тиску на приватність їхнього життя (п. 6). Суддя має виключати зі свого життя будь-які стосунки, що не відповідають посаді, й робити це таким чином, щоб це було зрозуміло навіть сторонньому спостерігачу. Суддя завжди має ретельно продумувати свою поведінку крізь призму того, як його дії сприймаються стороннім спостерігачем.

Незалежність суддів в Україні не тільки встановлена, а й забезпечена системою норм.

Частиною 5 ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» встановлено, що *незалежність суддів в Україні забезпечується:*

- 1) особливим порядком його призначення, притягнення до відповідальності, звільнення та припинення повноважень;
- 2) недоторканністю та імунітетом судді;
- 3) незмінюваністю судді;
- 4) порядком здійснення правосуддя, визначеним процесуальним законом, таємницею ухвалення судового рішення;
- 5) заборогою втручання у здійснення правосуддя;
- 6) відповідальністю за неповагу до суду чи судді;
- 7) окремим порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, установленим законом;
- 8) належним матеріальним та соціальним забезпеченням судді;
- 9) функціонуванням органів суддівського врядування та самоврядування;
- 10) визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту;
- 11) правом судді на відставку.

При здійсненні правосуддя *незалежність суддів означає:*

1) Судді незалежні від суду вищої ланки.

Скасовуючи рішення і направляючи справу на новий розгляд, суд вищої ланки не має права вирішувати наперед питання про оцінку доказів і висновок суду.

2) Судді незалежні від висновків органів досудового слідства і прокурора, а також від висновків і поглядів учасників судового засідання. Судді оцінюють докази за своїм переконанням, ніякі докази не мають для них наперед встановленої сили.

3) Незалежність суддів усередині судової колегії – кожен із суддів має право брати участь у дослідженні доказів, обговоренні й прийнятті рішень за своїм переконанням.

3. Підстави дисциплінарної відповідальності суддів

У Висновках Першої експертної комісії Міжнародної асоціації суддів «Правила етичної поведінки суддів, їх застосування та додержання» (31.10 – 04.11.2004 р., Вале-де Браво) у п. 6 вказано: «Важливо не плутати етичні принципи з дисциплінарними питаннями. Навпаки, необхідно визнати, що етичні принципи впливають із професійного досвіду всіх суддів і запроваджені для того, щоб сприяти правосуддю взагалі, а також кращому розумінню роботи суддів. Етичні принципи повинні також допомагати розвитку суддівської культури».

Статус судді передбачає права й обов'язки останнього, а також механізм притягнення до дисциплінарної відповідальності та звільнення із займаної посади. Всі елементи статусу судді перебувають у тісному правовому зв'язку між собою, який забезпечує дотримання основоположних гарантій здійснення судочинства, зокрема незалежності та відсутності будь-якого стороннього тиску на людину в мантиї.

Відповідно до ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII *підставами дисциплінарної відповідальності судді є:*

1) умисне або внаслідок недбалості:

а) незаконна відмова в доступі до правосуддя (у тому числі незаконна відмова в розгляді по суті позовної заяви, апеляційної, касаційної скарги тощо) або інше істотне порушення норм процесуального права під час здійснення правосуддя, що унеможливило реалізацію учасниками судового процесу наданих їм процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків або призвело до порушення правил щодо юрисдикції або складу суду;

б) незазначення в судовому рішенні мотивів прийняття або відхилення аргументів сторін щодо суті спору;

в) порушення засад гласності і відкритості судового процесу;

г) порушення засад рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості;

г) незабезпечення обвинуваченому права на захист, перешкоджання реалізації прав інших учасників судового процесу;

д) порушення правил щодо відводу (самовідводу);

2) безпідставне затягування або невжиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи протягом строку, встановленого законом, зволікання з виготовленням вмотивованого судового рішення, несвоєчасне надання суддею копії судового рішення для її внесення до Єдиного державного реєстру судових рішень;

3) допущення суддею поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя судді його статусу, дотримання інших норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують

суспільну довіру до суду, прояв неповаги до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу;

4) умисне або внаслідок грубої недбалості допущення суддею, який брав участь в ухваленні судового рішення, порушення прав людини і основоположних свобод або інше грубе порушення закону, що призвело до істотних негативних наслідків;

5) розголошення суддею таємниці, що охороняється законом, у тому числі таємниці нарадчої кімнати, або інформації, що стала відомою судді під час розгляду справи у закритому судовому засіданні;

6) неповідомлення суддею Вищої ради правосуддя та Генерального прокурора про випадок втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя, у тому числі про звернення до нього учасників судового процесу чи інших осіб, включаючи осіб, уповноважених на виконання функцій держави, з приводу конкретних справ, що перебувають у провадженні судді, якщо таке звернення здійснено в інший, ніж передбачено процесуальним законодавством спосіб, упродовж п'яти днів після того, як йому стало відомо про такий випадок;

7) неповідомлення або несвоєчасне повідомлення Ради суддів України про реальний чи потенційний конфлікт інтересів судді (крім випадків, коли конфлікт інтересів врегульовується в порядку, визначеному процесуальним законом);

8) втручання у процес здійснення правосуддя іншими суддями;

9) неподання або несвоєчасне подання для оприлюднення декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в порядку, встановленому законодавством у сфері запобігання корупції;

10) зазначення в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, завідомо неправдивих відомостей або умисне незазначення відомостей, визначених законодавством;

11) використання статусу судді з метою незаконного отримання ним або третіми особами матеріальних благ або іншої вигоди, якщо таке правопорушення не містить складу злочину або кримінального проступку;

12) допущення суддею недоброчесної поведінки, у тому числі здійснення суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи такого судді та доходи членів його сім'ї; встановлення невідповідності рівня життя судді задекларованим доходам; непідтвердження суддею законності джерела походження майна;

13) ненадання інформації або надання завідомо недостовірної інформації на законну вимогу члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та/або члена Вищої ради правосуддя, у тому числі недодержання встановлених законом строків надання інформації;

14) непроходження курсу підвищення кваліфікації в Національній школі суддів України відповідно до направлення, визначеного органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, або непроходження подальшого кваліфікаційного оцінювання для підтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді, або непідтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді за результатами цього кваліфікаційного оцінювання;

15) визнання судді винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, у випадках, установлених законом;

16) неподання або несвоєчасне подання декларації родинних зв'язків суддею у визначеному порядку;

17) подання у декларації родинних зв'язків судді завідомо недостовірних (у тому числі неповних) відомостей;

18) неподання або несвоєчасне подання декларації доброчесності суддею у визначеному порядку;

19) декларування завідомо недостовірних (у тому числі неповних) тверджень у декларації доброчесності судді.

Аналіз підстав притягнення судді до дисциплінарної відповідальності і звільнення їх за порушення присяги дозволяє здійснити їх класифікацію, поділивши на декілька груп. Це порушення суддею: а) норм процесуального права і своїх посадових обов'язків при відправленні правосуддя; б) правил суддівської етики; в) правил щодо конфлікту інтересів або неповідомлення про випадки втручання в діяльність судді; г) розголошення суддею таємниці або певної інформації; ґ) порушення прав людини і основоположних свобод; д) недотримання вимог та обмежень, передбачених антикорупційним і судоустрійним законодавством; е) невиконання вимог члена ВККС та/або ВРЮ щодо надання певної інформації; ж) щодо неналежного ставлення до службових обов'язків.

Порушення норм процесуального права і своїх посадових обов'язків при відправленні правосуддя передбачені підпунктами «а», «б» пункту 1 частини 1 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII:

1. Підпунктом «а» пункту 1 частини 1 ст. 106 вказаного Закону закріплено, що *умисна або внаслідок недбалості незаконна відмова в доступі до правосуддя (у тому числі незаконна відмова в розгляді по суті позовної заяви, апеляційної чи касаційної скарги тощо) або інше істотне порушення норм процесуального права під час здійснення правосуддя, що унеможливило учасникам судового процесу реалізацію наданих їм процесуальних обов'язків або призвело до порушення правил щодо юрисдикції чи складу суду, є підставою для дисциплінарної відповідальності судді.*

Дефініція поняття «істотні порушення норм процесуального права» закріплена, зокрема, ч. 1 ст. 412 КПК України, згідно з якою істотними порушеннями вимог кримінального процесуального закону є такі порушення вимог цього Кодексу, які перешкодили чи могли перешкодити суду ухвалити законне та обґрунтоване судове рішення. В інших процесуальних законах це поняття відсутнє (ст. 104 Господарського процесуального кодексу України, статті 202 та 203 Кодексу адміністративного судочинства України, ст. 309

Цивільного процесуального кодексу України). При цьому жодним нормативним актом не визначено, як відмежувати «істотність» порушення процесуального закону, яке тягне лише скасування рішення суду, від підстави, за якої суддя може бути притягнутий до відповідальності. За відсутності об'єктивних критеріїв такої оцінки фактично можуть бути створені умови для ситуативної та вибіркової кваліфікації відповідних діянь. Критеріями істотності процесуальних порушень має бути ступінь завданої шкоди правам і законним інтересам учасників судового процесу та авторитету судової влади.

2. Підпунктом «б» пункту 1 статті 106 Закону № 1402-19 закріплено, що *умисне або внаслідок недбалості незазначення в судовому рішенні мотивів прийняття або відхилення аргументів сторін щодо суті спору є підставою для дисциплінарної відповідальності судді.*

За змістом пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) суди зобов'язані обґрунтувати свої рішення. Це не означає, що на кожен аргумент потрібно дати відповідь, але на ключові питання – обов'язково. При цьому межі обов'язку щодо обґрунтованості можуть бути різними залежно від характеру ухвалюваного рішення. Крім того, необхідно враховувати рівність сторін у представленні в суді різних доводів, а також відмінності в положеннях законодавства, традиціях, юридичних висновках, способах викладення та формулюваннях рішень судів держав-учасниць. Таким чином, питання, чи виконав суд обов'язок щодо обґрунтування свого рішення, як впливає з пункту 1 статті 6 Конвенції, може бути визначено тільки при розгляді конкретних обставин справи (Рішення від 18 липня 2006 року у справі «Проніна проти України (Заява № 63566/00)).⁹

Згідно з підпунктами «в», «г», «г», «д» пункту 1 частини 1 статті 106 Закону № 1402-19 підставами для дисциплінарної відповідальності судді є:

⁹ Рішення у справі "Проніна проти України" (Pronina v. Ukraine) від 18 липня 2006 р., заява № 63566/00, п. 24 // [Електронний ресурс] - режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=63566/00&sessionId=66675952&skin=hud-oc-en>.

порушення засад гласності і відкритості судового процесу; порушення засад рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і доведеності перед судом їх переконливості; незабезпечення обвинуваченому права на захист, перешкодження реалізації прав інших учасників судового процесу; порушення правил щодо відводу (самовідводу).

Вказані підстави фактично є порушеннями вимог щодо неупередженості судді. Це такі стандарти поведінки судді, які викликають конфлікт інтересів, будь-які втручання в його діяльність або перевищення службових повноважень, використання своїх обов'язків з політичними партіями, із засобами масової інформації, позапроцесуальні контакти зі сторонами судового провадження.

До форм прояву упередженості судді заявники, як правило, відносять незадоволення ним окремих клопотань при розгляді справи про виклик свідків, про призначення експертизи тощо; ненадання суддею можливості ознайомитися з матеріалами справи; надання переваг іншій стороні, відносини судді з однією зі сторін. Складності у кваліфікації дій судді, які виявляють упередженість при розгляді справи, не дають можливості при перевірці таких скарг у всіх випадках зробити однозначний висновок про його упередженість.¹⁰

Найпоширенішими формами виявлення суддівської упередженості є порушення правил відводу судді або безпідставне заявлення самовідводу. Слід пам'ятати, що це питання повинно вирішуватися з дотриманням норм процесуального закону.

Пунктом 2 частини 1 статті 106 Закону № 1402-19 встановлено, що суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження за *безпідставне затягування або невжиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи протягом строку,*

¹⁰ Овчаренко О.М. Юридична відповідальність судді: теоретико-прикладне дослідження: монографія / О.М.Овчаренко. Х.: Право, 2014. С. 223.

встановленого законом, зволікання з виготовленням вмотивованого судового рішення, несвоєчасне надання суддею копії судового рішення для її внесення до Єдиного державного реєстру судових рішень.

Строки розгляду справи і вчинення окремих процесуальних дій установлюються процесуальним законом і є чітко визначеними. Однак конструкція «невжиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи» є достатньо складною, оціночною й потребує особливої уваги. Використання даної підстави відповідальності викликає суттєві труднощі, тому **сам факт порушення строку розгляду справи не може бути підставою дисциплінарної відповідальності судді**, оскільки законодавець визначив нею саме невжиття таких заходів протягом встановленого законом строку; крім того, таке порушення може відбуватись як за суб'єктивних, так і об'єктивних причин.

Щоб дійти висновку про невжиття чи навпаки вжиття суддею заходів стосовно розгляду заяви, скарги чи справи протягом строку, встановленого законом, **доцільно керуватися критеріями оцінювання розумності строку судового розгляду, виробленими Європейським судом з прав людини, до яких віднесено складність справи; наслідки порушення строків судового розгляду; дії державних органів; поведінка самого заявника.** При вирішенні цього питання також повинно братися до уваги **навантаження на суддю**, яке суттєво впливає на строки розгляду справи, **досвід його роботи**, нездатність деяких суддів належним чином організувати свою роботу, такі інші об'єктивні чинники, як матеріально-технічне забезпечення суду, робота органів внутрішніх справ та інших державних органів, які можуть вплинути на строки слухання справи тощо.

Пунктом 3 частини 1 статті 106 Закону № 1402-19 передбачено *порушення правил суддівської етики*. Так, суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження за допущення суддею поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, непідкупності,

відповідності способу життя судді його статусу, дотримання інших норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду, прояв неповаги до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу.

Дисциплінарна відповідальність за вищезазначеною підставою настає за порушення не якихось абстрактних морально-етичних правил поведінки судді, а цілком конкретних норм права, що їх закріплюють. Такі правила суддівської етики нормативно визначені Кодексом суддівської етики, затвердженим XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 року, і стосуються поведінки судді під час здійснення правосуддя і його позасудової поведінки. 04 лютого 2016 року на засіданні Ради суддів України (далі – РСУ) затверджено Коментар до цього Кодексу.

Але за ст. 4 Кодексу суддівської етики порушення встановлених ним правил етичної поведінки не можуть самі по собі застосовуватися як підстава для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності та визначати ступінь їхньої вини. ***Необхідно, щоб учинене суддею порушення було грубим або систематичним, унаслідок чого мав би місце підрив авторитету правосуддя.***

В аспекті забезпечення законного й обґрунтованого притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за порушення правил суддівської етики першочерговим вбачається законодавче уточнення критеріїв *систематичності та грубості* таких порушень, що є обов'язковими ознаками для кваліфікації як дисциплінарного проступку. На практиці встановити й довести факт порушення суддею правил суддівської етики дуже важко. **Систематичним** вважається вчинення такого порушення двічі або більше раз. А ось поняття «**грубе** одноразове порушення правил суддівської етики» є оціночним і суб'єктивним. На думку членів ВККС України, в будь-якому випадку повинна мати місце дія, несумісна з високим званням судді.¹¹

¹¹ Мельник М. Узагальнення дисциплінарної практики щодо суддів як джерело вдосконалення законодавства / М.Мельник // Вісн. ВККС України. – 2013. - № 1. – С. 14-17.

Вихідним критерієм притягнення судді до відповідальності повинно бути настання в результаті його неетичної поведінки негативних наслідків для забезпечення прав та основоположних свобод осіб-учасників судового провадження. Недотримання суддею етичних норм у позаслужбовій діяльності, якщо це пов'язано з відправленням правосуддя і не порушує прав і законних інтересів третіх осіб, не може розглядатися як підстава для його відповідальності.

Згідно з пунктом 4 частини 1 статті 106 Закону № 1402-19 суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження за *умисне або у зв'язку з очевидною недбалістю допущення суддею, який брав участь в ухваленні судового рішення, порушення прав людини і основоположних свобод, або інше грубе порушення закону, що призвело до істотних негативних наслідків.*

Суттєвими ознаками цього порушення судді можна назвати такі:

- умисел: ухвалюючи судові рішення, суддя має чітко усвідомлювати протиправність своїх дій (бездіяльності), передбачити їх негативні наслідки й можливість їх настання;
- порушення норм процесуального права, неправильне застосування норм матеріального права та інші діяння, що явно свідчать про несумлінність, нечесність, упередженість при відправленні ним правосуддя і які здебільшого є систематичними;
- суттєві негативні наслідки, що знаходяться у прямому причинному зв'язку з діями судді, тобто якщо внаслідок рішення останнього настали серйозні порушення прав і законних інтересів особи, декількох осіб, групи осіб або держави.

Як зазначається в юридичній літературі, ці ознаки мають суттєве значення для кваліфікації порушень суддів, вчинюваних ними під час

відправлення правосуддя. Вирішення даного завдання цілком належить до дискреційних повноважень Вищої ради правосуддя (далі – ВРП).¹²

Крім того, порушення прав людини і основоположних свобод можуть бути встановлені Європейським судом з прав людини.

Самостійною підставою дисциплінарної відповідальності судді згідно з пунктом 5 частини 1 статті 106 Закону № 1402-19 є *розголошення суддею таємниці, що охороняється законом, у тому числі таємниці нарадчої кімнати, або інформації, що стала відомою судді під час розгляду справи у закритому судовому засіданні*.

Новими є підстави дисциплінарної відповідальності судді, як:

– неповідомлення суддею Вищої ради правосуддя та Генерального прокурора про випадок втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя, у тому числі про звернення до нього учасників судового процесу чи інших осіб, включаючи осіб, уповноважених на виконання функцій держави, з приводу конкретних справ, що перебувають у провадженні судді, якщо таке звернення здійснено в інший, ніж передбачено процесуальним законодавством спосіб, упродовж п'яти днів після того, як йому стало відомо про такий випадок (п. 6 ч. 1 ст. 106);

– неповідомлення або несвоєчасне повідомлення РСУ про реальний чи потенційний конфлікт інтересів судді (п. 7);

– втручання у процес здійснення правосуддя іншими суддями (п. 8) (закріплені пунктами 6-8 частини 1 статті 106 Закону № 1402-19).

Слід зазначити, що обов'язок здійснювати контроль за додержанням вимог законодавства щодо врегулювання конфліктів інтересів у діяльності суддів судів загальної юрисдикції, голови та членів ВККСУ, Голови ДСАУ та його заступників, приймати рішення про врегулювання реального чи потенційного конфлікту інтересів у діяльності зазначених осіб (у разі, якщо

¹² Овчаренко О.М. Юридична відповідальність судді: теоретико-прикладне дослідження: монографія / О.М.Овчаренко. – Х.: Право, 2014, - С. 233.

такий конфлікт не може бути врегульований у порядку, визначеному процесуальним законом) покладено на РСУ.

Недотримання вимог та обмежень, передбачених антикорупційним і судоустрійним законодавством визначається як підстава відповідальності судді за:

- неподання або несвоєчасне подання для оприлюднення декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в порядку, встановленому законодавством у сфері запобігання корупції;

- зазначення в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, завідомо неправдивих відомостей або умисне не зазначення відомостей, передбачених законодавством;

- використання статусу судді з метою незаконного отримання ним або третіми особами матеріальних благ або іншої вигоди, якщо таке правопорушення не містить складу злочину або кримінального поступку;

- допущення суддею недоброчесної поведінки, у тому числі здійснення суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи такого судді та доходи членів його сім'ї; встановлення невідповідності рівня життя судді задекларованим доходам; непідтвердження суддею законності джерела походження майна;

- ненадання інформації або надання завідомо недостовірної інформації на законну вимогу члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та/або члена Вищої ради правосуддя, у тому числі недодержання встановлених законом строків надання інформації;

- непроходження курсу підвищення кваліфікації в Національній школі суддів України відповідно до направлення, визначеного органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, або непроходження подальшого кваліфікаційного оцінювання для підтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді, або непідтвердження здатності

судді здійснювати правосуддя у відповідному суді за результатами цього кваліфікаційного оцінювання;

- визнання судді винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, у випадках, установлених законом;

- неподання або несвоєчасне подання декларації родинних зв'язків суддею в порядку, визначеному Законом;

- подання у декларації родинних зв'язків судді завідомо недостовірних (у тому числі неповних) відомостей;

- неподання або несвоєчасне подання декларації доброчесності суддею в порядку, визначеному Законом;

- декларування завідомо недостовірних (у тому числі неповних) тверджень у декларації доброчесності судді (підпункти 9-12, 14-19 частини 1 статті 106 Закону № 1402-19).

Законом України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII встановлюється низка обмежень щодо використання службових повноважень чи свого становища, одержання подарунків, сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (статті 22–25). До таких осіб належать і професійні судді (пункт «г» частини 1 статті 3). Приміром, **судді зобов'язані щорічно до 1 квітня подавати шляхом заповнення на офіційному веб-сайті Національного агентства декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за минулий рік за формою, що визначається Національним агентством. Крім того, судді зобов'язані подавати ще дві декларації – декларацію родинних зв'язків і декларацію доброчесності.** Ці декларації будуть публічно доступними, а судді притягуватимуться до дисциплінарної відповідальності, якщо декларації не будуть подані чи будуть подані із запізненням. У практиці ВККСУ і ВРЮ є випадки притягнення суддів до відповідальності за порушення вимог антикорупційного законодавства.

Суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження за *ненадання інформації або надання завідомо недостовірної інформації на законну вимогу члена ВККСУ та/або члена ВРП* (пункт 13 частини 1 статті 106 Закону № 1402-19).

Надання такої інформації є обов'язком судді. Тому він повинен пам'ятати про те, що виклад фактів щодо дисциплінарного проступку повинен бути об'єктивним. На обґрунтування своєї позиції суддя має надати необхідні копії документів.

Відповідно до ч. 2 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII *скасування або зміна судового рішення не тягне за собою дисциплінарної відповідальності судді*, який брав участь у його ухваленні, крім випадків, коли порушення допущено внаслідок умисного порушення норм права чи неналежного ставлення до службових обов'язків.

Особливістю дисциплінарної відповідальності суддів є її ненастання за добросовісні суддівські помилки, коли суддя належним чином здійснював свої службові обов'язки і не мав умислу на порушення правових норм. Отже, цю підставу можна застосовувати лише за умови встановлення в діях судді умислу або неналежного ставлення до своїх службових обов'язків і скасування або зміни ухваленого судового рішення. Розмежування умисного порушення суддею закону й судової помилки покладається на суди апеляційної й касаційної інстанцій та органи дисциплінарної влади.

4.Порядок притягнення судді до дисциплінарної відповідальності

Дисциплінарне провадження щодо судді включає:

1) попереднє вивчення матеріалів, що мають ознаки вчинення суддею дисциплінарного проступку, та прийняття рішення про відкриття дисциплінарної справи або відмову у її відкритті;

2) розгляд дисциплінарної скарги та ухвалення рішення про притягнення або відмову в притягненні судді до дисциплінарної відповідальності.

Дисциплінарне провадження щодо судді здійснюють дисциплінарні палати Вищої ради правосуддя у порядку, визначеному Законом України «Про Вищу раду правосуддя».

Дисциплінарні палати утворюються з числа членів Вищої ради правосуддя. Кількість Дисциплінарних палат та кількісний склад кожної палати визначаються рішенням Вищої ради правосуддя. *До складу кожної Дисциплінарної палати входить щонайменше чотири члени Вищої ради правосуддя.* При формуванні Дисциплінарних палат Вища рада правосуддя має забезпечити, щоб щонайменше половина, а якщо це неможливо – принаймні значна частина членів кожної Дисциплінарної палати були суддями або суддями у відставці.

У разі необхідності Вища рада правосуддя може ухвалити рішення про залучення членів однієї Дисциплінарної палати до роботи іншої Дисциплінарної палати або про делегування Голові Вищої ради правосуддя повноважень ухвалювати такі рішення.

Організація роботи Дисциплінарних палат здійснюється в порядку, визначеному регламентом Вищої ради правосуддя.

Стадії дисциплінарного провадження щодо судді:

1.Ініціювання дисциплінарної справи щодо судді. Право на звернення із скаргою щодо дисциплінарного проступку судді, з повідомленням про вчинення дисциплінарного проступку суддею (дисциплінарною скаргою) має *будь-яка особа*. Громадяни здійснюють зазначене право особисто або через адвоката, юридичні особи – через адвоката, органи державної влади та органи місцевого самоврядування – через своїх керівників або представників. Адвокат зобов'язаний перевірити факти, що можуть тягнути за собою дисциплінарну відповідальність судді, до подання відповідної дисциплінарної скарги. Дисциплінарна скарга подається у письмовій формі.

Дисциплінарна скарга підписується скаржником із зазначенням дати її підписання. Вища рада правосуддя затверджує та розміщує на офіційному веб-порталі судової влади зразок дисциплінарної скарги.

Не допускається зловживання правом звернення до органу, уповноваженого здійснювати дисциплінарне провадження, у тому числі ініціювання питання відповідальності судді без достатніх підстав, використання такого права, як засобу тиску на суддю у зв'язку зі здійсненням ним правосуддя.

За подання адвокатом завідомо безпідставної дисциплінарної скарги такий адвокат може бути притягнений до дисциплінарної відповідальності згідно із законом.

Дисциплінарну справу щодо судді не може бути порушено за скаргою, що не містить відомостей про наявність ознак дисциплінарного проступку судді, а також за анонімними заявами та повідомленнями.

У разі наявності обставин, що спричиняють виникнення сумнівів у існуванні або достовірності підпису особи, яка подала дисциплінарну скаргу, відповідний орган Вищої ради правосуддя має право запросити таку особу для підтвердження скарги.

Дисциплінарні провадження щодо суддів здійснюють Дисциплінарні палати Вищої ради правосуддя.

Дисциплінарне провадження розпочинається після ***отримання скарги щодо дисциплінарного проступку судді (дисциплінарної скарги), або за ініціативою Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя чи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.***

2. Перевірка дисциплінарної скарги. Дисциплінарний інспектор Вищої ради правосуддя, визначений автоматизованою системою розподілу справ для попередньої перевірки відповідної дисциплінарної скарги (дисциплінарний інспектор Вищої ради правосуддя – доповідач) вивчає дисциплінарну скаргу і перевіряє її відповідність вимогам закону. Висновок дисциплінарного інспектора Вищої ради правосуддя – доповідача разом із

дисциплінарною скаргою та зібраними у процесі попередньої перевірки матеріалами передається на розгляд Дисциплінарної палати.

Дисциплінарні інспектори Вищої ради правосуддя призначаються на посади за результатами конкурсу у порядку, встановленому законодавством про державну службу.

3.Відкриття або відмова у відкритті дисциплінарної справи.

Дисциплінарна палата протягом тридцяти днів з дня отримання висновку дисциплінарного інспектора Вищої ради правосуддя – доповідача розглядає такий висновок та додані до нього матеріали без виклику судді та особи, яка подала дисциплінарну скаргу, і за результатами розгляду ухвалює рішення про відкриття або про відмову у відкритті дисциплінарної справи.

Рішення про відкриття дисциплінарної справи оскарженню не підлягає.

Рішення про відмову у відкритті дисциплінарної справи на вимогу члена Дисциплінарної палати, який не згодний з таким рішенням, або на вимогу дисциплінарного інспектора Вищої ради правосуддя – доповідача передається на затвердження до Вищої ради правосуддя у пленарному складі.

У такому випадку Вища рада правосуддя розглядає питання на пленарному засіданні без виклику судді та особи, яка подала дисциплінарну скаргу, і ухвалює рішення про відмову у відкритті дисциплінарної справи або про скасування такого рішення Дисциплінарної палати і відкриття дисциплінарної справи. Копія рішення про відкриття або відмову у відкритті дисциплінарної справи не пізніш як через три дні з дня його ухвалення надсилається судді, щодо якого подано дисциплінарну скаргу, та особі, яка подала дисциплінарну скаргу.

4.Підготовка дисциплінарної справи до розгляду. Після відкриття дисциплінарної справи дисциплінарний інспектор Вищої ради правосуддя – доповідач здійснює підготовку справи до розгляду Дисциплінарною палатою, визначає свідків чи інших осіб, які підлягають виклику або запрошенню взяти участь у засіданні тощо. За результатами підготовки справи дисциплінарний інспектор Вищої ради правосуддя – доповідач готує

висновок та не пізніше тридцяти днів з дня відкриття дисциплінарної справи передає його для розгляду Дисциплінарною палатою. Матеріали дисциплінарної справи надаються членам Дисциплінарної палати для вивчення. Суддя та скажчик мають бути повідомлені про засідання Дисциплінарної палати не пізніше ніж за десять календарних днів до дня його проведення в порядку, визначеному регламентом Вищої ради правосуддя, та шляхом розміщення відповідної інформації на офіційному веб-сайті Вищої ради правосуддя.

5.Розгляд дисциплінарної справи. Розгляд дисциплінарної справи (за загальним правилом) відбувається у відкритому засіданні Дисциплінарної палати, в якому беруть участь дисциплінарний інспектор Вищої ради правосуддя – доповідач, суддя, скажчик, їх представники. На засіданнях Дисциплінарних палат Вищої ради правосуддя ведуться протоколи та здійснюється повне фіксування засідання технічними засобами.

Неявка скажчика не перешкоджає розгляду дисциплінарної справи.

У засіданні Дисциплінарної палати заслуховуються дисциплінарний інспектор Вищої ради правосуддя – доповідач, суддя, скажчик, їх представники, свідки та інші особи, які були викликані або запрошені взяти участь у засіданні. Суддя має право надати письмові пояснення по суті скарги.

Якщо в процесі розгляду дисциплінарної справи Дисциплінарна палата дійде висновку про наявність ознак дисциплінарного проступку в діяннях інших суддів або про наявність ознак іншого дисциплінарного проступку в діяннях судді, щодо якого розглядається справа, Дисциплінарна палата може ухвалити рішення про відкриття відповідної дисциплінарної справи за власною ініціативою.

Дисциплінарна палата може своїм рішенням об'єднати в одну дисциплінарну справу кілька дисциплінарних справ, які перебувають у її провадженні.

Вища рада правосуддя на пленарному засіданні може ухвалити рішення про об'єднання дисциплінарних справ, які перебувають у провадженні різних Дисциплінарних палат, і передання їх на розгляд однієї Дисциплінарної палати.

Дисциплінарна палата розглядає дисциплінарну справу протягом дев'яноста днів з дня її відкриття. Цей строк може бути продовжений Дисциплінарною палатою не більше ніж на тридцять днів у виключних випадках, у разі потреби додаткової перевірки обставин та/або матеріалів дисциплінарної справи.

6.Рішення у дисциплінарній справі. За результатами розгляду дисциплінарної справи Дисциплінарна палата ухвалює рішення про:

- притягнення до дисциплінарної відповідальності судді або
- про відмову у притягненні до дисциплінарної відповідальності судді.

Рішення у дисциплінарній справі ухвалюється простою більшістю голосів.

Вид дисциплінарного стягнення визначається на основі принципу пропорційності, зокрема, враховуються характер дисциплінарного проступку судді, його наслідки, дані, що характеризують особу судді, ступінь його вини, наявність непогашених дисциплінарних стягнень, інші обставини, що впливають на можливість притягнення судді до дисциплінарної відповідальності.

Якщо Дисциплінарною палатою ухвалено рішення про відмову у притягненні судді до дисциплінарної відповідальності, дисциплінарне провадження припиняється.

Резолютивна частина рішення оголошується на засіданні негайно після його прийняття.

7. Оскарження рішення Дисциплінарної палати про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді. Право оскаржити рішення Дисциплінарної палати у дисциплінарній справі до Вищої ради правосуддя має суддя, щодо якого ухвалено відповідне рішення. Скаржник має право

оскаржити рішення Дисциплінарної палати у дисциплінарній справі до Вищої ради правосуддя за наявності дозволу Дисциплінарної палати на таке оскарження. *Скарга на рішення Дисциплінарної палати має бути подана не пізніше десяти днів з дня його ухвалення.* Вища рада правосуддя може поновити строк для оскарження рішення Дисциплінарної палати, якщо визнає, що він був пропущений з поважних причин.

5. Дисциплінарне стягнення стосовно судді

До суддів може застосовуватися дисциплінарне стягнення у виді:

- 1) попередження;
- 2) догани – з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом одного місяця;
- 3) суворой догани – з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом трьох місяців;
- 4) подання про тимчасове (від одного до шести місяців) відсторонення від здійснення правосуддя – з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді та обов'язковим направленням судді до Національної школи суддів України для проходження курсу підвищення кваліфікації, визначеного органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, та подальшим кваліфікаційним оцінюванням для підтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді;
- 5) подання про переведення судді до суду нижчого рівня;
- 6) подання про звільнення судді з посади.

Під час обрання виду дисциплінарного стягнення стосовно судді враховуються характер дисциплінарного проступку, його наслідки, особа судді, ступінь його вини, наявність інших дисциплінарних стягнень, інші обставини, що впливають на можливість притягнення судді до

дисциплінарної відповідальності. Дисциплінарне стягнення застосовується з урахуванням принципу пропорційності.

Попередження не застосовується у разі вчинення суддею таких проступків:

- неподання або несвоєчасне подання декларації родинних зв'язків суддею у визначеному порядку;
- подання у декларації родинних зв'язків судді завідомо недостовірних (у тому числі неповних) відомостей;
- неподання або несвоєчасне подання декларації доброчесності суддею у визначеному порядку;
- декларування завідомо недостовірних (у тому числі неповних) тверджень у декларації доброчесності судді.

Попередження, догана та сувора догана не застосовуються у разі вчинення суддею таких проступків:

- допущення суддею поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя судді його статусу, дотримання інших норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду, прояв неповаги до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу;
- зазначення в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, завідомо неправдивих відомостей або умисне незазначення відомостей, визначених законодавством;
- використання статусу судді з метою незаконного отримання ним або третіми особами матеріальних благ або іншої вигоди, якщо таке правопорушення не містить складу злочину або кримінального проступку;
- допущення суддею недоброчесної поведінки, у тому числі здійснення суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи такого судді та доходи членів його сім'ї; встановлення невідповідності рівня

життя судді задекларованим доходам; непідтвердження суддею законності джерела походження майна;

– непроходження курсу підвищення кваліфікації в Національній школі суддів України відповідно до направлення, визначеного органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, або непроходження подальшого кваліфікаційного оцінювання для підтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді, або непідтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді за результатами цього кваліфікаційного оцінювання;

– визнання судді винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, у випадках, установлених законом.

Подання про переведення судді до суду нижчого рівня **не** застосовується до судді вищого спеціалізованого суду. Також у порядку застосування дисциплінарного стягнення у виді подання про переведення судді до суду нижчого рівня **не** допускається переведення судді до вищого спеціалізованого суду.

У разі ухвалення рішення про застосування до судді дисциплінарного стягнення, що не дозволяє судді здійснювати правосуддя у відповідному суді, *суддя тимчасово відстороняється* від здійснення правосуддя у цьому суді з дня ухвалення рішення про застосування до нього дисциплінарного стягнення.

За наявності непогашених дисциплінарних стягнень до судді має бути застосовано більш суворе дисциплінарне стягнення.

Суддя, який має непогашене дисциплінарне стягнення, не може брати участі в конкурсі на зайняття посади в іншому суді.

Дисциплінарне стягнення у виді подання про звільнення судді з посади застосовується у разі:

1) вчинення суддею істотного дисциплінарного проступку, грубого чи систематичного нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді;

2) порушення суддею обов'язку підтвердити законність джерела походження майна.

Істотним дисциплінарним проступком або грубим нехтуванням обов'язками судді, що є несумісним зі статусом судді або виявляє його невідповідність займаній посаді, може бути визнаний, зокрема, будь-який з таких фактів:

1) суддя допустив поведінку, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, у тому числі в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя судді його статусу, дотримання інших етичних норм та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду;

2) суддя вчинив дисциплінарний проступок, маючи непогашене дисциплінарне стягнення (крім попередження чи догани), або має два непогашених дисциплінарних стягнення;

3) встановлено факт недоброчесної поведінки судді, у тому числі здійснення суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи такого судді та доходи членів його сім'ї, законність джерел яких підтверджена; встановлення невідповідності рівня життя судді задекларованим ним та членами його сім'ї майну і доходам; використання статусу судді з метою незаконного отримання ним або третіми особами матеріальних благ або іншої вигоди;

4) суддю визнано судом винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією;

5) суддя не виконав вимоги рішення органу, що здійснює дисциплінарне провадження щодо судді, ухваленого на підставі пункту 4 частини першої цієї статті, або за результатами кваліфікаційного оцінювання,

призначеного відповідно до пункту 4 частини першої цієї статті, суддя не підтвердив здатність здійснювати правосуддя у відповідному суді;

б) суддя умисно не подав декларацію доброчесності чи декларацію родинних зв'язків у встановлені строки або умисно задекларував недостовірні (в тому числі неповні) твердження у декларації доброчесності;

7) суддя допустив інше грубе порушення закону, що підриває суспільну довіру до суду.

Дисциплінарне стягнення до судді застосовується не пізніше трьох років із дня вчинення проступку без урахування часу тимчасової непрацездатності або перебування судді у відпустці чи здійснення відповідного дисциплінарного провадження.

У разі якщо рішенням Європейського суду з прав людини встановлені факти, які можуть бути підставою для застосування дисциплінарного стягнення до судді, зазначений строк обраховується з дня набуття таким рішенням Європейського суду з прав людини статусу остаточного.

Інформація про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності оприлюднюється на офіційному веб-сайті Вищої ради правосуддя та на веб-сайті суду, в якому працює суддя. Ця інформація повинна містити дані про суддю, якого притягнуто до дисциплінарної відповідальності, про накладене дисциплінарне стягнення та копію рішення органу, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, про накладення такого стягнення.

Суддя вважається таким, що не має дисциплінарного стягнення, якщо:

1) протягом шести місяців з дня ухвалення рішення про накладення дисциплінарного стягнення у виді попередження його не буде піддано новому дисциплінарному стягненню та підстава для нового стягнення не матиме місця протягом вказаного строку;

2) протягом одного року з дня ухвалення рішення про накладення дисциплінарного стягнення у виді догани його не буде піддано новому

дисциплінарному стягненню та підстава для нового стягнення не матиме місця протягом вказаного строку;

3) протягом вісімнадцяти місяців з дня ухвалення рішення про накладення дисциплінарного стягнення у виді суворої догани його не буде піддано новому дисциплінарному стягненню та підстава для нового стягнення не матиме місця протягом вказаного строку;

4) протягом двох років з дня ухвалення рішення про накладення дисциплінарного стягнення у виді подання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя його не буде піддано новому дисциплінарному стягненню та підстава для нового стягнення не матиме місця протягом вказаного строку, а також за умови успішного проходження курсу підвищення кваліфікації, визначеного органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, та подальшого підтвердження здатності здійснювати правосуддя у відповідному суді за результатами кваліфікаційного оцінювання;

5) протягом трьох років з дня ухвалення рішення про накладення дисциплінарного стягнення у виді подання про переведення судді до суду нижчого рівня суддю не буде піддано новому дисциплінарному стягненню та підстава для нового стягнення не матиме місця протягом вказаного строку; однак суддя не може бути повернутий на посаду до попереднього суду лише в результаті такого погашення.

Автори:

Олег Миколайович Ярошенко – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, проректор з навчально-методичної роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Заслужений діяч науки і техніки

Олена Євгенівна Луценко – кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого